

O`zbekstan Respublikasi Xaliq bilimlendiriw ministrliqi

A`jiniyaz atindag`i No`kis ma`mleketlik pedagogikalik
instituti

Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyati fakul`teti

Qaraqalpaq a`debiyati kafedrasi

XVIII-XIX a'sirdegi qaraqalpaq a'debiyati tariyxi
pa'ninen

LEKTsIYa T E K S T I

Du'ziwshi dotsent LUtewliev

NO`KIS – 2012-jil

Mazmuni:

1- tema	Kirisiw. XVIII a'sir qaraqalpaq a'debiyati	3
2-tema	JIYEN JIRAW AMANLIK ULI (1734-1758)	6
3-tema	XIX asir KARAKALPAK ADEBIYATI	23
4-tema	Kunxoja Ibrayim Ulmm omiri xam doretiushilik joli	28
5-tema	AJINIYAZ QOSIBAY ULI	36
6-tema	BERDAQ (Berdimurat) GARGABAY ULI	50
7-tema	OTESH ALSHINBAY ULI	60
8-tema		

JOBASI

1 Da'wirge tariyxiy-siyasiy, ja'miyetlik-ma'deniy sipatlama 2.

XVIII a'sirdegi a'debiyat miyraslar

3. XVIII a'sir qaraqalpaq a'debiyatmda Jiyen jirawdm' orm.

Paydalangan a'debiyatlar

Dawirdin tariyxiy, siyasiy, eKonomiKahK jardaylan. B; araKkalpaK adebiyati ^araKkalpaKlar Sirdarya boymda 1224-1642 ^m 1234-1443-jillarda jasaran dawirdegi tariyxiy ua^iyalar. Milliy adebiyatimiz tariyxiy ^aliplesiw bardarlan. ^araKkalpaK adebiyatlan ele az izertlengen adebiyat» dep jazran edi belgili izertlewshi N.DawKaraev. Rasmda da elege sheKem K卡拉KkalpaK tariyxi boymsha belgili darejedegi miynet Koha Kiritilmey atir. ^azirgi Kez Karastan xalmmizdm milliy tariyxi, adebiyatimizdm K3liplesiwi bardarlann duns Kersetetunn miynetler biz ushm orada zaryr. N.DauKaraev ezini^ Kandidatli^ ^m doKtorlik dissertatsiyalanda K卡拉KkalpaK xalKmm xahK sipatmdan milliy adebiyatimizdm K3liplesiwi bardarlanna tiyisli marliwmatlardi mKlastirdi. Xal^imiz K卡拉KkalpaK degen at penen tariyxi jilnamalanda X-XII asirlerde Kerine basladi. Bir Katar ahmlanmiz ^azirgi K卡拉KkalpaKlardi Orta asirdegi pesheneg dep atahan xalitfm awladlan degen piirdi aytadi. Peshenegler X-XII asirier dawammda Edil daryasmm boym, Aral tetrizi menen Kaspiy tetrizinin arasmdan dalahKta maKan eton. Peshenegler bul ua^itta Xorezmliler menen *ar tarepleme tinz baylamsta bohan. X-XII asirdegi ons shejirelerinde, ons ^m shins ahmlannm shirannalanda pesheneglerdi pesheneglerdi diyxanshihK, sharwashili^ ^m baliKshilik penen KYn Kereturm Keshpeli tyrK xalKi dep esaplaydi. Bunn pesheneg aw^amma biriesKen mayda unw topariann aanu-jildan baslap ons jilnamalanda aldi menen «KlobuKi» yamry «K卡拉KkalpaK» dep sonm ala «shirme KlobuKi» dep atahan. Xorezm tariyxi shisi Abdul Fazla Bayxaid Xorezmnin patshasi Altm Tashtm Ustirttegi jillap alip Koygan u'o'000 ath gvardiyasm «KalpaK» dep ataytugmm jazgan. Pesheneglerdin-Sherme Klobuidler, KipshaK-polovetsler menen tigiz baylamsta jasaganhgi, usheuinin tili, dini, turmish ozgeshelMeri jagman jaKinshgi tariyxiy maghumatlarda aytiladi. Sherme Klobuidler jonindegi songi maglmmat a'a'*g'-jilda «ipatevsKaya Letopis» materiallann da gezlesedi. Belgili tariyxi shi Rashiddin a'g'q□-jili batiydm onslarga atlamsm jaziu menen Katar, onslardm auKamlasi retinde, K0wiMI-KULAXi-SiYaX» «KaraKalpaK Kauimi» degen xalnrti Korsetedi. Songi uamttagi izertleushiler bul xahKti ons jilnamalann dagi «Sherme KlobuKiler» dep esaplaydi. Arab jazmshisi En-Nuveyri /a'g'g'g'-jili Kaytis bolgan/ Altm Ordann sostavmdagi Krpshaidardi turmish jaziu menen Katar «KaraboriKli» yagmy KaraKalpaK «Sherme shaposhKi» dep atalip jurgen unular di Korsetedi. «Sherme KlobuKiler» Rashid-ed-dinnin «Kauimi-Kulaxi-Siyax» degen Kauimlerine ogada tuun Keledi. Belgili sayaxatshisi xam tyurKolog ahm German Vamberi xazirgi KaraKalpaKlardm shigism pesheneglerden taralgan tunc tuximlas xalndardm bireui dep esaplaydi. KaraKalpaK xalKinm Kelip shigmma, Kaliplesiuiine xam oz aldma millet bolip duziliuine, beKKemleniuiine tiyisli maglmmatlar «KaraKalpaK tariyxi mm materiallan» KaraKalpaK adebiyati . AN SSSR, a'u'q□-jih shiKkan Kitapta, onnan son belgili tariyxi shi, KaraKalpaK tariyxi m Kop izertlegen alim, on jil dauammda MamleKetlik siyln dm laureati

bolgan, professor, tariyx ilimlerinin doKton S.P.Tostovtm miynetlerinde xam onm basshihgmda otKerilgen SSSR Ilimler AKademiyaXorezm arxeologiya eKspeditsiyasi materiallarnnda teren saulelengen. Tariyxshi ahmm jazgan «Drevniy Xorezm» M.MGU, a'□n'h g. «Po sledam XorezmsKoy tsivilizatsiy» AN SSSR, a'□n'h g «KaraKAlpaKlardm xam KaraKalpaKstanm tariyxm, arxeologiyasm izertleudin juumaidan xam naubettegi uaziypalan» Byuleten AN UzSSR, 1545, N 5-10, «KaraKAlpaK xalKinm shigisi jonidegi shigisi masele», «KratKoe soobshenie instituta etnografiy» a'□u'n'. degen miynetlerinde KARAAlpaKpaidar tariyxma, adebiyatma baylamsi aniK maghumatlar teren saulelengen. Jane de belgili tariyxshi ahm, KaraKalpaKlar tariyxni menen Kizigip bir neshe miynet professor Pavel Petrovish Ivanovtm «KaraKAlpaKlar tariyxmm osherid»-»Materiah po istoriy KARAAlpaKOV» M.a'□q□. □-h□-betler «KaraKAlpaKpaidar jonide jana maghumatlar» degen miynetlerinde KARAAlpaK xalmm kelip shigmi, millet bohp Raliplesiui maselelerine tiyisli amK maghumatlar saulelengen. Usmday tariyxiiy dereiderde xalmmiz «KARAAlpaKpaidar» degen at penen mongollar mamleKet imlagan dauirde XII-XIII acirierde Nogaylar siyasiy biriespesinde boladi. XVI asirde olardan oz aldma bolinip shigadi. XVII-XVIII aicrdegi KARAAlpaKpaidar Sirdarya boylann jagalap Koms basadi. XVIII asir KARAAlpaKpaidar tariyxmda myanResid tragediyaga tolgan jillar boldi. Xalndin omiri azatliR xam garesizsizlik ushm gures xam jana jerierdi ozlestiriu, jarai maKan basiu, oz aldma millet, xahK, el, mamleKet bohui ideallan menen tigiz baylamsh boldi. Bul asirde KARAAlpaKpaidar tariyxmda jaugershilik, basip ahu, bulginshilikxe sahu uamyalan Kop boldi.1721-1723-jillarda Orta Aziya xalndannm Rauipli jai bolgan Ralmaidar /jongarlar/ KARAAlpaKpaidardi bir neshe martebe Rirgma ushiratti. Tashkent Kalasi bulginshilIRRe sahp basip aldi. Usi sebepli KARAAlpaKpaidar « joKan» xam «tomengi» bohp eidge bolinip Ketedi. JoKargi KARAAlpaKpaidar: Samaixand, Buxara, Zarafshan betlerge Koship Ketedi. Tomengi KARAAlpaKpaidar Aral tenizi boylanna, Xorezmge Karay Igisadi. Kazaidar arasmda kelip Koms basadi. BiraK bul jerde de tomengi KARAAlpaKpaidardi 1742-jih Abilxayirxan shabadi. Mal-muhdn tartip aladi. KaraAlpaKpaidar sol sebepli tagi da Xorezmge Karay Igisa baslaydi. Uhuma bul Koship Romslamular 1760-1762-jillarga sheKem dauam etedi. KaraAlpaKpaidar XVIII asirde Sirdarya boymda Kuuandarya, Jana darya boylannnda 1721-a'u'qg'-jillarga sheKem n'0 jil dauammda basip ahushilar menen ayKasip omir Reshirgen. Tariyxshi S.P. Tostovtm «Ayiemgi Xorezm madeniyatm izlep...» degen miynetinde KARAAlpaKpaidardm Sirdarya, Kuuandarya, Janadarya boylannnda jasaganhgi, mudami janadan jerier ozlestirip Ranallar Kazip, seRseuillerden tarnaular /plotinalar/ imrganhgi, sirta jaularga Karsi guresetugm jaumger bolgan-hgi, diyxanshihR, sharuashiliR, baliRshiliR penen, anshiliR penen shugillangan-hgi aytiladi. P.Rishkovtm «Istoriya OrenbursKoy guberniy» degen miynetinde «KARAAlpaKpaidar ozleri islep shigargan miltiR, dari, Rorgasm xam tagi basKa mislann Razaidarga satadi» dep jazadi. Usi jagman KARAAlpaKpaidar ozin-ozu jaudan Korgay alatugm jaumger xahK bolgan, sauda-satiK penen shugillangan. Batis Sibir menen Orta Aziya arasmdagi Karuan joh-ulh JipeK joh Turcstanm atrapman otip ol Sirdaryam jagalay Romslamp otirgan KARAAlpaKpaidar ustinen juretugm bolgan. KaraAlpaKpaidar usi tiyrarda sauda menen aralasip siyasiy eKonomiKahK turmisma ulKen tasir jasagan. Karuanlardan baj pul ahp ta turgan. Gladishevtm bergen maghumatma Raraganda «KARAAlpaKpaidar 1722-jih ishid Rossiyaga sauda isleu ushm mm tuye Karuan jibergen». Solay etip uzliRsiz jaugershilik sebeplerinen KARAAlpaKpaidar XVIII asirdin eidnshi yanmmda Xorezm oypatma kelip Romslana baslaydi. KaraAlpaKpaidardm bunnan

Keyingi tariyxi, tagdiri Xiyua xanligi menen baylanish boladi. Jiyen jiraudm shigarmalanda KaraKalpaKlardm Sirdarya boylannan Xorezm oypatma Komslanga sheKemgi omir xadiyseleri aniK saulelengen. XaliK Kansha Kiymsihilndar bolsà da oz adebiyatm, madeniyatm, saz-saubetin taslamagan. XaliK arasmda KatumlaK, Kissa aytatugm adamlar, yadiKesh Kosndar bolgan. Usi tiyKarda Jiyen jirauday jiraular xaliK arasman osip shigip oz adebiyatm, madeniyatm rauajlangan. Usi dauirdegi xaliK arasmda auizsha jazbà turdegi barliK xahidiK adebiyat, putidl shigis adebiyati marjanlan; «Garip-ashiK», «Sayatxan-Xamira» «Kiz JipeK», «KinK KIZ», «Koblan», «Edige», «Alpamis», «Maspatsha» dastanlan Kennen taralgan. Sonday-aK Xoja Axmet Yasauyi XiKmetlerinen baslap Sulayman Bamrganiy Kitaplan, Xojà Xafiz, Fizuliy, Ferdausiy, Sufi Allayar, MaxtmiKuli, Nauayi, Bedil shigarmalan da arasmda meshit-medreselerde omgan sauatli adamlardm tasirinde ogada Koplep taraldi, aynmlan xaliKtm suuip OKiytugm shigannalanna aynaldi. Bulardm barin KlassiK shayirlanmiz xam jiraulanmiz oz tvorshestvolannda teren ozlestirip xaliK aldmda Kaytadan aytip berip jurgen. Jiyen jirau bir neshe xaliK dastanlann ozlestirip ozinin repertuanna Kirgizgen. N.DauKaraev ozinin izertleuine bilay jazadi: «KaraKalpaK xalKi ozinin uzaK asirge sozilgan tariyxi dauamma turli siyasiy-tariyxiy jagdaylardm sebebinen baxit izlep bir onnnan emnshi onnga Koship-Komp, materialliK madeniyatm Kop gana esteliKlerin saidap, tohgi menen bizin zamammizga jetore algan JOK. BiraK, ol bizge esapsiz-sansiz namalardi, Kestelerdi, nagislardi, xaliK onermentlerin, asirese ogada bay, Ken tarauli amz adebiyatm Kaldirdi. KaraKalpaK xalKi oz asirinin uaKti xoshhK shadhgmda da - toidigmda da, Kaygih Kunlerine de soz siz, soz onerisiz tura algan JOK. Jas bala ingalap tuuilgannan baslap Kartayip olgenge sheKemgi omir, xatteid olgen adamlardi jerieu, olardi esKe tusiriuler de, saz xam soz onerisiz, KOSIKSIZ bolmagan. SonIndan KaraKalpaK xalKi mazmum teren tematiKasi Ken xar turii ogada bay auiz adebiyatma iye. /3 tom, II bolimi, 14-15-betler. Revolyutsiyaga deyingi KaraKalpaK adebiyati deyingi KaraKalpaK adebiyati/. Albette usi adebiyat Jiyen jirau, Kunxojà, Ajiniyaz, BerdaK, Otesh siyaidi talanth KlassiK shayiriardi jetilistirip shiganuda negizgi milliy dareK boldi. Solay etip XVIII àcirde KaraKalpaK milliy adebiyatmm negizgi tirnagi Kalandi. Kadagalau ushm soraulan

a'. Bul dauir tuurali Kanday tariyxiy shmlIKti bilesiz.

□. XVIII àcirboymsha Kanday Koixem adebiy miyraslar bar.

q. Bul asir xam KorKem adebiyati tuurali idmler izertleu jumislann jurgizdi .

n'. Dauirge siyasiy sipatlama berin xam bugingi garezsizliK dauir artiK mashhgm tusindirir.

Tayamsh tusinhder

XVIII asirdegi KaraKalpaK xalKinm turmisi xam tariyxiy uamyalar, xalndm posim, dauirdi izertleushiler xam dauirdi KorKem suuretlu ozgesheligi, bul dauir boymsha jazgan shayir-jiraular tuurah, bul dauir adebiyati boymsha ilimiy izertleulerdin juzege Keliui.

Paydalamhan adebiyatlar 1. N.DawKaraev III tom. N□ids -

1989, 98-99- betler shirarmalannm tohK jiynan. ^araKalpaK adebiyati tariyxmm oshenderi.

2. KAYimbetov Xahq danahgi. N-a'*yy PosKan el- n'-n'-u'-betler.

q. NJapaKov Realistlik jazba adebiyat Jiyennen baslanadi. II tomhK N- a'*u*', I-Kitap, qx-
*u'-betler.

n'. AKarimov Jiyen jirawdm emiri ^m deretpeleri N- a'*u'q.

□. AKarimov edebiyatimizdm geypara maseleleri N.-a'*xx, xO-*a-betler Jiyen
jiraw ^m onm jirawshihK eneri ^awnda.

u'. APirnazarov ^araKalkpaK adebiyati boymsha geypara oylar. N.a'*u'-n*- betler, □
maKala.

w. APirnazarov Jiyen ^m Omar shayirdm deretiwhilik sheberlikleri N-a'*w.

x. CAlewov ^araKalkpaKstanda talim-tarbiyaliK oy-piKirierin K3liplesiwı ^m
rawajlamwi. N-a'*g, Jiyen jirawdm jamiyetlik - pedagogiKahK Kez- ^araslan.
n'u'a'-n'xn'-betler.

*. S.Baxadirova Jiyen jiraw ^m KalkpaK jirawlan.ErKin ^-stan gazetasi, a'*a'-jil ,
Nn'*n'/a'o'xu'a'/ a'x- OKtyabr. Shayirdm a'u'0 jilliFina.

a'0. Jiyen jirawra arnap Jas Leninshi n'-aprel, a'*a'-jih bir ajiratadi. Jiyen jiraw
avtorhFinda «Gulayim» dastanman yzindi beriledi. Mmanday anlatiw berilgen «Jiyen
jirawdm bul «Gulayim» dastanm somraK «Batir Kizlar», «^mK mz» atamalannda xahK
jirawi I^urbanbay Tajibay uh Kayta toliKtirran ^m elge, pytKil dynya jyzi adebiyatma elmes
miyras etip Kaldirdi.» CXojaniyazov, CYusupovlar tayariaran. Bulardm bari tiyKarsiz, K3te
piKirier.

a'a'. M.Nizamatinov Jiyen jiraw shirarmalannm a^miyeti ^awnda «Endn
^araKalkpaKstan» a'*a'. g'u'- deKabr .

a'□. J.Kamalov ^obizdm ulh zibam. «Sovet ^araKalkpaKstani» a'*xx, □u'- sentyabr.

a'q. CSatbaev «^mK mz» dastanmm avton Jiyen jiraw degen phdr aytKAN. «Endn
^araKalkpaKstan», a'*a', n'- aprel sam.

JIYEN JIRAU AMANLIK ULI (a'wqn'-a'whh) KaraKalkpaK adebiyati

JOBASI

a'. Jiyen jirau XVIII acirdegi KaraKalkpaK adebiyatmm.

□Jiyen jirawdm omiri xaKKinda.

q. Shayir doretushiliginin ideyaliK-tematiKaliK bagdan.

n'. Jiyennin tolgau xam tenne tolgaulanna janrlik analiz.

□. «PosKAN el»-tarixyiy-epiKahK tolgau. u'. «Ulh tau»-

tarixyiy-epiKahK tolgau. w. Jiyen shigarmalannm

KorKemlik ozgesheligi.

Paydalamhan adebiyatlar a'. N.DawKaraev III tom. Neids -

a'*u*', n'*. *u'- betler shirarmalannm tohK jiynan. ^araKalkpaK adebiyati tariyxmm oshenderi.

□. KAyimbetov XahK danahn. N-a'*xx, PosKAN el- n'n'-n'u'-betler. q. NJapa^ov Realistlik jazba
adebiyat Jiyennen baslanadi. II tomhK N- a'*u*', I-idthap, qx-*u'-betler.

n'. AKarimov Jiyen jirawdm emiri ^m deretpeleri N- a'*u'q.

□. AKarimov edebiyatimizdm geypara maseleleri N.-a'*xx, xO-*a-betler Jiyen jiraw ^m onm jirawshih_K eneri ^awnda.

u'. APirnazarov ^ara_Kalpa_K adebiyati boymsha geypara oylar. N.a'***u'-n'*- betler, □ maKala.

w. APirnazarov Jiyen ^m Omar shayirdm deretiwhiliK sheberliideri N-a'***w.

x. CAlewov ^ara_Kalpa_Kstanda talim-tarbiyaliK oy-piKirierin _{K3}liplesiw_i ^m rawajlamwi. N-a'***g, Jiyen jirawdm jamiyetliK - pedagogiKah_K Kez- ^araslan. n'u'a'-n'xn'-betler.

*. S.Baxadirova Jiyen jiraw ^m _Kara_Kalpa_K jirawlan.ErKin I^⁻stan gazetasi, a'***a'-jil , Nn'*n'/a'o'xu'a'/ a'x- OKtyabr. Shayirdm a'u'0 jilliFina.

a'0. Jiyen jirawra arnap Jas Leninshi n'-aprel, a'***a'-jih bir ajiratadi. Jiyen jiraw avtorliFinda «Gulayim» dastanman yzindi beriledi. Mmanday anlatiw berilgen «Jiyen jirawdm bul «Gulayim» dastanm somra_K «Batir _Kizlar», «^m_K mz» atamalannda xah_K jirawi ^urbanbay Tajibay uh _Kayta toliKtman ^m elge, pytidl dynya jyzi adebiyatma elmes miyras etip _Kaldirdi.» CXojaniyazov, CYusupovlar tayariaran. Bulardm bari tiyKarsiz, _{K3}te piKirier.

a'a'. M.Nizamatdinov Jiyen jiraw shirarmalanm a^miyeti ^awnda «Endn ^ara_Kalpa_Kstan» a'***a'. g'u'- deKabr .

a'□. J.Kamalov I^obizdm ulh zibam. «Sovet ^ara_Kalpa_Kstan» a'*xx, □u'- sentyabr.

a'q. CSatbaev «^m_K mz» dastanmm avton Jiyen jiraw degen phdr ayt_Kan. «ErKin ^ara_Kalpa_Kstan», a'***a', n'- aprel sam. TiyKarn adebiyatlar

a'. LKarimov. Jamiyatimiz mafkurasi xalimi xalK, millatni millat Kilishga xizmat etsin. «TafaKKur» jurnali, a'***h, N □

□TKarimov TinshliK va xafsizligimiz uz Kush-Kudratimizga xamjixatligimiz va Katiy irodamizga bogliK. ToshKent, «UzbeKiston». □OO'n', a'□ tom.

q.i.Karimov UzbeKSKiy narod niKogda i ni ot Kogo ne budet zaviset. TashKent «UzbeKiston» □OO□.

n'.i.Karimov. Uzeidston demoKratik taraKKietning yangi bosidshida. ToshKen. «UzbeKiston» □OO□-yil.

□. i.À. Karimov. □OO□-jih, □-may Kungi KK RespubliKasi JoKargi Kenesinin gezeKsiz sessiyasmda soylegen sozi. h□. a'a'0-□n'q-betler

Jiyen jirau AmanliK uh XVIII àcirdegi KaraKalpaK adebiyatmm KlassiK shaym. Songi aniKlaularga Karaganda ol a'wqn' jillan tumhp a'whh-jillan Kaytis bolgan. Onm jasagan jerieri Janadarya xam Kuuan daryanm boylan. Daslepid jillardagi izertleulerde Jiyen Tagay uh dep juritiledi. Maselen N.DauKaraevtm aniidauma xam shayirdm birinshi ret Kosndar toplammda a'*o'0-jih usilay berilgen. AKademiK S.Kamalovtm «KaraKalpaidardm XIX àcrdegi Xiua xanlanna Karsi xaliK azatliK guresleri» degen 1956-jih jariyalangan KandidatliK dissertatsiyasmda «KaraKalpaidar XVII-XVIII asirdegi Sirdarya boymdagi xam olardm Rossiyaga Kosihuma talpmmi» degen babmda Jiyen Jirau «Km_K KIZ» dastanmm avton, sol doretKen degen Kate piidrieri beriledi. Mine usmday na aniK piidrierge belgili izertleushi,

ahm, Jiyen Jirau doretpeleri xam doretiushiligi, onm jasagan dauiri xaKKinda ogada Kop materiallardi toplagan xam usi bagdarda Kandidatlik dissertatsiya jaidagan Artik Karimov 1963-jih «Jiyen Jiraudm omiri xam tvorshestvasi» degen ilimiy monografiyalik miynet jazdi. Bul miynette Jiyen Jirauga baylamsh bolgan barlik maghumatlar anndandi xam aynm tiyKarsiz pmrlerge Katti SOKKI berildi. Jiyen Jirau «KirK Kiz»dastanm toKpe shayir xam jirau retinde xaliKka tamtip atKargan om ozinshe shayirlik isimsstvo menen jetilstirgen talant iyessi bohp tabiladi. «KirK KIZ» xalKimizdm mm jildan arman doreton auiz adebiyatm en baxah jemisi, xaludik dastan bohp tabiladi. Usi ilimiy miynetten baslap Jiyen Jirau Amanlik uh dep juritilip Kiyatir. Bular teren daliyleuler arKah juzege Kelgen phdrier.

Jiyen shigarmalann jynau a'*qO-jillardan baslap Kolga alma basladi. Belgili adebiyatshilar Sadirbay Maulenov penen Shamshet Xojaniyazovlar Jiyen jiraudm a'*□u' Katardan turatugm «Poskan el» poemasm, hO Katardan turatugm «Ber tuemdi», 131 Katardan turatugm «Xosh bohn doslar» KosiKlann xalik arasman jazip ahp OzbeKstan Ilimler AKademiyaamm KaraKalpaKstan filialmm KOI jazbalar fondma tapsirgan. Xazir bular usi jerde R-23, Inv, N1176 (440-451- betler), R-98, Inv. N1120 (610-613 betler) jane de 222-227-betlerden saidauh. Shayirdm birinshi Kosndan 1940-jih «Poskan el» poemasi «KaraKalpaK xahK rvorshesrvosi» degen toplamda KisKa-sha algi soz benen shiganldi. Kitapta Kalh Aymbetovtm Jiyen jirau doretpelerin teren baxalagan algi sozi berilgen. Onda bilay dep jazdi: «Bul Kitapta KaraKalpaK xalKinm suyMi ullannm, xaliKti basKargan basshilannm, soz soylegen sheshenlerinin soz marjanlan bar. Xalik posKan zarh zamanda xalndm zanna Kobizm Kushaidap, xalik sheKKen azapti birge shegip, armanm, azabm KorKem soz etip Kaldirgan Jiyen jirauday suygen uhnm xasil sozi bar.» (Tonml. 1940-jil, 3-bet). Shayirdm bulardan basKa Kosndan xalik arasman tabihp, jazip ahmp «Endn KaraKalpaKstan» gazetasmda, «Amudarya» jurnahnda jariyalamp banldi. Shayir shigarmalan oz aldma toplam retinde a'*o'0, a'*ha', a'**0-jhlan shiganldi. Songi jilgi toplamda g'o'0u' Katardan ibarat on alti shigarmasi jiberilgen.

Jiyen Jirau shigarmalannm ilimiy bagdarda izertleniui KAyimbetov, CKojurov, N.DauKaraevlardan baslanadrBular ozlerinin miynetlerinde birinshilerden bohp Jiyen tvorshestvasmda, onm Koz-Karaslanm terenligine adil KritiKaliK baxasm beredi. Bulardan son AKarimov Jiyen jirau tvorshestvasi boymsha Ken turde shugillamp arnauh izertleu jumislann jazdi. AKarimov shayirdm omir bayanma, doretpelerine, olardm jynahm, baspadan jariyalamp banuma ayriKsha itibar berip Kop maghumatlar topladi. Usi tiyKarda 1963-jih KaraKalpaK Baspaci tarepi-nen «Jiyen jiraudm omiri xam tvorshestvasi» degen monografiyahK ilimiy izertleu baspadan shiKti xam AKarimovKe filologiya ilimlerinin Kandidati degen ilimiy dareje berildi. Ol usi temadagi Kandidatlik dissertatsiyasm tabish jaidadi. AKarimov bunnan son «Adebiyatimizdm geypara maseleleri» degen izertleu jumism jazip a'*hh-jih «KaraKalpaKstan» baspasman shigardi. Bul miynetin hO-*a'-betlerinde «Jiyen jirau xam onm jiraushilik oneri xaKKinda» degen ilimiy maKala jazdi. Bunda Jiyen jiraudm jiraushihK onerinin ozgesheliideri xam bizin milliy Kobrzimizdm tariyxi, onm Konat-Ata jirianna-Kobrzma banp tireletugm-hgm, bul xaKKinda Jiyen jirauda ozinin «Kobrz tolgau» shigarmasmda aytip otKenligin ilimiy analiz etedi. KaraKalpaidarda Korcit Ata xaKKindagi amzlardm biyKarga aytalmaganhgm, sonlndan da onm bizge ogada jaKin Keletugm ata-babalanmrz eKenligin de daliylleydi. NJapaKov ozinin «Revoluytsiyaga sheKemgi KaraKalpaK

adebiyatmda realizm maselesi» degen ilimiy miynetin jazdi. Bunda Jiyen jirau shigarmalanm turmis shmligm realistlik penen suuretlu ozgeshelMeri iznrtlengen. À.Karimov ozinin «Jiyen jiraudm omiri xam tvorshestvasi» degen monografiyasmda shayir shigarmalan boymsha ken turde ilimiy pMrlerin aytKan. Kitap Kirisiu, Jiyen jasagan zamandagi tariyxii jagdaylar, Jiyenin omiri xaKKinda maghumatlar, shayirdm doretpeleri, poemalan, shigarmalanm KorKemlik ozgeshelMeri, juumaidau degen pMleri ilimiy tallau jasau menen ayriKshalanadi. Bul miyente Jiyen jiraudm shigarmalan xam jiraushilik ozgesheligi, atKargan repertuarlan, ol jasagan zamannm tariyxii, siyasiy, jamiyetlik, eKonomiKaliK jagdaylan, xar bir shigarmasm doretliui, tariyxii, mazmum, ideyasi, janrlik ozgeshelMeri teren izertlengen. Songi dauirde AymiKul Pirnazarov Jiyen jirau tvorshestvasi boymsha shugillamp bir Kansha ilimiy miynetlerdi janKka shigardi. Ol «KaraKalpaK adebiyati boymsha geypara oylar» degen 1991-jih shiKkan monografiyalik izertleuinde □-n'□-betlerinde Jiyen jirau tvorshestvasmda arnap 6 maKala jazgan. Bunnan Keyin APirnazarov «Jiyen jirau xam Omar shayirdm doretiushilik sheberlikleri» degen izertleu jumism 1993-jih «KaraKalpaKstan» baspasman shigardi. Usi jih «Jiyen, Otesh xam Omar shayiriardm doretiushilik sheberiMeri» degen temada doKtoriiK dissertatsiyasm tabish jaidadi. APirnazarovtm Jiyen jirau tvorshestvasm izertleuge arnalgan monografiyahK izertleuinde Jiyen tvorshestvasma birinshilerden boh p baxa bergen Otesh shayirdm «Otti dunyadan» Kosigi, onm Jiyen doretiushiligin baxalau, talantm Kadirieui, atorgan dastanlik shigarmalan xaKKinda teren pMrier juritKenligi aytilgan. Jane de Jiyen shigarmalanm baspadan shiganhm, songi dauirdegi izertlep uyreniuler xaKKinda piidrieri beriledi. Bul ati atalgan minnette. «PosKan el» poemasm adamgershiliK Kasiyetlerdi suuretluudegi Jiyennin sheberiigi, «PosKan el» doretpesinde tabiyat Korinis xam Kubihslann suuretluudegi Jiyennin sheberlik usillan», «KorKem beyne jasaudagi Jiyennin sheberiiK usillan», «PosKan el» dastanmda Kaxarman xam uamyaga Katnasmshilardm xar Kiyli ishid oy tolgamslan, «KorKem suuretluu paydalamudagi Jiyenin sheberligi», «Aurz eid xalik doretpelerinen paydahudagi Jiyen jiraudm sheberiigi» degen temalarda izertleu jazip «JuumaK» islegen. Leidn bundagi izertleuler Jiyen jiraudm doretiushilik sheberligin turmis shmligi negizlerinen shigip tolik aytip bere almagan. Avtor Kobinese KorKem shigaramam toplauda onm mazmum aytip beriu menen sheidenedi. PedagogMi ilimlerinin doKton Oserbay Aleuov «KaraKalpaKstanda talim-tarbiya oylann Kaliplesiui xam rauajlamm» N.,-a'**-□-jil monografiyahK izertleuinde «Jiyen jiraudm jamiyetlik-pedagogiKaliK KOZ Karaslan» (g'u'a'-□h□-betler) degen temada ilimiy piidrier jurgizedi. Filalogiya ilimlerinin doidon Sangul Baxadirova «Jiyen jirau xam KaraKalpaK jiraulan» («Endn KaraKalpaKstan» gazetasi, a'**-a', □h-OKtyabr) degen ilimiy maKalasma Jiyen jiraudm jiraushilik oneri xam KaraKalpaK jiraulanm tvorshestvalik rauajlamu joh xaKKinda aytadi. «Jas Leninshi» gazetasm a'**-a'-jilgi □-aprel sanmda Jiyen jirau tvorshestvasma arnamp bir bet ajratiladi. Bunda Jiyen jirauga arnap material tayariaushi avtoriar CXojaniyazov xam CYusupovlar dareKsiz maghumatlar bergen. Bul bette Jiyen jiraudm avtorligmda «Gulayim» dastanman uzindi jariyalangan. Jiyen jiraudm bul «Gulayim» dastam somrak «Batir KIZ», «KinK Kiz»atamalannda Kolemi dastan etip doretKenlerin, om xalik jirau Kurbanbay Tajibay uli tolMmp putidl dunyaga tamtip dunya juzi adebitma olmes miyras etip KOSKanhgi bizge belgili. Bul dastan xaMmizdm doretKen ayemgi materiariat dauirinen berman Karap tariyxta soz etiletugm ajayip doretp bohp tabiladi. Jiyen jirauda, Kurbanbay jirauda bul dastandi xalik aldmda tvorshestvalik

bagdarda jiraulik oneri menen atonp, saxlap bizge jetkerip berip, miyrasti Kadirleuge oz ulesin KOSKan talant iyeleri bolip tabiladi. Jiyen jirau xalik dastam «KirK Kiz»di oz gezeginde jiraushilik oneri menen xalik almda tvorshestvalik penen sheberlep omiri dauamda atorgan xam bizin Kunimizge jetkeriuge sebepshi bolgan, xalikt yadmda saKlamuma belgili ulesin KOSKan adam bolip tabiladi. FolKlorlik shigarmalardi jazba adebiyattan duns ajrata biliuimiz tiyis. Jiyen jirau tvorshestvasi meKtep omushilanna arналган OKiulikta avtorlan S.Axmetov, B.Jsmaylov □-Klass «KaraKalpaK adebiyati», Universitetin filologiya faimltetleri ushm sabaidiKta avtorlan NJapaKov, K. Mambetov, KSultanov, AKarimovlar /a*'hq-jil/ n'g'-□□-betler berilgen. Jane de 1994-jih TashKent «FAN»baspasman shiKkan «istoriya KaraKalpaKSKoy literatun» s drevneyshix vremen do a**u' g. /degen Kitaptm ho'-a'a'u'-betlerde berilgen. Uliuma Jiyen jirau rvorshesrvasi xazirgi KOZ Karastan ele de KenireK izertleudi talap etedi.

Jiyen jirau bir Kansha liriKaliK KosMan Kobiz sazma sayKes jiraulik sheberlik penen terme tolgau turinde doretilgen. Jiyen jiraudm liriKalan aurzsha jiriap aytiuga tan bagdarda xahKtm esitiuine Kolaylastmp tap jiraudm aytKanday etip doretilgen. Jiyen jirau liriKalann jazip doretip gana Koymastan om yadlap, Kobrz jmna salip xalik arasmda milliy xalndiK Kobiz namalan menen sheberlep atamp berip jurgen talanth, laprzh jirau bolgan. Jiyen jirau tvorshestvasi boymsha Ken turdge shugillangan ahm AKarimov bilay jazadi: «Jiyen jiraudm atorgan namalan «Kelte ziban», «Ulh ziban», «Jortilmi», «Koz aydm», «Aiga shap», «ShalKima», «Nogayh», «TolKin» xam tagi basKalar bolgan. Shayirdm «Aldi artim biyiK jar eKen» shigarmasi «Kelte ziban» namasi menen jiriangan. /»Adebiya-timrzdmd geypara maseleleri «N-a*'u'h, hu'-bet/. Belgili ahm Kalli Aymbetov «Jiyen jiraudm ozin shayir dep atamay, jirau dep atagan duns boladi. 01» Kobrzimdi Kushaidap» degen sozdi bir neshe ret Kaytalap ozinin jirau eKenligin dalilleydi. Shigarmalannm KOSIK Kunlisi, Kobizi xam jirau dep atahui onm nagiz xalik jirshisi-jirau bolganhgma daliyl bola aladi. Om jirau dep atagan menen jazba adebiyatm uaidli emes degen tusinik shiKpaydi. Jiyen jirau KaraKalpaK jazba adebiyatmm uaidli xam om baslaushilannm biri boladi». /Xalik danahgi, a**hh-betler/. Usi aytilganday-aK Jiyen jirau degenimizde xalKimrzdmd milliy saz aspabi- Kobizm Kushaidap sir shertKen talanth jirau, duutardi da shertip sazendelik eton ataidi baKsi elesleu menen, smgiriagan saz, saxram jangmp alemdi gunreton jiraudm lapizi Kulagimrzga tal-tal Keledi. Bular bizdi tariyxKa baslaydi, ata-babalanmizdm basip oton jolm, tariyxm, urip-adet, madeniyatm, milliy dasturlerin, adebiyatm biliuge bagdariaydi. Jiyen jirau «Kobiz tolgaum» usi bagdarda doreton. Bunda xalKimrzdmd milliy saz aspabi Kobrzdm sogiliu xaKKindagi oy-piidrier aytiladi. Shayir «Kobrz tolgam» nan baslap KaraKalpaK xalKinm ozgeshelMerin aldimizga jayip salad. Kobiz aspabmm sogihu tariyx, ogan Kollamlgan zatlardm saxrayi KaraKalpaK xalKinm turmisma, tirishiligine, dalasma, tabiyatma tan ozgeshelMer eKenligi anlasiladi. Bul «Kobiz tolgaum» aytilgan piidrier Kormt atanm Kobizi xaKKindagi aspanam yadKa tusiredi. Adebiyatshi ahm AKarimov ozinin maKalasmda: «Kobizdm piri Komit atnm Kobizdi oylap tabiui xaKKindagi legendasmm Jiyen jiraudm «Kobrz tolgaum» na sayKes Keletugmm» aytadi. /h□-bet. Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri/. Bular bizdi bargan saym Komit ata jirian menen tutastmhp om KaraKalpaidardm ata- babasi retinde tamtadi. Izertleushi i.Uteulievtm «Konat Atanm Kobrzi /Milliy tariyximiz ozinshelMerimiz izlep. /»Amudarya»jurnah, a**h, N n' / maKalasmda bizin jiraushilik sheberligimizdin Konat ata

jirlanna banp tiriletugmligi, Komit atanm Kobizi xam jirian bizin milliy ata miyrasimiz eKenligi aytiladi. Rasmda da Jiyen jiraudm «Kobiz tolgaumda» KaraKalpaKtm milliy saz aspabi Kobizdm sogilmi tariyxi boymsha baxali maglmmatlardi beredi, Bunm bizin ata-babamizdan Kiyatirgan saz aspabi - milliy ozgesheligimiz eKenligin daliyleydi.

Tunde jatip tus Kordim,
Tusimde ajayip is Kordim.
Osip turgan bir agash,
Ol agashti men shaptim,
Smsilagan ses shnrtilim,
Agash jerge Kuladi.
ShapKan jerdin sut shiKti.
BulaK sutten KorKpadim,
Ustadan usta sayladim,
Esengeldi Kir munnga,
Agashmdi shaptirdim.
Tau-taylaKtm terisin,
Kapshigma Kaplattim.
Suu tulpardm Kuyngm,
Tar Kilma taKtirdim.
Kuraydm KaK shaymn,

Tanashma jaKtirdim.
Tau teKenin muyizin.
Tiyegine Kistirttim.
Kuu agashta sen munh,
Adamzatta men munh,
AytisayiK Kobizim,
Kobizimdi jiriasam,
Sende munh Kobizim,
Mende munh Kobizim,
MunlasayiK Kobizim.
Kohma algan joldasim,
Sherdi aytKan siriasim.
Sagan aytip jrnmdi,
Kaygih nama shalaman.

/10 bet, Jiyen jirau.»PosKan el».

Jiyen jirau usi bagdarda ati KaraKalpaKKa malim bolip arjaK penen berjaKKa tamlgan, putKil Turan, Xorezm oypatma Kennen soz jayihp tund xalndanna belgili bolgan xaliKtm soz zergeri, otidr tili, soyler sozi, Korer Kozi, tiyisli jerinde soz-zibanm darga tartsa da xan almda taysalmay aytam talanth shaym xam ataidi jirau bolgan. Asirese ol xaliKtm altm miyraslann teren uyrenge xam xaliKKa taratmshi bolgan. «Kobiz benen duutardi shertip, tilge Kelse Jiyrensheden otKen. Alpamisti jigittin sultam, Gulparshmdi Kizlardm gauvan etip xaliK arasma taraton. «Edige»ni esirip jiriaganda Kundi jaudmp,»Koblan»di putidl tund xalndanna tmlatKan. Tolgauma turli muxamga dondirep «Ormambet biy « tolgaum ozi doretKen. Oteshtin «Otti dunyadan» Kosigi /Jiyen mine usmday bagdarda KaraKalpaK xalKinm milliy shaym, talanth jiram bolip ol ozinin yoshmm dereiderin milliy xaliK auiz adebiyatman saga ahp doretan. Ol bizge belgili smaulli KOSIK tolgaularni gana, bir-eid dastanlik shigarmalardi gana doretip Koymagan. Onm avtorhgmda juda Kop xalndik shigarmalar doretilgen Bular ele tohK darejede xaliK arasman asirese joKargi KaraKalpaidar arasman izlep tabihui KereK. Jiyen jirau tariyxi xujjetlerge Karaganda omirinin amrgi Kunlerine joKargi KaraKalpaidar arasmda bolgan piKirier bar. N.Daukaraev bul piidrierge aynKsha mani beredi. :»Jiyen Tagay ulmm shayirhK jiraulik jumismm KobireK uaKti «joKargi» KaraKalpaidar-dm arasmda oton, yagmy Tundstan, Samancand, Nurata, Buxara, Kenimex, Zarafshan bettegi KaraKalpaidardm arasmda otKen. Jiyen joninde sol jaKtagi KaraKalpaidardm arasmda Kop maglmmatlar bar bolsa da olar ele jiynalgan JOK». Mine bul piidrier elege sheKem xesh Kim bilmey Kiyatir. Jiyen jiraudm bizge belgili liriKalan dim az sanda. Olar «Ilagim», «Ber tuyemdi», «Kobiz tolgau», «Karamirza batirdi ayt», «Xojà batirga», «JuumaKKa saldim Kazamdi», «Ey jigitle, jigitle»,

«Aldi-artim biyiK jar», «Xan Kasmda torelar», «Xa xanimiz, xammiz», «Juregimde Kop dagim», «Korgende bolar uaKtim xosh», « Xosh bolm doslar» degen terme tolgaulardan ibarat. «Ilagim» Kosigmda shayirdm balaliK jillannan bir Korinis turmis Kiymshilndan, jasman IlaK baKKanhgi, Kiynahp Kosilganhgi, bay adamlarga jallamp Koy-Kozi baKKanhgi, ilaidann Kasmr jep Ketip bay adamnan amr azap amretler Korgenligi xaKKinda jazgan.

IlaK baKtim salaga,
Bas Kosip eKi balaga,
Sanap Korseml agalar,
On Ilagim birden JOK.
Kula duzde jiladim,
Olgenin bildim IlaKtm,

Jerbamrlap Kuladim,
Ishim gish-gish Kaynaydi.
Konlime tusip uuayim,
Bolgan jetim ozaldan,
Ashilmagan manlayim.
/n'-□-bet/

«Ber tuyemdi»Kosigmda shayir manlayma piton jalgiz tuyesin bay adamnm Kolman tartip ahp Koygam, om bermese xahnm ne Keshetugmhgi xaKKinda aytip jarhliK turmisma Kiynaladi. Kolmda sonsha dunya mah tump jarlmm bir malma KOZ salgan ash KOZ baydm sutxorhK Kelbetin aship beredi. Bul eid KosiKta da jarhliK turmis KiymshiliKlan jirlangan.»Xosh bohn doslar» Kosigmda tuuilgan el menen xoshlasm, onm Kadirine jetiu maseleleri soz etilgen. Shayir bariiK uaKitta KaraKalpaK xaha dep,tumlgan elim, elatim dep jiriaydi. Mudami xaliK atman soyleydi. Ozin KaraKalpaK xalKinm bir uaidh shaym sipatmda tamydi. Misah: KulaK sahn doslanm,

Kapilgan bul zamanda,
Kaygi xasiret Kapladi,
KaraKalpaK- bulgen el,
TenliK tappay xanlardan,
Posiuga belin bayladi.
Igihp posKan elatim,
JOK belgili maKam,
KindiK Kamm tamgan jer,
Armanda sennen aynldim.
KaraKalpaK elinin,
Malmda erK bolmadi.
KaraKalpaK auladi,
Un Kosisip jiladi.

Elimnin munh zanna,
Kaygih nama shahp em.
Elim boh p tur talan.
Bayan etsem barhgm,
Sendey zuhm bolgan JOK.
KaraKalpaKtm balasm,
Guenlep Koyday Kirgan JOK.
Anlmas daulet bayhgim,
Elatim sennen aynldim.
Bulingen bul elimnin,
Neden boldi jazigi
Juhmp tutKa Kazigi

Jiyen jirau usmday bagdarda barliK □n' jilliK omirin KaraKalpaK dep xalKim dep, elim dep arnagan guresshen shaym xam mapin jiriagan jiram boldi. Ol IlaK baKKan balahgman baslap /»Ilagim»Kosigi/ KaraKalpaK xalKinm tariyxm jazdi. XaliKtm tragediyah amr tagdirin suuretlep berdi. Xalndi guresiuge bagdariadi. KaraKalpaidar-dm ozine tan milliy ozgesheligin rauajlandmuga ulKen ules Kosti. Onm liriKalannda duns soyleu, uadege opah bohu. Xaramnan Kashiu, xadal miynet, tabis tabiu, Kisinin xaKism jemeu, bireudin zatma zorliK etpeu, oz endnligin, xujdam ushm guresiu usagan xalmmizdm xasil Kasiyetlerin Koriuimizge boladi. Ol xahK batiriannm iygiliidi islerin Kollap - Kuuatladi, olardm batirliK is-xareKetlerin xaliK arasmda xauaza etti. Misah: «Karamirza batirdi ayt», «Xojà batirga», «Amanbaydm ala ati» Kosndan usmday.

Ozi jurttm batm,

Ozi jurtim diluan.

Ayagma Kiygeni,
Togrz Kabat bilgan.
Tuuisi jaKsi batmm,

Berge Kuuat xal berdi.
Barin aytti birin ayt,
Karamirza batirdi ayt

«Xojà batirga », «Amanbaydm ala ati» Kosndannda shayir batir bolgan menen el gamm oylamaytugm, zulim bolgan, xalnrti Kirgmgga ushratmga sebepKer bolgan adamlar xaKKinda aytadi, olardm el gamm oylap taubege Keliuin tusindiredi.

Shayir ozinin shigarmalannda KaraKalpaK xalKinm milliy sipatmda xareKeto Kelip xalKimizdm ozine say milliy xareKetlerin jasadi. Onm shigarmalannda KaraKalpaK xalKinm ozine tan bolgan saxrayi milliy Kaxarmam obrazi jasaladi. Jiyen shigarmalannda saxrayi batir, xalmm dep umtihp janm beretugm er jureK, xadalliKKa talpmgan adil, bir-birin teren xurmet etetugm joKan adamgershilMi, adep-iKramh, bir-birin Kiyip Kete almaytugm miyrim-shapaath, baurman, ozi oliuge jaKin Kalsa da bir tislem nanm bolisip Ken peyli insanlar obrazi jasaladi. Jane de jasi ulKen, agam, Kanndasti mudami teren xurmet etetugm adamgershiliK, ruxsatsiz amz ashpaytugm KishpeyilliK, tiyisli jerinde sozin ahp Kalmaytugm sheshenliK, diluarhK, batirliK usagan paziyletler aymn saulelenedi.

Jiyen jirau liriKalannda omir shmhgmm ashshi Kartinalann KorKem poetiKaliK Katarlar amah xaliK ugimma sayKes astarh maniste sheberlep suuretlep beriu aynKsha Korinedi. Misah «Ey jigitler, jigitler » Kosigmda bilay jazadi:

Ey jigitler, jigitler,
Zamammiz tar eKen.
KomeyKeydi turgandi,
Aytalmastay Kun eKen.
Aytajagim ballanm,
Diyxan bolsan jer eKKen,
Kon jangm Ken bolsm.
Bay ulmm bir-eK
Bir nasiyat ullanm,

Koz Korgenin aytaym.
Saratanda suuiKtan,
San ala siyirdm,
Muyizi KaK janldi.
San tal bolgan biydaydm,
Dani astma togildi.
Kara SUUIK Katti urdi,
Bum ullanm biz KordiK.

Jiyen jirau oy- phdrieri Kobinese timsalap astarh maniste suhulap jetKeretugm oMr tilli sheber shayir bolgan. Ol xesh Kashan tilge soz Kelgende indp soz Kelgende indp Kala almagan. Xan aldmda da, dar aldm da da xaKiyKatliKti, xadalliKti, xaK sozdi ayton, naxaKti ayausiz ashKara eton. Bum shayirdm «XanKasmda torelar», «Xa xammiz, xammiz» Kosndannda toliK Koriuge boladi. «Ey jigitler, jigitler» Kosigmda shayir dauir xaKKiyKathgm, turmism ashshi tareplerin ogada sheberiiK penen tusindiredi. Bul Kosnrta omir, turmis , tirishiliK etiu, guresiu xaKKinda en jaKsi oy-piidrier ortaga Koyilgan. Bunda xar bir sozge ogada teren poetiKaliK mani juidengen. Kosndm birinshi Kupletinde shayir zamanm «tar» hgm, dauirdin zuhmliKKa, zahmhKKa tiyKariangan eKenligin aymn Korsetedi.

KomeKeyde turgandi, Aytalmastay Kun eKen. Shayir zaman Kismmetleri xaKKinda usilay tolganadi. EndnliKtin JOK eKenligin bildiredi. Bul zamanda en tragediyah Korinis xaKiyKatln di ayta almau, tilge tiyim sahu. Bunda shayir «bas KespeK bolsa da til KespeK JOKA» degen xaliK namlm esapKa ahu menen bul dauirdin sonshellli darejede adilsizliKe Kunlganhgm, zuhmliKKa tiyKarianganlanganm Korsetip beredi. Shayir tolgaumm astarh manisine KomeKeyde turgandi nege biz ayta almaymizU À

Ayta almay atirmizUA degen shaKiriK, surendi seziuimizge boladi. Ol xar bir Katarda usilay bir mani anlatip Ketedi. Daur ruuxi menen tigrz baylamsip, arpahsip, guresip Kun Koriudin tiyisli eKenligin ugmdiradi. Reti Kelse taymbay KomeKeyde turgan ashshi xaKiyKatliKti aytmdi alga Koyadi. Jane de shayir usi KosiKtm eidnshi Kupletin de saKlamudm da zarurligin, Kay jerde Katip soyleudin de Kereidigin teren ugmdiradi. «Bay ulmm bir-eid aytar sozin Kem bolsm» Bunda jansip soyleme, aianaK penen eregispe degen manilerdi anlauga boladi. Usi oylannan Keyin astarh maniste tagi da pmrlerin aymn bayanlaydi. Oytpeşe jigitler, AytajaKti aytirmay, Bas Kuusmhp jaK bolar.

Bul jerde de eid mani ni anlauga boladi. Biri xaKiyKatliKti aytsan basma SOKKI tiyip Kuusmlgm jaKKa aynahm mumidn, emnshiden, xamyKatliK Kalay bolmasm aytihm tiyis, bum aytm ushm barliK aml ushm barliK aml-xuushm menen basm jaKKa aynahp soylemey Kalmaytugm jagdayga Kalmaytugm jagdayga Kelesen. Kalay bolmasm xaKiyKatlndi aytasan.Al, ishtegi dart bul aytihui KereK degen Kushli ideyam beredi. XalKimrzdmd tirishiliK etiuinin bir daregi sharuashiliK bolsa, bir daregi diyxanshiliK . Xalmmiz ush ay Kaumim, ush ay saumim, ush ay Kabigim, ush ay shabagim dep jasagan. Olarga siyir negizgi aziK-auKat, mol msKi nesiye daregi. Biyday azelden nam-asm arKau. «Biyday nanm bolmasa biyday sozin joKpà» degen xaliK naKilmm manisi ayemnen idyatirgan xalKimizdm turmis tirishligi menen baylamsh. Usillarga tiyKarlana otmp shiyir daur xaKiyKathgm, zahmliKti bilay taripleydi.

Saratanda suundan, San ala siyirdm, MuyiziKaKJanldi. Bul jerde gap teK san ala siyir xaKKinda emes al oz elinin, shanangmm, tunnisi tirishiliginin tiregi, tiyKan bolgan er jigit azamatlardm zaman Kismmetinen muyizinen Kagihp janhp atirganhgm obrazh suuretlegen. Usmday batir turmistm xar Kiyh Krymshilndan, adamlar zuhmhgi, adalatsrzhK sebebinen Kuyrep JOK bohþ atirganhgi tariplegen. Shayir bul oylann tagi da KenireK, terenireK tusindiredi. «San tal bolgan biydaydm dani astma togildi.» Mine bul tragediyahK suuretlev. Bum diyxan bolgan saxrayi xalmmrz attan aniK tusinedi. Omirinin jaynap-jasnar zamam Kelip, jana Kushine tohsip elim dep umtilgan azamat jigitlerdin xanliK zuhmhK astmda nabit bohþ atirganhgi usilay astarh tusindirilgen. Shayirdm xamyKat soz zergeri, teren oyshil, milliy xaliK uaidli eKenligi usi tarepinen Korinedi. Jiyen jiraudm zaman shmhgi xaKKindagi oy-piidrleri «Aldi-artim biyiK jar eKen «, «Korgende bolar, Keuilim xosh», «Juregimde Kop dagim»Kosndannda da aymn suuretlengen.

Jiyen jirau terme tolgau turinde ozinin liriKaliK Kosiidann doretip onda xaliKtm KiymsihiliKh omir xadiyselerin, tunnisiK tajriybelerin , dunsliKKa tiyKarlangan milliy dasturlerin ogada KOp jirladi.

JIYEN JIRAUDIN' «POSKAN EL» tolgam a'.

«PosKan el» tolgaumm uyreniliu maseleleri □.

«PosKan el» shigannasm ideyaliK mazmum q.

Shigannada tiyKargi axmiyetli maseleler n'.

Poemanm Kompozitsiyasi □. Poemada Minayim obrazma sipatlama

u\ Shigarmada xaliKtm posip Koshiu sebebi

w. Shigarmada Kesidn Kontrastlar arcah parallelizmlerdi beriu jagdaylan

h. Poemanm KorKemliligi Jiyen jiraudm «Poskan el» poemasi -tolgam a'*qu'-jrii TaxtaKopir rayonmm u'-auih «Kara oy» degen jerde tunushi /Xazirgi «OzbeKstan» Kolxozi/BeKtursm degen jiraudan S.Maulenov, Sh.Xojaniyazovlar tarepinen jazip alingan. BeKtursm jirau bum bir Kitaptan yadlap uyrengenligin aytadi. Bul poemanm Kolemi 2 mm Katarga shamalasadi. «Poskan el» uamyasi tariyxiy xujjetlarga Karaganda a'*u'0-wg'-jillarda Sirdaryanm tomengi tarepinde Jana darya, Kuuandarya boylannda otirgan KaraKalpaidardi KazaK xam ERALI xannm Kirgmgga ushratmi sebepli ata jurti Tundstan di posip Koshiui, Xorezm shumna Karay igisiui maselelerin soz etiuge Karatiladi. Izertleushi AKarimovtm miynetinde «Poskan el» tolgaumm mazmum teren uyrenilgen. 75-77-betlerde ol tolgaudm mazmunm KisKasha bayanlaydi. /Bum KonspeKt ahu KereK /»Poskan el» tolgaumm doretiliui xaKKinda Ken turde maghumatlar beredi. Jiyen jirau KaraKalpaK xorezmge Koship Kelgennen Keyin , Aral tenizine, onm Kubla tarepindegi ataularga /Terbenbes, Munaytpas/ Amudarya tarmaidan KOK ozeK boyma Kelip Komslagannan Keyin shigargan degen maghumatlardi Keltiredi. «Poskan el» shigarmasi xaliK tilinde «tolgau « dep te «poema» depte aytihp xam jazihp jurgenligin aytadi. TiyKanda bular eKeuin bolip Karauga bolmaydi. Bular ishid tarepinen bir-birine jaKin turadi. Tolgau didaKtiKahK poeziya turinde jatadi. Bular jamiyet Kubihslann jay turinde gana suuretlu emes, turmisti baidap sol joninde juumaidi piidr juritedi. Geypara tolgau formasmda jazilgan shigarmalar ozinin Kolemi syujeti jagman poemaga Kuta jaKin turadi. Onday tolgaular mazmun, obraz xam jasau, Kompozitsiyasi jagman poemanm talaplanna toliK juuap beredi. Bunday tolgaularda zaman, dauir jagday KobireK liriKaliK sheginisler menen soz etiledi. Bul talapKa Jiyennin «Poskan el» tolgam toliK sayKes Keledi. Bul shigarmannm sirtKi formasi jagman tolgauliK xaraKterge iye bolgam menen onm ishid syujetliK mazmum, Kaxarman obrazlanna xaraKteristiKa beriu, Kompozitsiya tarepinen KobireK poemaga usaydi. Adebifat teoriyasmda bilay anndama beriledi: «Poema KorKem adebiyattm liroeposliK janmm bir turi. Poemada shayir oz Kaxarmanlanmm ishid Keshirmeleri, minez-KulKi, is-xareKetleri xaKKinda soz etedi. Sonm menen bir uamtta liriKaliK shigarmalarday, poemada suuretlegen turmisliK uamyaga baylamsh payda bolgan ozinin ishid sezmlerinde bayan etedi. Poemada Kaxarmanlar uamyaga Katnasmshilar boladi, olar menen birge liriKaliK Kaxarmanlar da boladi.» Adebifat teoriyasmm poema xaKKindagi talaplanna Jiyen jiraudm «Poskan el» poemasi sayKes Keledi. Bul shigarmada belgili syujet ata jurti Tundstannan Xorezmge, Amudaryanm ayaK betlerine Koshiu, sirtKi jaular, basKinshilar, baylar, biyler azaplan, jetim KIZ Minayim uamyalan xam liriKahK Kaxarman sipatmda shayirdm ozinin uaKiyannm ishinde boh p bastan-aKinna baidap banui Ken turde saulelengen. Sonm ushmda biz adebiyat tamu iliminde bul shigarmam analiz etKenimizde poema geyde tolgau depte piidr juritemiz. Bum liriKO-psixologiyaliK poema dep Karaymrz.

Jiyen jiraudm «Poskan el» poemasi tariyxta bolgan uamyalar tiyKanda doretildi. Bul uamyalardi shayir oz Kozi menen Korgen, xaliK penen birge boh p amr tragediyaliK jollardi basip oton. Shubmsip posip Kiyatirgan ash xalndm joldagi auir Kaygih azaplan juda sheber surgun uamyalar negizinde aship beriledi. Poemada xaliK tagdirindegi dauir xaKKiyKathgi ayym suuretlenedi.

KaraKalpaK - posKan el,
Xorezmge jetiuge,
Xammeleri buudi bel.
Ata jurti Tundstan
OmirlIK jaylau bolmadi.
□ arip penen Kaserge,
Jetim menen jesirge,
Sayasm xesh bir salmadi.
Aldi menen basshisi
EKiiyninjalnadi.

BUZIK boldi iyshani,
Adilsiz boldi Kazisi,
Gunasizdan birazdi,
Gunali dep Kiyadi.
Eui jaidap ush jaidap,
Kunnin Kozin Korsetpey,
Keuilge Kaygi jamadi.
/g'u'-bet/.

«PosKan el» shigarmasmda KaraKalpaK xalKinm tariyxma, milliy dasturlerine, urp-
adetlerine baylamsh en jaKsi oy-pmrler saulelengen. Shigarmanm birinshi boliminde tosKinKKA
ushragan xaliK tagdiri, ashlnrtan jolda olip Kahp atirgan ata-analar, emiziuli balalar, olardm
garga-Kuzgmga jem boh p Komiusiz dalada Kahp atirganhgi sheber tragediyaliK Koriniste jan
ashirliK xalatta suuretlenen. Usmday jagdaylarda xaliK arasmdagi biri-birin olim Kauipinen
aman ah p Kalgan tumsKanliKtm Korinisi aynKsha sipatlanadi. Poemada ananm balaga, balanm
ataga, aganm inige, KanndasKa mexribanhgi, miyrimliliK, teren tuuisKanliK sezimlari ogada
Kasterli sezim sipatmda tariplengen. Bular xalmmizdm bunnnan Kiyatirgan en agla Kasiyetleri
boh p tabiladi. Jiyen jirau usillarga itibar beredi. Al zahmliK, adilsizliK ogada Katti Karalanadi.
Bular aynm adamlardm dunyaparazhgman Kelip shigip atirganhgi aynKsha tariyplenedi.
Shigarmanm eidnshi boliminde jetim KIZ Minayim uamyasi aynKsha onndi yieleydi.
Shigarmadagi Minayim KIZ uaKiyasmm ozi de teren adamgershiliK sezimlari menen jirianadi.
Jiyen jiraudm Minayimga bairmanhgi, olimge bas tigip bolsa da azaptan Kutonuga umtilganhK-
lan, KIZ namism Korgau, KaxarmanliK is-xareKetler shigarmada isenimli suuretlenen.
Shigarmada EreKe bay menen onm pamsiz xam miyrimsiz zahm balasmm obrazi sheber jasalgan.
Olardm jauizliKKA, iplasliKKA tiyKariangan xayuanliK is-xareKetleri turmis shmhgi negizinde
aship Korsetiledi. Poemada bulardm basKa da uamyalar: jol azabi, ashlnndan Kisihular, esap-sansiz
Kirgmga ushragan xalndm tragediyaliK Korinislari, Terbenbes, Munaytpas degen ataularga Kelip
Koms basKannan turmis, baliKshiliK penen Kun Koriu, mexribanshihK, Kazaga tusKen balndardi
barliK auil adamlanna ten bolip beriu, teren amzbirshiliK sezimlari juda sheber bayanlangan. Bul
poemada baylardm - jer iyeleushilerdin obrazi, bayliKKA semirgen Kelbeti sheber aship berilgen.
Baylardm posip Koshiui, JerijetpeyKoshKenjoK. BuyaKKA Keton ashlarga, Jer bermestin xiylesi,
- dep jazip olardm znma, Karapayim adamlardi eziuge Karatilgan miyrimsiz obrazi jasaladi.
Shigarmada usmday miyrimsizliK Jiyen menen ashtan-ash suuretlenip idyatirgan jetim
Minayimnm EreKe bay menen onm balasmm Koship Komslandmp otirgan jerinde ushrasKan
payitta juzege Keledi. EreKe bay da jetim KIZ Minayimnm Kauendersizligi, ele onm jas eKenligi
xaKKinda oylanbaydi. om xoriagisi Keledi. Jiyen jirau adamdi xoriagisi Kelgen asirese KIZ
balanm namisma tiygen adamlar menen janm ayamastan guresedi. BiraK jauiz baylar Jiyendi
xaldan taygansha unp- azaplap taslap Ketedi.

EreKe baydm usmday zulimhgi, onm balasmm satiraliK bagdarda sipatlangan unamsiz obrazi-tipi juda sheberliK penen jasalgan. Tan saz berip atonda, Bir bay KoshKe ilestiK. Otir eKen dem ahp, Tusirip barliK zatlann. Kursaklann Kampaytip, Kaxarlengen tuiderin, Onnanda beter uzaytip. Bul bir asKan bay eKen. Tort tuligi say eKen. Bidim-bidim bet auizi, Bir balasi bar eKen. Otir eKen torinde, TamaK iship tamsamp. Shigarmada usmday KOZ Karaslardi baylarlarm Kelbeti aship beriledi. Shayir usilardi tagida terenireK pmrier menen olarm negizinin jaman eKenlign aynKsha ugmdiradi.

Bayga bir pul olgenin, Karamtip Kan jutip,
 KozdinjasmishKenin, Doslanm bir pul olarga, Ottay sonip oshKenin. «PosKan el» poemasmda xaliKtm bir omir tariyxi juda KorKemliK suuretlenen. Bunda adanga oy salatugm ogada jaKsi oy sezimler jamlestirip berilgen. Poemanm suuretleu bagdann da xalndiK naKil-maKallardan, ushirma sozlerden, aforizmlerden, Konceleu Kurallannan juda sheberiiK penen paydalangan. Shayir obraz jasauda, uaKiya xam xadiyselerdi suuretleude bulardan sheber paydlangan. APirnazarovtm Kitabmda bularm birazi izertlengen. Maselen jol azabi dastanliK formada giperbolaliK bagdarda bilay suuretlenedi: Kiyir-Kiyir shollerden, Kiynahp otip Kelemiz, UzaK-uzaKJollardan, UdayijuripKelemiz. Kanat Kuygen issi da, Jamp tagi Kuyemiz. BirjurtingoneetiK, Tabam tusti tas Kagip. Poemada insan obrazm jasau, onm adamgershilMi, alpayim, batir, erjureK is-xareKetlerin suuretleu ogada sheberliK ogada sheberliK penen isKe asKan. Misah: Minayim obrazi bilay tusindiriledi. Koldan Keton jetim KIZ, Manisin bilsen Kizil gul, Zamam Kelse paKirdm, Sayrapturganjasbulbul.

Toygannan son tamaKKa,
 Kayta-Kayta KeKirip; -
 KasmdagijasKizdi,
 Kayda ahp barasan
 Magan ber mma Kizmdi,
 XayalhKKa alaman,
 Jaman bolsa negizi, Koy
 Keynine salaman,
 AytKammdi Kilmasa,
 Kamiratip shalaman.

Jane de bilay tarepleydi:

Kasimdagioljigit,

Jigitlerdin sultam.

Poemada namlga aynalip Keltirilgen Katarlar uaKiya xam xadiyselerdi aymn tusindiriuge Karatiladi:

Jigittin pami joldas bolganda aynlar,

JuKtin Kond arshadi,

Tuyinin Kond narshadi.

BaydiK Kond mal menen,

Kundrz tuton parshadi.

Adamnm Kond Kiyimdi,

Asirese uyinde.

Isherge tamaK bolmasa,

Kiyimindi satasan.

Poemada shm dosliK, tumsKanliK sezimler, birliK ushm gures, Jetim KIZ Mmayimdi izleu, Kasmrlarga tap bohu, jol azabm shegiu, Minayimdi tabm, EreKe baydan osh ahu uamyalan isenimli suuretlenen. Bul poema xalKimizdm tariyxm Ken turde saulelendirip beriui menen aynKshalanadi.

JIYEN JIRAUDIN' «ULLI TAU» tolgam

Shayirdm «Aldi-artim biyiK jar eKen», «Muytenlerdin maKani», «Xan Kasmda torelar», «Xa xanamiz, xammiz», «Juregimde Kop dagim», «Korgende bolar Keulim xosh» degen KosiKlann xam «Ulh tau»tolgaum a*□*-jih xaliK jiraui Kiyas Kayratdinovtan jazip aladi. Bul shigarmalardm Jiyen jirau doretpeleleri, eKenligi xaKKinda Kiyas jirau biraz maglumatlar beredi. Kiyas jirau bul shigarmalardi a*q□ jih Kara ozeK rayonmm Naupir degen jerinde tunushi ismamit degen Ziyau ulmm Kissa Kitaplannan Koshirip alganhgm aytadi. Ol Kisi xar Kiyh Kissa Kitaplar menen birge KaraKalpaK shayiriannm Kosdann Kagazga tusirip KopshiliKKe OKip berip jurgen «/o'n'- bet/ AKarimovtm miyneti. S.Kamalovtm miynetlerinde XVIII asirdin basmda KaraKalpaidardm ozlerin Shmgisxannm auladi dep esaplaytugm KazaK sultanlan basKanp turgan. KazaK sultanlannan TauKe xan/a'u'hO-a'wha'-jillar/ KaraKalpaidarga ULLI TAU degen jerdi jaylauga ruxsat eton. Bul jer Sirdaryanm orta tarepinde bolsa KereK. Usi jerden TashKento, Kitayga, Kazanga MosKvaga jol otetugm bolgan. KaraKalpaidar usi ulKen Karuan joldan baji pul alatugm bolgan. «Bular a'u'g'q-jih jungar Kalmaidannan Kazaidarga jasagan topihi uamtmda uzilisKe tusedi. Bunnan songi dauirde KazaK xam Abulxayir xan a'u'n'q-jih Sirdarya boymda otirgan KaraKalpaidarga shabmil jasaydi xam olardm mal-mukin talan-taraj etip ozlerin Kuugmga ushratadi.Usi shabiml natiyjesinde KaraKalpaidardm geyparalan «joKargi» KaraKalpaidarga, Kopshiligi» «tomengi» KaraKalpaidarga aynahp Jana darya boyma, aynmlan Xorezmge Karay Koshedi. «Ulh tau poemasmdagi KazaK sultanlannm xam feodallannm KaraKalpaK xalKin shabim, Kirgmga ushratmi olardi postmu xam KaraKalpaidardm Jana darya, Kuuan darya boylanna Kelip jaylasim- ABILXAYIR xannm a'u'n'g'-jilgi shabmilma sayKes Keledi. Usi uaKiyannm saulesi bohq Korinedi. /A Karimov -o'a'-bet/. «Ulh tau» dastam qn'h Katar Kosndan ibarat bohq ol jiraulardm atKanuma Kolaylastmp tenne-tolgau turinde shiganlgan. Dastanda basipahushiliK unslardm baslamm, eldin ishindegi biylerdin adamlarga bergen azaplan, axiretleri, xaliKtm dushpanga Karsi tunm,

Kirgim unslar, jenilisKe ushirau, t.b. maseleleri, uhumaxaliKtm bir dauir tariyxi saulelengen. Bul shigarma ozinin mazmum boymsha feodalliK tartislardm, unuliK Kanm-Katnaslardi shegine jeten Korinislerin, jer iyeleri-feodallar menen Karapayim adamlardm arasmdagi KesKinlesKen gureslerin shiyelenisKen uamyalann aymn suuretlev menen ozgeshelenedi. Usilay xar tarepleme bolsheidenip azap sheKKen xaliKtm auir tagdirin suuretlev shigarmanm tiyKargi syujetliK mazmunm Kuraydi.

Pospay olar ne Kilsm, Kim
Koringen asilip,
Putinbolmayjagasi, Xan,
sultanlar Kun bermey,
ElimdiKoydayjalmadi. Kutila
almay nasaKtan, Jabihp jala
naxaKtan, ZoriiK Korip
sultannan, Bulinbey elim
Kalmadi.
Posmgabelinbayladi....

Bul dastanda srna basip almshilarga Karsi tayda tayaK Kalmay guresKe shiKkan KaraKalpaK xalKinm tragediyah tagdiri ayymn suuretlingen. Ulh tau ahp banlgan KasansKan shayKas, Kirgim unslardm Korinisleri Kaxarmanm ishm Keshirmeleri, tolgamslan ancah sheber bayanlanadi. Bular adamda shm patriotliK sezim, joKan gumanistliK oy-piKirieri Kaliplestiredi.

Anz aytKan xaliKti,
EriKsiz darga asadi.
KaraKalpaK biyleri,
Kara Kanlar Kusadi.
Jeti jaKtan Kamalap,
Sonar Kibi auladi.
Adamzattm zannan
Mezgilsiz Kariar boradi.
Ne bir batir goshaKti,
JomshKaday bauladi.
Katmmenenjasjanlar,
Ata menen analar,
Baumnan aynlgan.
PishaK ahp Kolma,
Kaytpay Karsilasadi.
Karsilasip ush Kun udayi,
Zuhmga shaK Kele almadi.
KaraKalpaK biyelerin,
Karmratip shaladi.
Jeti jasar ballann,
Jangan oto salad...
KaraKalpaK elinde,
AKirzamanboladi....

«Ulh tau» poemasma xaliK basma tusKen auir musiybetler usilay suuretlingen. Elge dushpanhK eton topariannan Asan mirza, AnslanbeK, Shorban Kal usagan zahmlardm xareKetleri, Katti Karalanadi. Olardm nagiz jauizliK is-xareKetleri aship beriledi.

Asan mirza bas bohq,

KaraKalpaKti jauladi.
 Shibm yanh gauladi,
 Kamap ahp jan-jaKtan,
 Tobedenjasiltasladi...
 Shorban Kal degen zahmi,
 EKiiyninjalmaadi.
 Keshe Kundiz at shauip,
 KaraKalpaKka tuudirdi,
 Janjel menen gaugam.
 Kastm tigip Shorban Kal,
 Katti Kinn Karadi,
 Jeti Kun tnnday at sahp,
 KaraKalpaK auladm,
 Tuxim Kurt etip sapladi....
 Kaxarlenip AnslanbeK,
 Jaugan bulttay Kursandi...

Bul poemada Jiyen jirau xaliKtm Korgenindey etip turmisliK tiyKarda bayanlaydi. Dastan KaraKalpaK xalKinm dasturleri, madeniyati, asirlerden Kiyatirgan oylan, piidrieri, en jaKsi ideallan, xiKmetli sozleri xam Kaliplesip Kiyatirgan adebiy tilinen ogada axmiyetli maghumatlar beriui menen baxah.

Jiyen jirau shigarmalann sozlerden KorKem poetiKaliK usillarda sheber paydala-mu menen juzege shigargan. Shayir KaraKalpaK tilinin soyleu mumKinshiliKlerinen, milliy ugimlardi beriu ibaralannan ogada Ken paydalangan. Jiyen jirau shigarma-lan foMor menen jazba adebiyatm tigiz baylamsh rauajlamu daliylep Korsetiushi Kopir sipatmda aynKshalanadi. Uamya xam xadiyselerdi suuretleude, xaliK sanasma unamli etip, aniK jetorip beriude xaliK sozlerinen astarh, timsalliK formalarda, KorKem obrazliK manilerine tiyKariangan xalda suuretlep jetoriuge teren itibar bergen. Jiyen shigarmalannnda Koncemleu Kurallannm deriiK barhgi sheber paydalamlgan. Bulardan teneu, metofora, sinexdoxa, litota, giperbola, retoriKaloik sorau, antiteza xam basKa da KorKemleu Kurallan Kollamlgan. «PosKan el» poemasmda shayir asirlerden-asirierge, Kiyan-Kesid uamyalarga, jurtti buldirgen jaugershi-liKlerden Kirgm unslarga tap bohp, bulinip, posip Koship, toz-toz bohp, tragediyadan tragediyalarga, amr azaplarga tap bola bergen KaraKalpaK xalKinm tagdiyrine teren Kaygmu menen bilay ortaga sauallar taslaydi, ritorikaliK sauallardm juuabm izleniuge talpmdiradi.

ShiraKlanm sizlerdin, Baxtmizga ne boldiUA - Bul soz ibaralannnda teren Kusheytiushi mani bar. Bunda asirlerden beri Kiyatirgan xaliKtm tausilmas munlan, maKset-tileKleri, mm jilhK tariyxi, armanlan bar. Bul eid Katar KosiKti belgili jazmshi Tolepbergen Kayipbergenov ozinin ush asiriiK xaliK tariyxm soz etetugm «KaraKalpaK dastam» roman-epopeyasma epigraf etip aladi. DemeK Jiyen jirau eid amz soz benen sonsha asiriiK xaliK tariyxm, olardm Kiyan-KesKi omir tagdirierin suuretlep beriuge erisKen, Jane de Jiyen jirau usi tariyxiy poemasmda xahKtm basma tusip atirgan auir musiybetlerdi aniK Korsetiu ushm bilay jiriaydi:

Inranbaym nege men
 Mmau xahK shubirgan,
 Baranna jeri JOK ,

Batanna Koli JOK.
 Ataidi etip bararga,
 MaKanh jayi, jeri JOK.

Soni Korip men sorii,
Kuuragan KUU Kobizdm,
KulaKlann burayman,

Keulim dartKe tolgan son,
Kaygirdi jiriayman.

Bul Katariarda shayir dagdansKa ushragan xaliKtm jagdaylann olarga tusiniidi bolgan soz dizbeideri menen «baranna jeri JOK, batanna Koli JOK» dep sheber tusindirgen. Al «Kuuragan KUU» Kobizdm degende «Kuuragan KUU» - epiteti Kobizdm mudami Kaygih, jagimsiz, tragediyaga tolgan namalrdi shalatumhgm KOZ aldimizga elesletedi. Sebebi «Kuuragan « degen sozdin manisi Kuurap Kalgan xesh bir Keuilge unamh narse JOK, oqram shiKkan degen tusinMerdi anlatsa, «KUU» sozi onnan da bes betor bolgan jagdaylardi, Kuurap Kahudi, Kuuanudi bariiK jagman Kiymshilndarga tap bohudi anlatadi. Xammizdm basma tusKen tariyxiy jagdaylar Jiyen jirau tarepinen usilay tusindiriledi. Shayir shigarmalanna bunday suuretuler Kop Kollamladi.

Jiyen shigarmasmda teneuler turmisliK xadiyselerdi aniK tusindiriu ushm Kollamladi: AshhKtan KatiK KaKpashtay, Darmam Ketip birazi, AK tereKtey suladi. /»PosKan el»/ Shim-shirKaday ullanm, Kizil guldey soldmiz. Bundagi teneuler xaliKtm jasau jagdaylan, turmis tajriybeleri, omir suriu xadiyseleri menen tigiz baylamsadi. Turmism ashshi xaKiyKatldann. adamlardm Keulinin Kapa bolgandagi Korinislerin shayir giperbolaliK suuretulerden sheber paydalanau menen suuretlep beredi.

Kozimnin jasi KOI bohp, EteK,
jenim sel bohp,
OKpem auzima tigildi. /»Xosh bolm doslar»Kosigi/

«PosKan el» dastanmda:

Kozimiznin jaslan tas burshaKtay togilip,
UshKan KUS bizge ilesti,
Soljuristebizlerge.

Bul Katariardi xadiyselerdi xadden tis ulgaytip Korsetiu isKe asKan. Jiyen shigarmalannada metoforaliK suuretuler ogada sheber Kollamladi. «Kogende Keulim xosh»

Kosigmda: Ashilgan bagda ananm,

Aldimda baslar sardanm. «PosKan el» shigarmasmda: Kosigi Kuuatim, EKi birdey Kanatim, - usmday Katariarda shayir elinin togaym shmarga, minarga, al elin bolsa anarga, sardarga barabar Koyip metoforaliK bagdarda auispah manide Kollanadi. Al Kosigmdagi eid birdey inisin Kuuatim. Kanatim dep birdey sahstira otirap sheber suuretleydi.

Shayir shigarmalannada putinnin ornma bolshegin, yam bolsheginin ornma putinin Korsetip, sonday-aK birliKti Korsetiu ancah KopliK manini bildirip suuretulerden de sheber

paydalangan. KorKemleu Kurallannmm bunday turin adebiyat tamu iliminde «sinexdoxa» dep ataydi. Misali: «IlaK baKtim salaga». «PosKan el» shigarmasmda:

«G'argajegenoliKKe,
Jilga saylar top boldi.»
AK deneli anudm,
Bunmlan esildi.
Sagiyranm Kanlan,
Suu ornma togildi.
Sanap Korsem baliKti,
ToKsan besi tusipti .

Bul Katarlandagi «ilaK»,»oliKKe», «anudm», «sagiyranm», «Kozimdi», «baliKti» sozlerinin xammesi birliK turinde Kollamlgan menen KopliK bildirip tur. Shigarmada bulardan basKa KorKemleu Kurallannm Kop turlerin paydalangan. Jiyen jirau xaliK sozlerin, KorKem soz biriKpelerin, naml - maKallardi, ushirma sozlerdi juda bilgen. olardi teren ozlestirip shigarmalannda Kollangan. Misali «PosKan el» shigannasmda:

Koh jetKen shoshtiyip,
Ulgisiz ton pishildi.
Karaitip Kan jutip,
Kozdin jasm ishKenin.
Doslanm bir pul olarga,
Ottay sonip oshKenin.
Bellerimiz bugilip,
Kabirgamiz sogilip.
Ozi suhu KIZ edi,
Korgenin miyri Kanganday.
Kaslan Kara Kiyilgan
Amzga urip salganday.
Mende ogada jilayman,
Say suyegin simirap.
AshhK Kursm arsiz jau,

Kizil juzdi soldirdi.
Om esitip meninde
Tobe shashim juulaydi.
Bulardan basKa :
Tabamma tiydi shoK,
Sepidl saldm betime.
OtKa sahp ozimdi,
Kiynadim bunsha jammdi.
Zaxarli shayan sen boldm,
Bulbul ushti gulimnen.
Jaz Kunlerim Kar eKen,
Tutin saidap ishimde .
Mezgilsiz Kar boradi...

- degende usagan tohp atirgan KorKem obrazh Katarlardi Koriuimizge boladi.

Jiyen jiraudm shigarmalan xaliKtm jay soyleu tilinde jazilgan. Jirau xaliKtm auizeid tilinen sheber paydalana bilgen. AynKsha jirau tolgaulannm leKsiKaliK sostavmda KorKemleu Kurallannan da epitet, teneu, metafora, giperbola x.t.b. duns Kollangan. Shayir bulardi Kollanganda xadiyse yam uamyaga anndama beriuden baslatadi. Al, omushi oylamp tusinetugm manini tanlaydi, toplaydi. Misah: Kuuragan KUU Kobiz, jaudir Kara KOZ, Kun shiKpadi uyadan x.t.b. epitetler.

Juumaidap aytKanda Jiyen jirau xalndm bay soyleu tilinen oz doretpelerinde xar tarepleme paydalangan xam KaraKalpaK adebiy tilin Kaliplestiriu ushm bar Kushin jumsagan talant iyesi.

Kadagalau ushm soraular. a'. Jiyen jirau shigarmalanm auizeid adebiyat xaraKterine jaKinghi.

□. Shayir shigarmalannm jazbà adebiyattm amz-eid poetiKaliK tvorshestvo menen baylamstmushiliK Kasiyeti

q. Jiyen shigarmalanda onm omiri. Kun Koriu tirishiligine baylamsh biografiyaliK maglmmatlardm onn ahui

n'. Jiyennin jirauhK dasturi xaKKinda KisKasha tusiniK

□. Shayirdm omiri xam doretiushiligi boymsha izertleuler, pmrierge toliK shohu.

u'. «PosKan el» shigarmasmm tariyxiy jir xam tolgauliK xaraKteri

w. Shigarmalardm temasi xam ideyasi

h. Amr Kiymsihilndarga dus bolgan miynetosh xaliK turmismm teren shmliK penen suuretleniui

*. «PosKan el» tolgaumda liriKaliK sheginisler xam shayirdm oz obrazi

a'0. Tolgauda xaliKti eriiKKe, martliKKe shamratugm optimistliK ideyalar

a'a'. Shigarmaga KontrastliK priemlar

a'□. Jiyen jiraudm «Ulh tau» jmnda zuhmliKtm ashKaralamui

a'q. «Ulh tau» poemasmm mazmum

a'n'. XahKtm auir turmismm real Korinisi

a'□. Jiyen jirau «Ay, jigitler, jigitler» shigarmasmm tiyKargi ozgesheligi

a'u'. Jiyen jiraudm «Ber tuyemdi», «Ilagim» tolgaulanna analiz.

a'w. Jiyen jirau shigarmalannm KorKemliK ozgesheligi

a'h. «Xosh bolm doslar» tolgaumda xaliKKa degen suyispenshiliK, eziushiliKKe oshpenliliK

a'*. Jiyen jiraudm shigarmalannm jiraular atonuma mgayhgi

□O. Shayir suuretlengen tragediyaliK jagdaydm Kozge elesletiuidegi atoratugm xizmeti
Tayamsh sozler dizbegi

a'. Jiyennin jirauliK dasturi, jirau doretiushiligin izertleushiler, «Xosh bolm doslar», «Ay, jigitler, jigitler», «Xan Kasmda torelar», «Ber tuyemdi», «Ilagim» Kosndannda dauir shmghi, «PosKan el» shigarmasi, temasi, ideyasi, Minayim obrazi. «Ulh tau» poemasi, tariyxiy uamyalar

Oz betinshe jumis tapsirmalan Jiyen shigannalannda KorKemleu Kuralmm Kollamui boymsha AKarimovtm miynetinen «Shigarmalannm KorKemliK ozgesheligi - IV bap- o'h-a'a'0- betler, jane de AymiKul Pirnazarovtm «Jiyen xam Omar shayiriardm doretiushiliK sheberlMeri» degen miynetinen «KorKemleu suuretlu Kurallannan paydalamudagi Jiyenin sheberligi» □□-u'□-betler-izertleulerinen KonspeKt ahp om tallap tusindirip beriu ameliy jumisKa tapsirma etip beriledi. Bugan ozinin piKirierin bildiredi.

XIX asir KARAKALPAK ADEBIYATI Jobasi 1. Daurige
tariyxiy sipatlama.

2. KaraKalpaKlardm otmKshi xaliK sipatmda oz madeniyatma iye bohmi.
3. XIX asirdegi adebiy baylanislar, sauathliKtm rauajlamu joh.

Paydalanmhan adebiyatlar

a\ N.Daw_Karaev III tom. Neids - a'*u'*, n'*-u'- betler shiFarmalannm toh_K jiyann.

^ara_Kalpa_K adebiyati tariyxmm oshenderi.

g\ KAYimbetov Xah_K danalin. N-a'*xx, PosKan el- n'n'-n'u'-betler.

q. N.Japa_Kov RealistliK jazba adebiyat Jiyennen baslanadi. II tomli_K N- a'*u'*, I-Kitap, qx-
*u'-betler.

n'. AKarimov Jiyen jirawdm emiri ^m deretpeleri N- a'*u'q.

□. AKarimov edebiyatimizdm geypara maseleleri N.-a'*xx, xO-*a-betler Jiyen jiraw ^m onm jirawshili_K eneri ^a_{KK}mda.

u'. APirnazarov ^ara_Kalpa_K adebiyati boymsha geypara oylar. N.a'*u'-n'*- betler, □
maKala.

w. APirnazarov Jiyen ^m Omar shayirdm deretiwhiliK sheberliideri N-a'*w.

x. CAlewov ^ara_Kalpa_Kstanda talim-tarbiyaliK oy-pmrlerin _{K3}liplesiwi ^m rawajlamwi. N-a'*g, Jiyen jirawdm jamiyetliK - pedagogiKah_K Kez- ^araslan.
n'u'a'-n'xn'-betler.

*. S.Baxadirova Jiyen jiraw ^m _Kara_Kalpa_K jirawlan.ErKin I^-stan gazetasi, a'*a'-jil ,
Nn'*n'/a'o'xu'a'/ a'x- OKtyabr. Shayirdm a'u'0 jilliFina.

a'0. Jiyen jirawra arnap Jas Leninshi n'-aprel, a'*a'-jih bir ajiratadi. Jiyen jiraw
avtorhFinda «Gulayim» dastanman yzindi beriledi. Mmanday anlatiw berilgen «Jiyen
jirawdm bul «Gulayim» dastanm somra_K «Batir _Kizlar», «^m_K mz» atamalannda xah_K
jirawi ^urbanbay Tajibay uh _Kayta toh_KtirFan ^m elge, pytidl dynya jzyi adebiyatma elmes miyras
etip _Kaldirdi.» CXojaniyazov, CYusupovlar tayariaran. Bulardm bari tiyKarsiz, _{K3}te piKirier.

a'a\ M.Nizamatdinov Jiyen jiraw shirarmalannm a^miyeti ^awnda «Endn ^ara_Kalpa_Kstan»
a'*a\ g'u'- deKabr .

a'g\ J.Kamalov ^obizdm ulh zibam. «Sovet ^ara_Kalpa_Kstani» a'*xx, g'u'- sentyabr.

a'q. CSatbaev «^m_K mz» dastanmm avton Jiyen jiraw degen phdr ayt_Kan. «Endn
^ara_Kalpa_Kstan», a'*a\ n'- aprel sam. TiyKam adebiyatlar

a'. LKarimov. Jamiyatimiz mafeurasi xalimi xalK, millatni millat Kilishga xizmat etsin.
«Tafa_{KK}ur» jurnali, a'*h, N □

□lKarimov TinsliK va xafsizligimiz uz Kush-Kudratimizga xamjixatligimiz va Katiy
irodamizga bogliK. ToshKent, «Uzbeidston». □OO'n', a'□ tom.

qlKarimov UzbeKSKiy narod niKogda i ni ot Kogo ne budet zaviset. TashKent
«Uzbeidston» □OO□.

n'.i.Karimov. Uzeidston demoKratik tara_{KK}ietning yangi bosidshida. ToshKen.
«UzbeKiston» □OO□-yil.

□. i.A Karimov. □OO□-jih, □-may Kungi KK RespubliKasi JoKargi Kenesinin gezeKsiz
sessiyasmda soylegen sozi. h□. a'a'0-□n'q-betler

Dunyadagi Kaysi bir xalnrtm yaid mamleKettin madeniyati tariyxm uyrenetugm bolsaK,
sol xahKtm tariyxiiy turmisma banp tamirlasatugmma Kozimiz jetedi. SonliKtan, KaraKalpaK
xalKinm madeniyati, yagmy adebiyati tuurah soz eter bolsaK, biz albette onm tariyxii menen
baylamstirmay uyreniuimiz mumidn emesligin anlaymiz.

KaraKalpaK xalKinm erte dauirdegi tariyxii tuurali maglmmatlar RPJvanovtin «SborniK material po istorii KaraKalpaKov» (M.,L.,a'*q□), «SborniK etnografii» (Kniga IV, a'*o'0), «SovetsKoe VostoKovedenie» (Kniga III, a'*n'□), CPTolstovtm «KaraKalpaK xalKinm Kelip shigmi». (KratKoe soobshenie inistituta etnografii. Kniga □, a'*n'u'), «KaraKalpaKlar arxeologiyasmm izertleniinin juumaidan (Byulleten AN UzSSR, a'*n'□, N □-a'0)., OzRIAKK filialmm tariyxii seirton ilimpazlanm Ratnasiumda shnoran «KaraKalpaKstan ASSR tariyxii», «KaraKalpaK tariyxinm oshenderi», M.K.Nunnuxamedovtm, T.À.JdanK onm, S.K.Kamalovtm «KaraKalpaK» (izd.»Fan»,T.a'*n'a') xam basKa da bir Katar tariyxii miynetlerde Ken turde Rorsetilgen.

Tariyx ilimlerinin doirton T.À.JdanK «KaraKalpaK xahK dastam «KinK RIZ» bizin eramizdan bunnaga V asir uamyalann ROZ aldimizga Reltiriushi birden-bir imnh shigarmalardm biri»^à depjazadi.

Korip otonimizdey, KaraKalpaK adebiyatmm sagalan Ruta ayyemgi zamanlardan baslanadi eKen. Bunday isenimli sheshimdi basKa da ilimpazlardm pMrieri tastryndaydi. «KaraKalpaK poeziyasmm dereideri ogada erte zamanlardan, ayyemgi uamlardan baslanadi,-dep jazgan edi aKademiK M.K.Nurmuxamedov:-»...KaraKalpaK poeziyasmm doreuin KaraKalpaidardm xahK bolip Raliplesiui menen baylamstmu, al poeziyanm sagalanm adeuir erte uamlardan, KaraKalpaK xam Kelip shnoran ayyemgi massagetlerdin, shernoidobuid-pesheneg Rauimlerinin, RipshaR, nogay auRamlannm ruuxiy omirinen izleu KereK»^{a[al]}. Belgili ahm, prof. LSagiytov ^TariyxRa nazer salsaK, KaraKalpaK xam en ayyemgi xalndardm biri eKenligin, onm asirierden anga Retetugmm Koremiz,-dep jazadi... KaraKalpaK adebiyatmm tariyxm teK gana beridegi XVIII àcirdegi aymm faidler menen sheidemey, anagurhm erte uamlardan baslap izertleu KereK^{glgl]}. Filologiya ilimlerinin doidon, professor KMambetov RaraRalpaidardm madeniy xam adebiy miyraslan boymsha tomendegidey piidrierge Kelgen edi: «KaraKalpaKlar shigistm ayyemgi xalndannm biri bolip teriyx betlerinen Kop asirliK mcideniy xam adebiy miyrasknn saKlap Kalgan xdiidcirdm biri,...uzmnan sibay sozilgcm jciugershilMer Xcilndm ruuxiy madeniyatmm tohK Sciidcinip Kalmma mumidnshiliR bermedi^l

KopshiliR ilimpazlar KaraKalpaK adebiyatmm Kaliplesiu dcireiderin ayyemgi tum tilles xcdncirdm jazba esteliideri menen bciykmstiradi Shmmda da ozbeK, KaZaK, mrgiz tatar, cizerbcijcm, tunmien xam basKa da tundy tilles Xcilncirdm adebiyatlan siyakli, KaraKalpaK XcilRinm da adebiyatmm tciriyxi sol ayyemgi jazba esteliidgerge banp ushkscitugmi gumann tuudmnciydi.

Tciriyxiy xujjetlerde tum KaGnati dep atahushi ulken derjav VI cisirierde cirRcisi skvyrn Rny^zlMeri, bati Vizontiya mamleketi, Shigisi Kitey, Indiya, sonday-ak Egipet mamleketleri menen shegciraks jaylasKam belgili. Tunc KaGnhgmd VII asirde Tabgash KaGnhgi, VIII asirde Rcirluidcir, bunnan keyin Oguz xam Kipshaklar xuidmciriiR etonligi malim. X-XII asirierde bolsa irarhMcir xam yagmlar Karaxaniyeler mamleketin duzdi. Sonnan Shmgis xan citlcmiscinnem natiyjesinde orta Aziyadagi tundy tilles XcdMcir rasmda bolinip ketiushilik payda bolgcin.

HypMyxaMefIOB M. KapaKajraaK 5Kas6a afle6iurn,iHhra flopejinyH xaKKbiHfla. {AMHyapba}, 1968 N6 1r0-6eT.

CarHTOBBH.Aae6HaTTapHHXbiHKaHCbiflayHpflaH6acjayKepeK?{AMHyflapba}, 1968i, N 11, 112-6eT. MaM6eT0B K.

MHeMTH KapaKajraaK afle6HaTbi. {KapaKajraaKCTaH},. HOKHC, 1964, 45-6eT.

BirKansha ilimpazlar soz etip otirgan dauirlerdegi jazbà adebiyatti Kaliplestiriude KaraKalpaKlardm da ayriKsha orm bar eKenin atap otedi. Maselen, ilimpaz Emir Nadjip «TurK tilles xalndardm ayyemgi jazbà adebiyatm Kaliplestiriude birinshi tatar, bashimrt, ozbeK, KazaK, KaraKalpaK, turionen, azerbayjan, xaliKlanm ata-babalan adeuir darejede ules KOSKan»^a dep duns baxa beredi. DemeK ilimpaz Emir Nadjiptin piKirine Karaganda KaraKalpaKlar tundy xahidardm ayyemgi jazbà adebiyatmm Kaliplesiutine de ules KOSKan eKen. Olay bolatugm bolsa bugingi Kuni biz Orxon-Enisey jazmlann KaraKalpaK xalKinm esid adebiy miyraslan sipatmda uyreniuge toliK xuKimmiz bar degen juumaK shigadi.Belgili ahmlar À.Paxratdinov,i.Uteulievlerdio OKIU Kollanbasmda biraz ilimiy pimrler aytilgan.

KaraKalpaK xalKinm VII-VIII asirlerdegi miyraslann soz etKenimizde, albette Konat ata tuurah aytip otuimizge tuura Keledi. Dunya adebiyatlanm Kopshiligine belgili bolgan, «Kitabi dedam Konmt» (Konat ata Kitabi) bir neshshe ret SSSR IA Shigistamu inistituti tarepinen basihp shiKti. Konat ata tuurah amzlar KaraKalpaK, KazaK, ozbeK xam tunmien xalndan arasmda Kennen taralgan. Ilimpaz V.Bartoldtm «TurK eposi xam KavKaz» degen miynetinde Konat ata Kitabi teK Orta Aziyada jasaushi xalndarda gana emes, al KavKaz xalndan arasmda da adeuir belgili eKenligi aytilgan.

Komit ata oz dauirinin talanth soz zegeri, yagmy shaym bolganliKtan, onnan neshe-neshe asirier Keyin jasagan tundy xalndardm ulh shaym Aliysher Nauayi xam Abdiraxman Jamiyler xurmet penen oz doretpelelerinde esKe alganhgi belgili. XVI asirdegi Xorezm xuKimdariannm biri, tariyxshi Abulgazi Baxadixannm «Shajarayi taraxima», «Shasharayi turK» miynetlerinde Komit ata tuurah piidrierdi ushrastiramiz.

KaraKalpaK jiraulan bolsa Konat atam ozlerine ruuxiy pir, ustaz tuton. KaraKalpaidardm ertedege ata-babalan Uatan tuton Sirdaryanm Kuyar ayagmda Konat ata mazan bar. KaraKalpaK jiraulan oz dastanlann, tolgau xam termelerin jiriaudan aldm Xazireti BunK - Konat ata, dep onm ruuxma siymip aladi eKen.

KaraKalpaidardm arasmda Konat atanm Kobizi tuurah da xar Kiyh amz-angimeler Kop. Prof. KAyimbetov jiynagan materiallardm arasmda «Konat ata Kobizi aspannan tusipti-mish» degen maghumatlar da bar. Belgili ons ilimpazi aKademiK V.M.Jinnunsidy «Oguzsidy geroishesidy epos i Kniga Konmta» dep atagan idtabmda: «Konat xaiaanda ogada xaraiderii amzlardi jazip alganhgi ushm KaraKalpaK foMoristi KAyimbetovKa algis aytaman»,-dep ozinin minnetdarshihgm bildiredi.

Filologiya ilimlerinin doidon, prof K.Mambetov Konat ata doretiushiligini KaraKalpaidar menen baylamstmushi tiyKargi faidoriardi, birinshiden, Konat ata KaraKalpaidarga tili juda jaian oguz-Kipshaidardan shiKkanhgm, eidnshiden, KaraKalpaK xalKinm auizeid adebiyatmda Konat ata tuurah juda KO_p legendalar saidamp Kalganhgman^a izleydi. Konat ata doretpelelerin KaraKalpaK adebiyatmm ertedege sagalannm biri dep biymalel piidr juritiuimiz mumidn.

KaraKalpaK adebiyatmm tariyxiy tamiriannm jane bir tarmaidan IX àcirde jazilgan «Oguznama»ga banp ushlasadi. Bul shiganna, negizinen, oguz Kauimlerinin tariyxma suyengen, yagmy Oguz batirdm tuuihui, onm Sirdarya jagalannan Edil daryasi jagalanna sheKemgi sauash jurgiziulerin soz etedi. Esid KaraKalpaK adebiyati tariyx boymsha arnauh

jumislar islegen K.Mambetov oz piidrlerinde «Oguznama»nm tili maselesine Keletugm bolsaK, shigarma IX àcirde jazilmma Karamastan KaraKalpaK tiline bir Kansha jaKin^{n,[nl]} dep jazadi.

Xammemizge malim, VIII àcirde arablar Orta Aziyam basip aladi. Xam Kihshitm, xam diniy ideologiyam Katan Kush salmlan natiyjesinde tundy tilles xalndardm, sonm ishinde KaraKalpaKlardm da madeniy, adebiy miyraslan Kurtip jiberildi. Sebebi, arablar sol dauirde basKa isenimdegi xalndardi dinsizler, Kudaysizlar dep esaplaytugm edi. Xam islem dinin olardm sanasma beKKem ornatm ushm madeniy xam adebiy miyraslann ayausiz turde JOK Kildi. MamleKet tili arab tili boldi. Usigan baylamsh tundy tilinde jazilgan shigarmalar elespesiz Kahp Ketti. Sonlndan sol dauirdin sauath xam talanth adamlan oz doretpelerin arab tilinde jazmga majbur boldi.

Tundy Kauimlerden shiKkan asà bilimli xam talanth adamlardm arab tilinde jazgan miynetleri arab madeniyati tariyxma da sinisip KetKenligi belgili.

Bunm misah retinde Muxammed ibn Muusa al Xorezmiy, Abu Nasr Farabiy, Abu Rayxan Beruniy siyaidi ulh tulgalardm doretiushiligin Korsetiimiz mumidn. Solay bolsa da, tund tildin, adebiyatmm rauajlamm ushm guresKen insanlar boldi. Solardm biri XI àcirdegi belgili filolog Maxmud KashKariy. X asirdin bas gezlerinde KarluK Kauimlerinin auKami Kusheydi xam Orta Aziyadagi en ulKen Karaxaniyeler mamleKeti dunyaga Keldi. Karaxaniyelerdin paytaxti Kashgarda boldi. Sonman Balasagunge Koshirilgeni malim.

Maxmud KashKariy «Devonu lugat it tuno» degen idtabm jazdi, bul jumismda ol arab tiline alti mmnan aslam tundy sozdi audargan. Bul idtapta xaliK poeziyasma tiyisli KO_p gana shigarmalar idrgizilgen. «Devanu lugatit turK»tegi Kop gana naKil-maKallar, poeziyaliK Katariar ozlerinin formasi xam mazmum jagman KaraKalpaK adebiyatmda bar bolgan naKil-maKallarga, KOSIK formalanna say Keledi.

Rossiyanm MosKva Kalasmda 1962-jih shiKkan «Narodi Sredney Azii i Kazaxstana» degen miynetler jiynagmm I tommda «KaraKalpaK xaha erte dauirlerden baslap, esid turK xalndan menen birge aralasip jasadi, olar menen tigiz baylamsta boldi», dep aynKsha atap otedi. Bul piidrier KaraKalpaK xalKinm adebiyat tariyxmm juda erte dauirlerden baslanatugmm jane bir marte tastryndaydi.

XI asirde jasagan putidl tundy xalndardm, sonday-aK KaraKalpaidardm da babasi dep sanalatugm shayir Yusup Xas Xajip dunyaga ozinin «Kutadgu bilig» dastam menen belgili. Bul dastan da tundy tilde jazilgan boh, dastannm tilinde esid KaraKalpaK jazbà tiline UKsas tamanlan Kop.

XII asirdin eidnshi yanmmda tunc tilles xalndardm adebiyatmda jane bir baxah shigarma dunyaga Keldi.

Bul shigarma - «Xibat-ul xaKoyiK» («XaKiyKatlar siyhgi») Om jazgan shayir Axmed Yugnaidy degen adam boh, tuuilgan jeri Karaxaniylar mamleKetinim YugnaK Kalasi eKenligi belgili. Bul Kala Tundstan Kalasma jaKin atiraplarda bolgan.

KaraKalpaK tiline en jaKin jazbà esteliiderdin biri XIII àcirde Kalgan biybaxa esteliK - »KodeKus-KumaniKus». Bul jazbà esteliKti «Kipshaidar-sozligi» dep te ataydi.

KaraKalpaK xaha Xojà Axmed Yassauiydi ozlerinin babasi dep esaplaytugmi belgili. Xojà Axmed Yassauiyden miyras boh bizge «Diyuam xiKmet» doretpesi Kalgan. Yassauiydin tumlgan jih aniK emes, biraK Kaza tapKan jih a'a'u'u'-a'a'u'n'-jillar dep Korsetiledi.

KaraKalpaK tiline Kuta jaKin shigarmalardm biri XIII asirdin amn XIV asirdin bas gezinde jasagan shayir Xorezmiydin «Muxabbatnama» doretpesi.

Eger, biz KaraKalpaK adebiyati tariyxmm sagalanna nazer salar bolsaK albette om uyreniude joKanda soz etilgen jazbà esteliKlerimizdi atlap Kete almaymiz. Olar: a'. Orxon-Enisey jazba esteliideri □. Komit atanm «Kitobi dedem Konmt» 1 q. «Oguznama»

n'. Maxmud Kashgariydin «Devanu lugatit turK» shigarmasi □.

Yusup Xas Xajiptm «Kutadgu bilig» doretpesi u'. Axmad Yugnaidydin «Xibatul xaKoyiK» shigarmasi w. Kodeims-KumaniKus

h. Xojà Axmed Yassauiydin «XiKmetler Kitabi»

*. Xorezmiydin «Muxabbatnamasi».

Bul jazbà esteliider bugingi rauajlangan KaraKalpaK adebiyatmm tiyKariannm biri, bugingi adebiyatimizdm esid tariyxı dep biymalel aytimmiz mumidn.

Biz barliK tundy tilles xahidarga, sonday-aK, KaraKalpaK xalKina ortaK bolgan jazba esteliiderge diKKat audardiK. KaraKalpaK xalKinm adebiyati tariyxmda jazbà estelhder menen bir Katarda avton belgili auizeid adebiyat ulgileri de ushirasadi. XIV-XVII asirierdegi bir Katar jazmlar dastan xam tolgau-termelerdi jiriau menen gana sheidenbegen. Olardm arasmda ozleri tolgau xam termelerdi doretetugm jiraular da bolgan. Olar: a'. SoppashSipirajirau □. Asan Kaygi q. Dospanbet jirau n'. Muytenjirau.

Sonday-aK ozinin sheshenliK oneri xam sozde ustahgi menen Kop gana xiKmetlerdin avton sipatmda tamlgan Jiyrenshe sheshennin de KaraKalpaK adebiyati tariyxmda ulKen orm bar. KaraKalpaK adebiyatmm sagasmda turgan jirau shayiriardm en iri tulgalannm biri Jiyen AmanhK uh XVIII asirde jasagan. Xalmmizdm tariyxma tiKKeley baylamsh bolgan tariyxıy tolgaular xam poemalardm avton. Ilimiy jamiyetshiliK Kunxojà, Ajiniyaz, BerdaK, Otesh usagan shayiriardi jazbà adebiyatmm uaidlleri sipatmda tamydi.

XIX asirdin amn XX asirdin basmda bunday shayiriardm Katan jane de tohsti. KaraKalpaK adebiyatmm tariyxı rauajlamudm ozine tan mzamh Kubihslan menen toh. KaraKalpaK adebiyati tariyxı pani erte dauirdegi KaraKalpaK adebiyati xam XIV asirden XX àcirge sheKemgi adebiyatimizdi uyreniudi oz aldma maKset etip Koyadi.

Kadagalau soraulan 1.

Asirdegi jetisKenliider neden ibarat.

2. Bul dauirde xaliK arasman idmler soz zegeri sipatmda ajirahp shnrıti.. 3.

Adebiy baylamslardi tusindirin.

4. Klasshderden idmler agdebiyatmm rauajlamuma ules Kosti. 5.

Kunxojanm KorKem sozdlegi orm. 6. Ajiniyazdm adebiy baylams

Kunu ozgesheligi. 7. BerdaK demoKrat shayir sipatmda. Tayamsh tusiniider

Bul asirdegi jana ozgerisler, tariyx xam KorKem adebiyattm baylamsi, jana dauirdegi jetisKenliK xam Kemshiliider, izertleniu jagdaylan, Koncem adebiyattagi demoKratiyaliKtm saKlamui, siyasattm ustemligi,xaliKtm OKitm islerindegi jetisKenlMeri. Kunxojà Ibrayim Ulmm omiri xam doretiushiliK joli

Jobasi a'. Kunxojà jasagan dauiri xam adebiy ortahgma sipatlama. □. Shayir shigarmalannm jrynahu xam basip shiganlm tariyxi. q. Kunxojà Ibrayim uh shirarmalannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan. n'. Shayirdm aytislan xaKKinda.Kunxoja xam jazbà adebiyat.

Adebiyatlar

a'. N.DauKaraev III tom. Noids - a'*u'*, n'□-□u'- betler shigarmalannm toliK jiynagi. KaraKalpaK adebiyati tariyxmm oshenderi.

□. KAyimbetov XaliK danahgi. N-a'*hh, «Pos_Kan el»- u'□-u'n'-betler.

q. NJapaKov RealistliK jazba adebiyat Jiyenin baslanadi. II tomliK N- a'*u'0, I- Kitap, □h-□*-betler.

n'. Ismailov B. Kunxojanm omiri xam tvorshestvosi. Noids «KaraKalpaKstan»-a'*u'n'.

□. AKarimov Adebiyatimizdm geypara maseleleri N.-a'*hh, hO-*u'-betler Jiyen jirau xam onm jiraushiliK oneri xaKKinda.

u'. APirnazarov KaraKalpaK adebiyati boymsha geypara oylar. N. a'**0-n'*- betler, □ maKala.

w. Saidov D. XVIII-XIX asirierdegi KaraKalpaK shayirian. Noids «KaraKalpaKstan» - a'**0

h. CAleuov KaraKalpaKstanda talim-tarbiyaliK oy-piKirierin Kaliplesiui xam rauajlamm. N-a'**□, Jiyen jiraudm jamiyetliK - pedagogiKaliK KOZ- Karash.□u'a'- □h□-betler.

Kunxojà Ibrayim uh KaraKalpaidardm Xorezmge Kelip Komslangannan Keyingi birinshi shaym, baKsisi, xaliK mapin jiriaushi KlassiK shaym boh p tabiladi. Kunxojanm omirbayam xaKKindagi maghumatlar onm «Janmadim», «Jaylauim» Kosndannda beriledi. Shayir QaraKalpaKstanm anca tarepi, TaxtaKopir rayom aymagi Aral tenizinin boylan, Teris tobe, Uzm Kayir, Erjan atau, ToKtas MantiK boylannda jasagan. Kunxojà daslep MoynaKta, Janadarya boymdagi meidep-meshitte omp sauat aship son Qaraimm iyshan medresesinde oz bilimin jetilistiredi. Medresede ol diniy bilimler menen Katar tabiyat, dunya ilimleri menen de shugillanadi. Jane de Xojà Axmet Yassauiy, Sulayman Bamrganiy, Suupi Allayar, Nauayi, Fizuliy, Bedil, MaKtmiKuh miynetleri menende tamsadi. Kunxojà jetimliK xam joKshiliKka Karamastan medresede OKium dauam etip om pitoredi. Keyin ozinin amlmda ustazliK etip balalardi omtadi, meidep sholKemlestiredi. Ozi baKsishilndi uyrenedi, Kissaxanlndi uyrenedi xam xahK aldmda KorKem shigannalardi omp xam duutar menen atonp juredi. Duutardi da jaKsi shertetugm sazende boladi.

Tariyxiy maghumatlar boymsha Madreyim Muxammed Raxim xan 1810-1825-jillarda, AllaKuh xan 1835-1842-jillarda, Mademin Muxamed Amin xan 1845-1855-jillarda Xiyuaga xanhK etKen. Shayir usi xanlardm barin de Korgen. Kunxojà omir surgen jillarda KaraKalpaK

xalKi siyasiy, madeniy, eKonomiKaliK jaKtan amr jagdaylarda jasadi. Kunxojà Aydos biy, Ernazar biy baslagan xaliK azatliK Koterislerdin barinin de Katnasmshi xam birden-bir ideologi bolgan. Koterilis jenilisKe ushraganda shayir «Kel, Kel, Xojà ozine KelA», «Aydos biy Keshti alemnen»...»Xojam, sagan ne boldiUA« siyaidi shigarmalann jazdi xam xaliKtm ruuxm Koterdi Kunxojanm 1855-56-jillardagi Ernazar ala KOZ baslagan xaliK azatliK Koterilislerdin belsendilerinen biri bolganhgm BerdaK shayir da bilay tastryndaydi . «Ernazardm zamanmda Kunxojà otti».

Kunxojà ozinen bunnigi oton ahm, ulama, shayir adamlardi juda Kadirlegen, olardi ziyarat etip turgan. Maselen Xojà Axmet Yassauiy xam Xaidm ata-Sulayman Bamrganiy auliyelerine banp ziyarat eton, olardm shigarmalann Kasterlep uyrengen. Kunxojà mudami allaga siymip jasagan. Islam dini boymsha Kop narselerdi bilgen ulama adam bolgan. Kunxojà KazaK xalKinm arasma banp AKtobe atrapmdagi auillarda meKtep aship KazaK balalann omtKan, KazaK xaha arasmda agartmshiliK jumislann ahp bargan. QazaK xaha Kunxojam teren xurmetlegen. Kunxojà Xorezmde, tunonen xalKi arasmda Kizilorda xalm arasmda bohq Kop jerlerdi, ellerdi Koredi, ilim uyretiuge aynKsha Keuil boledi. QazaK xalKinm KlassiK shaym Sherniyaz Janlgas uh menen aytisKa tusedi. Quderi amn menen de aytisadi. Xiyuanm xam Mademin xan shayir, sazende, baKsi Kissaxan adamlardi jiynap talanhlardi smaKtan otKeredi. Xan saltanatm maKtatm ushm jans sholKemlestiredi. Usigan Kunxojà da shaKirtiladi. Sonda ol ozinin belgili «Umitpaspan», «Tuye eKensen» Kosudann doretedi. «Tuye eKensen» Kosigm jaziuda Sherniyaz aKinm shigannalannan ulgi aladi.

1873-jil onslardm eldi gazezli etip bagmdmui 74 jasar shayirga da Katti tasir etedi. Kunxojà zaman Kiymsihilndannan Kisihu, auir azap shegiuler xaKKinda bir Kansha Kosudann jazip bunda bari xanliK, patshaliK basKanu sistemasman eKenligin ugmdiradi. Uhuma Kunxojà KaraKalpaK xalKinm tariyxi, madeniyati ushm axmiyeto iye baxali miyraslardi doretti.

Kunxojà shigarmalan 1830-jillardan baslap jiynala basladi. Bulardi xaliK arasman jiynagan S.Maulenov xam Sh.Xojaniyazovlar bohq tabiladi. Kunxojanm shigarmalann baspadan shiganu 1938-jildan baslandi. Birinshi martebe shayirdm «Kun Kayda» Kosigi Tonmlden shiKkan «Adebiy almanax»ta basildi. Onnan Keyin usi jurnalda «Tuye eKensen» Kosigi basiladi. 1940-jih shiKkan «QaraKalpaK xaliK rvorshestvosi» degen toplamda Kunxojanm «Jaylamm», «Umitpaspan», «Tuye eKensen», «OraKshilar», »Shopanlar», «Bay balasi», «E1 menen» degen Kosndan basiladi. Usi jili «Shopanlar», «OraKshilar», «Umitpaspan» degen shigarmalan birinshi ret ons tiline audanladi. Ulli uatandariiK uns jillannda shayirdm «E1 menen» Kosigi «XaliK batirian» degen toplamda basiladi. Shayirdm tohK shigarmalan birinshi ret 1949-jih QaraKalpaK MamleKetliK Baspasi tarepinen shiganldi. Bugar 30 ga shamalas shigannalan idredi. 1960-jih eidnshi ret shigarmalan toliKtmhp shiganldi. Bugar izertleushi Babash Ismaylov algı soz jazdi.

Kunxojà shigarmalann birinshi ret ilimiy bagdariarda izertlegenler N.DauKaraev, QAyimbetov, CKojurovlar boldi. Kunxojà shigarmalan xaKKindagi en birinshi maKalam N.DauKaraev jazdi. Ol 1939-jih KaraKalpaK jazmshilannm eidnshi sezinde bayanat jasap Kunxojà realist shayir, xamyKat shayir, xamyKat xaliK jirshisi, xaliK oy-piidrierin saulelendirishi shayir eKenligin daliyleydi. Bul bayanat «QaraKalpaK poeziyasi» degen at penen «Drujbà narodov» almanax jurnalmda 1939-jih MosKvada basildi. Bunnan Keyin

QAYimbetov penen CKojurovlar «QaraKalpaK adebiyatmm turleri» degen maKalasm jazdi. Bul «QaraKalpaK adebiyati xam isKussrvosi» degen jurnalda 1940-jih N2 sanmda basildi.

Kunxoja tvorshestvosi boymsha belgili tariyxshi S.P.Tolstov, Orta Aziya xalndan adebiyati, madeniyati boymsha KOP jumis islegen E.Bertels, L.Klimovish, Azerbayjan ahmi CARash, OzbeKstan Ilimler AKademiyaKademiyaKademigi M.TAybeK, KazaK ahmi B.Kenjebaevlar ogada axmiyetli piidrlerin aytti. 1960-jih Kunxojanm Kaytis bolganma 80 jil tohu mereKesi belgilenedi. Izertleushi Babash Ismaylov Kunxoja tvorshestvosi boymsha Ken turde ilimiy izertleu jumislann ahp banp bir Kansha maghumatlardi topladi. Usi negizde ol «Kunxojanm omiri xam tvorshestvosi» degen monografiyalik izertleu jumism Kitap etip 1961-jih shigardi. Usi tema dogereginde Ken turde jumislann ahp banp BJsmaylov 1965-jih KandidathK dissertatsiyasm Korgap shiKti. Onm monografiyasmda «Kirisuu, Kunxoja KaraKalpaK KlassiK poeziyasmm KorneKli uaidli, Kunxoja tvorshestvosm izertleudin xazirgi jagdayi, Kunxojanm omiri xaKKinda maghumatlar, Kunxoja jasagan dauirdin tariyxii adebiy xaraKteristiKasi, JuumaK» degen baplardan ibarat Ken turde ilimiy izertleuler jurgizilgen. 1956-jih birinshi martebe QaraKalpaK poeziyasmm antologiyasi shigip bunda Kunxojanm «Jaylamm», «E1 menen», «OraKshilar», «Tuye eKensen», «AR KAmis», «Nege KereK», «Ne boldim» Rosndan jariyalangan. 1959-jih bul toplam ozbeK tilinde poeziyanm antologiyasi bohp basiladi. Sonda birinshi ret Kunxoja shigarmalan ozbeK tiline audanladi.

BTsmaylov ozinin Kunxojanm Ayxoja degen inisinin shauhgi Smet Abdirasuliy uhnan shayirdm ata-babalan xaioandagi maghumatti jazip aladi. Kunxojanm argi atasi Ibat degen idsi bolgan, onnan Ibrayim, ShoK degen eid bala bolgan. Ibrayimn Kunxoja, Ayxoja degen ush balasi bolgan. Ayxojanm balasi Erniyaz, onm balasi Abdirasuliy, onm balasi Smet eKenin aytadi.

BerdaK shayir Kunxojanm mudami ustazim dep sanagan. OMzler edim» degen Kosigmdabilayjazadi:

Maidimimhni omganda,
Aytar edim xar zamanda,
Kemis barma begler onda,
Sozin tauap Rilar edim.

«Omirim»Kosigmda bilay jazadi:

Aytip sozlerim tmlatip,
Kemis jerierin xam onlatip,
Bir yanm ay birge jatip,
Xaz etip oton imnlerim.

Belgili xalnosa msham,
Yadimda tur xar KAsham,
Qartayganda Kunxojanm,
Korgen Runlerim, imnlerim.

Otesh shayir «Otti dunyadan» Rosigmda bilay jazadi:

ShayirhRRa juda sozleri talip,
Zamannm rauishin soylemes

Kahp.

Maidumimh - Magripten ulgiler

ahp,

LaKabi Kunxoja otti dunyadan.

Namazma xahK Kalmay jiynaldi,
QaraKalpaK, Kazagi da mynaldi.
Tabitm shaidrti Kalmay aynaldi,
Arman menen Kunxoja otti
dunyadan.

Kunxoja shigarmalan boymsha songi uakitan Njapakov ozinin «Revolyutsiyaga shekemgi Karakalpak adebiyatmda realizm maselesi» degen /N-1972/ miynetinde «Realistlik shigarma xalikka xizmet etedi» ilimiy makalasm jazadi. (II tomlik, I-Kitap, N-1979 58-87-betler) bunda Kunxojanm oz daurinin ulh shaym ekenligi, turmis xakiyatliklarm realistlik suuretlu ozgeshelikleri sheberligi joninde baxah pndrier beriledi. Belgili adebiyatshi xam tilshi ahm, filologiya ilimlerinin doKton, prof. X.Xamidov «Shigis tillerindegi jazba dereider» degen miynetinde «Kunxojanm doretushiliginde jazba dereiderdin tuton 01111» ilimiy makalasm jazadi. (N., «Bilim», 1991, 118-145-betler). Pedagogika ilimlerinin doKton prof. CAleuov «Qarakalpakstanda talim-tarbiyaliK oylardm Kaliplesiui xam rauajlamm» monografiyasmda (N., «Bilim»- 1993, 301-321-betler) Kunxojanm agartmshilik KOZ Karaslan xakkinda ilimiy piKirlarin aytadi. Universiteto arnalgan «Qarakalpak adebiyati tariyxi» sabaidigmda f i. d. K.Sultanovtm Kunxoja xakkinda biraz ilimiy piidrleri bar. Songi uamtlan K.Mambetovtm, K.MaKsetovtm phdrleri shndi. 1989-jih Kunxojanm «E1 menen» degen Kosndar toplami tanlamah shigarmalan negizinde shigip ogan 46 Kosigi Kiritilgen. Kunxojanm rvorshesvosm izertleu xazirgi daur KOZ Karaslannan iske asmhui Kerek. Bunngi jazilgan miynetlerdin barin de KritiKahK KOZ Karasta Karap paydaluimiz Kerek boladi. Maselen prof KMaKsetov «Umitpaspan» Kosigm Kunxoja jazbagan degen piidr aytadi. Bulardi izertlep Korip daliylleuimiz tiyis.

Kunxojanm shigarmalan janrlik jaidan xalndik liriKa jannnda jazildi. Ol liriKanm xar Kiyh turierinen sheber paydalanadi. Kobinese onm suuretluinde liriKanm ishid oy-sezimlerge Kunhui ishid oy-tolgamslan ancah turmisti beriu KobireK ushirasadi. Maselen shayir ozi xakkinda aytadi, ishten tolganadi, solay etip jamiyetlik, xahidik oy-piidrdi Keltirip shigaradi. Jane de bulardan basKa siyasiy liriKa, grajdanlik-turmislik yagmy oz XUKIKUI, azamatlik xakkindagi, insanlik tuygilar xakkindagi maselelerdi suuretlege arnap shigarmalar jazadi. Jane de tarip arnau turi, simvoliklik suuretlu, timsallik turden paydalu, aK KosiK-verlivr turieri de ushirasadi. Usilarga Karay Kunxoja shigarmalanm tematikasi da Keneyedi. Maselen tuuilgan jer, el, Uatan tuygilan xakkindagi Kosudar, miynet adamlan obrazm suuretlu, jeKe adam tuygilan, insan mapin gozleushi Kosndan xam tagi basKa satiraliK bagdardagi KosndarKa arnalgan. Maselen aK KosiK-verhbr turinde jazilgan Kosigma «Meni balam» Kosigi, simvolikahK suuretlege «AK Kamis», «Qara tas», «Arba», «01gen baliK» Kosudan, liriKasi «Qizil Kum», «Jaylauim» x.t.b . Al ortaga ritorikaliK sauallar taslaytugm Kosndar «Ne boldimUA«, «Nege KereKUA«, «Kim bilerUA« Kosudan astarh maniste, timsallik formada obraz jasau «Azmh», «Domz KabaK», «Tuye eKensen», «SOK sanar», «Jau torgay» Kosndan Kiredi. Bulardan basKa tuuilgan jer, el xakkindagi tarip arnau turindegi liriKa «Jaylauim», «E1 menen» Kosudan, siyasiy liriKa «Umitpaspan» «Kun KaydaU«, «Qashan KorermenU«, «Korinbes», «Shalndap maKsetli jerge baralmay», «0lim», «Tuye eKensen» t.b. xar Kiyh bagdardagi shigarmalar zaman shmghm xar Kiyh turierde, usillarda suuretlege Karatildi. Maselen «Shopanlar», «Orakshilar», «Kun kaydaU«, «Tuye eKensen» Kosndan xam siyasiy liriKa, xam miynet adamlann suuretlege arnalgan, xam geypara xanlik basKanu sistemasmm insan mapin gozleuge Karatilmaganhgm ashKara etiuge Karatihm menen aynKshalanadi.

Kunxoja oz zamanm OKimish, sauath bohu menen birge duutar shertip oz Kosdann xahK aldmda atonp berip jurgen talanth baKsi da bolgan. Ol shigarmalannda barxama

shmlIKti, turmis xaKiyKathgm, zaman shmligm toliK xam aniK saulelendirgen shayir boldi. RealistliK suuretlu, turmisti dalme-dal tusindirip beriu Kunxoja shigarmalannm negizinde turdi. «Zaman» Kosigmda shayir ozi jasagan dauirdin aymn xadiyselerin, turmis KiymsliliKlann aymn KOZ aldimirzga elesletedi.

Qarap tursan bul zamanga,

Sunday jaysrz shibm janga,

Jilga, saylar toldi Kanga,

Aleumet bul Kanday zamanUA

Ashtan olgenler Kop boldi,

OliKKe jilga top boldi,

AshliKKa aumu jup boldi,

Qiyim-Kesid boldi zaman.

Shayirdm «Korinbes» Kosigmda zamannm Kelbeti bunnanda betor bohp KorKem obrazh Katarlarda suuretlenedi.

Jerdi - KOKti Kaygi xasiret Kapladi, Bul dunyadan menin elim Korinbes. QaygihKtan ata maKan Korinbes. Zaman shmhgi usilay shayir tarepten sheber Kunlgan ibaralarda giperbolaliK usillarda aymn tusindiriledi. Shayirdm «Yaranlar», «Armanda», «OraKshilar», «Shopanlar», «Kun Kayda», «Janmadim», «01im» Kosndannda da zaman shmligi xar Kiyli suuretlu usillannda juzege shigadi. Kunxojanm «Shopanlar» Kosigmda duzde Koy bagip jurgen shopanlardm ayamshh turmisi ogada sheberliK penen suuretlenen. Usi KosiKti omp otirgammizda espe Kumlardm, togaylardm arasmda, Kula maydan duzde Kuni-tuni baydm Koylanm izinde, ustin de jaman shapam, ayagmda shanK, jasi jetpey belleri bugilip, Kozleri tmip, Kizil juzleri sargayip, iyninde jum salmagan tor menen suu toli meslerin ancalap, Kaynagan Issida tosleri KayKayip, tal tayagma suyenip asKar Kumdi aralagan shopanlardm amr turmisi KOZ aldimizdan Kino lentalannday birim-birim otip otiradi. Mine bular shayirdm turmis xaKiyKathgm suuretlu sheberiigi bohp tabiladi.

Iyninde jum salmagan torga,

Meslerin ancalap Kozgahp zorga,

Tosleri KayKayip, shigalmay

Kirga,

AsKar Kumdi aralagan shopanlar.

Amr bolip taldan KesKen tayagi,

Amr sozge sarsihp xam Kulagi,

ShanKKa shmnalip em ayagi,

Qula duzde Kaygida jur

shopanlar.

Kunxojanm «OraKshilar», «Kun Kayda» Kosndannda usmday KiymsliliKli omir, zaman Kelbeti aship beriledi. Bulardm xammesine jasagan zaman, dauir KiymsliliKlan ayipli. Leidn zamandi usmday etip Koygan el basKanushilar, baylar, biyler, zuhm xanlar, adilsiz beider eKenligin shayir aynKsha ugmdiradi. Kunxojanm Kaxarmanlan turmis KiymsliliKlann KOZ Korgen miynetosh adamlar: shopanlar, oraKshilar, baliKshilar, jallamp miynet isleushi jarli adamlar. Usilarga Karama-Karsi bul jamiyette znma, bay, sutxor adamlar obrazlan juda sheber jasalgan. Zamannm KiymsliliKli xadiyselerge toh, tragediyalarga Kunlmma el biyleushilerdin adilsizligi, el basKanushilar bolgan xanlar, beider, xaidmler, xameldariardm, Kazilardm sheKsiz zuhmlndan sebebini eKenligi aymn tusindiriledi. Kunxoja ozinin aymn jagdaylann, auir Kaygism suuretlu aixah uhuma xaliKKa tan bolgan turmis shmlndann suuretleydi. Misali: «Menin balam», «Balam olgende», «Armanda», «Janmadim» Kosndannda shayir oz turmismdagi bolgan narselerden misallar Keltirip omir shmhgm suuretleydi. Uliuma shayir jasagan zamannm juda auir KiymsliliKlann ibarat eKenligi «01im», «Yaranlar», «Menin

Kunim» KosiKlannda ayKin sipatlangan. «Janmadim» Kosigmda shayir xaKiyKatliKti aytKanhgm, bul ushm xesh narseden taymbaganhgm sol sebepli de Kuudalanganhgm jazadi. MaKtamadim ataliKti, Soytip ettim KataliKti, Ol xam etti jamanliKti, Solazaptanjanmadim. Kunxojà zaman shmhgm suuretlege mudami tuun jol tutti, xar bir istin dunshgm, xadalhgm Korsetip berdi. AdilliKti talap etti. Shayirdm «Umitpaspan», «Tuye eKensen», «Janmadim», «Kim bilerU« Kosndannda turmism ashshi xaKiyKatliKlan, zaman shmhgi aymn ortaga Koyilgan. Shayir xaliK turmismdagi boh p atirgan barliK auir KiymsihiliKlardm, zuhmlardm deregin xanga baylamstiradi. Xannm xaliKti adilsizliK penen basKanuman dep belgileydi. Eger xan zuhm bolsa xaliKtm Kuni dar bilen, zar bilen deydi shayir. XalKindi sorasà zahm patshalar, Qassap yanh Kuni Kesher dar bilen. Kunxojà «Kim bilerU« Kosigmda zaman gardishlerinin amr jagdaylann KorKem obrazh Katarlar menen tusindiredi. Menin ishim boldi tutin, Tutin eKenin Kim bilerU Bir alamat zaman boldi, Bul xorhKlardi Kim bilerUA Kunxojà bunday KiymsihiliKlardan, amr Kaygih omir xadiyselerinen Kutihudm jollann oylastiradi. Jaslardi oz garezsizligi ushm guresiuge shamradi, adil basshi bohudi, xaliKti duns basKanudi aytadi «Nege KereKU« Kosigm usi bagdarda jazip ortaga sauallar taslap, onm juuabm turmistan izlenedi. Kunxojà shigarmalarda XIX asirdegi omir shmhidan, turmis ozgeshelMeri, sharayatlan usmday bagdarlarda teren saulelengen.

Xar bir shayirda tumlgan jer sezimi - Uatan tusinigi ogada Ken manilerde jirlanadi. Tuuilgan jersiz shayir bolmaydi. Kunxojanm tuuilgan jer, Uatan sezimlerin suuretleshu Kosndanna «Jaylamm», «E1 menen», «Qizil Kum» «ShaliKlap maKsetli jerge jete almay» t.b. Kosndan Kiredi. «Jaylamm» Kosigmda Ata jurat, ana uatandi Kasterleu sezimleri aynKsha suuretlenen. Misah «Jaylauim» Kosigmda:

Ata juratim Tundstanan Kelgeli, Ata-babam Koms basKan jaylauim. Anadan tuuilgah esim bilgeli, Oynap Katar osKen Kalm jaylamm Kunxojanm usi Kosigi ulKen suyispenshiliK penen jazilgan. Bunda Uatan sezimi aynKsha alga Koyiladi. «Jaylauim» Kosigmda Xorezmge Koship Kelgen jillan KiymsihiliKlardm bolganhi, xamyKat maKannm tabilmaganhi soz etilip jasil jaylau, xaliK maKan basKan ata maKan - Kuth Koms bolgan tumlgan jer, onm muKaddes eKenligi aynKsha jirlangan. Xorezmnen Kelgennen Keyingi jillarda yagmy Xorezmge Tundstannan Koship Koms basKannan Keyingi jillar bul jerlerdin ata maKan boh p Kalganhi, tuuilgan jerge aynalghanhi, jerdin atamalan - bari aymn jirlangan. «Jaylamm» Kosigm OKIU amah shayirdm omir bayanma, jasagan jerine tiyisli Kop maghumatlardi ahuga boladi. «Jaylamm» Kosigm OKip Koriu ancah geografiya menen shugillangan ahmlar KaraKalpaK xalKinm XIX asirdegi jaylasKan

maKanm - geografiyalik ornm, onm Kartasm duziuine boladi. Sebebi bul KosiKta KaraKalpaKlar jaylagan barlik atau, jer, onnlardm tariyxiy atamalan aytilgan. «Jaylauim» Kosigmda KaraKalpaidardm ata jurti Tundstannan Koship Kelgennen Keyingi ata maKam Amiudaryanm exi boyi, Aral tenizine sheKemgi aralndar bolganhgi aytiladi. Misah:

Qamis onp altau-jeteu oraidi,
Teris tobe, Uzm Qayir jaylamm.
Erjan atau menen shigisi Irza,
Tenizlerden auKat eton
jaylauim.
BahK aulap ToKtas, MantiK
boyman,
BahK shanship jazda jurip
oymnan,

Ata-babam auKat eton jaylamm.
Auel-xa osKenim KOK ozeK boyi,
BeKban shagil, Jana suudm boylan,
Shanarauik, Muyten boget jaylan,
Jayilgan baylardm sansiz Koylan,
Kozime totiya jurgen jaylamm.
Kol saga, Ayirsha, Terbenbes teniz,
Asirese Ayirshada osKenbiz.

Bul Katarlardm barinde de tuugan jerdin, jasagan maKannm, jerdin atamalan tolik aytiladi. Shayir usi jerlerdin Kuth maKan, xamyKat jaylau bolganhgm maKtamsh sezimlari menen aytam. Kunxojanm «El menen» ath KlassiKaliK shigarmasmda tumlgan jer, el Kadiri, uatandi Kadirleu, el menen mudami bir bohu, om suyiu sezimlari jirlangan. Bul KOSIK Kunxojanm el, xalik, uatan sezimlerin teren xalndik filosofiyalik oylar menen tariplep jetKeriu menen aynKshalanadi. Kunxoja ozinin «El menen» Kosigmda jer, suu, bagi-baKshi, xauli-xarem barhgmm Kond el menen, xalik penen, miynetosh adamlar menen, sonliKtan dunyanm raxati, shadhgi, jaKsihidardm barhgi xalik ushm, barlik el ushm bolsm deydi. Sonm ushm da shayir elin menen, jerin menen, xalmn menen mudami birge jasa, birge bol, solar shadh bolsa, senin de shadh, baxith bolganm degen muKaddes sezimlerde juzege shigaradi.

Aspanga usharsan bolsa Kanatm, Shad
bolarsan shadh bolsa elatm, Xalmn
menen bolsa tileK muradm, Keulin
shadlanadi uzaK jil menen.

Shigarmada jurt soragan patshanm, suriu-suriu mal aydagan baylardm, el biylegen xameldarlardm, iyshan, ulamalardm, atalndardm barhgmm da Kuni el menen, jer menen eKenligi aymn suuretlegen.

□aziyne tohsi altm arshanm, Xauli-
xarem jane bagi-baKshanm. XahKti
sorap turgan xamu-patshanm,
ShalKigam garip-Kaser el menen.

Kunxojanm barlik tvorshestvosi om shm patriot, oz elin jam-tani menen suygen, Kam Kansip Keton, uatam menen tizig baylamsip, tumlgan elim dep janmday suyetugm ogada ulKen damshpan shayir eKenligi menen Kozge taslanadi. Shayir oz dauirindegi xalik turmismm ayamshh Kartinalann auir Kaygmu xam shm tileideslik sezimlari menen jirladi, xalndi auir azaplarga duushar etip atirgan el basKanushilar, biyler, baylar eKenligin ashik aytti, bulardm barhgmm oz elin jerin suyiu sezimlari menen aralastmp, Kanstmp suuretledi. Kunxoja Kuugmga ushiraudan, jamzlik jazalamulardan KonKpastan xaKiyKatliKti aytti, xaliktm mapin jirladi, ruuxm Koterdi, ertengi KelesheKtin nurh bohum tiledi. Tumlgan jer sezimin shayir xar bir Kosigmda teren patriotlik xauaz benen jirladi, onm xar bir Kosigi xaliktm omiri menen, ruuxi

menen, Kaygisi xam umitleri menen ogada tigiz baylamsh doretilgen. Shayir oz elin, jerin, xalKin, oz jerinin barliK tabiyatm, xaliKtm en jaKsi dasturleri menen minez-KulKin ogada teren suyip jirlyadi.

Koz aship Korgenim xam jurgenim sensen,
Kozimetotiya tuugan jaylamm. Shayir mudami el birligin, tatmhgm,
bamrmanhgm saidauga umtildi. QaraKalpaK xalKinm ayyemnen birlMi xaliK eKenligin jirladi.

Qitay-Qomrat, xamme Kalm el	Bir-bireuge tuuisKanliK bermeK
menen,	KOI,
Ata-babam auKat eton	Qara tunde sardar tappaK tuun
jaylamm.	jol.
Bes toKsan muytennin ata-	Putin ushm onh - sol,
babasi,	Isleu KereK barliK jagm el
Am tuugan mexribam anasi.	menen.

XahKtm birligin adiulep, xaliKtm Kaygih turmism, KelesheKten jaKsi umit, jat jurtlarda jallamp miynet etip jurgen KaraKalpaK ullannm eldi sagmm sezimlerin bayan etiu Kunxojanm basKa da KopshiliK Kosndannm xaraKterli belgisi boh pular shayir tvorshestvosmdagi patriothK suuretlu bagdarlannm bir bolimin Kuraydi. Misah:

Bir KetKenler el diydann Kore almas,
Ayra tustim tuuip osKen elimnen.

«Ohm»

Tuugan jerlerin sagmip,
Qaygidan xayKel tagmip,
Xal sorasKanga shigmip,
Qaygida jur oraKshilar.

«OraKshilar»

On jil boldi elden Kettim, Xiyuada xizmet ettim, Eldi
sagmip zar ettim, Xalmm di Kashan Korermen.

«Qashan Korermen»

Shayir «Nege KereK» Kosigmda da tuuilgan el, jer ushm jan Kuydiretugm azamat jigitle, adil basshilar, KatKuda adamlar xaKKinda oylanadi. Eldin gamm oylanatugm perzentlerdi tarbiyalauga Keuil bolu KereKligin alga Koyadi.

XahKtm ann ariamasa,
Ban-joKti bariamasa,
Ash xam toKKa Karamasa,
Auan basshi nege KereK

XaliKKa adil bolmasa,
Jilagandi jubatpasa,
XaliK tatamdi tatpasa,
Taxt iyesi nege KereK

Kadagalau soraulan. 1.

Kunxoja doretiushiliginin ozgesheligi nede.

2. RealistliK adebiyat belgisinin shayir Kosudanndagi sipatm tusindirin. 3.

KosiKlarmdagi avtobiografiyaliK belgilerdi analizlen.

4. Shayir shigarmalannm janrliK tiyKann aship berin.
5. Kunxoja liriKasmm ozgesheligin anndan.
6. LiriKahK dastanmm janriiK sipatm amidan.

Tayamsh tusiniider.

Kunxojanm omiri, «Jaylauim», «Tuye eKensen», «Umitpaspan» «OraKshilar» x.t.b. KosiKlan.Shigannalanndagi tunnisiK motivler, realistliK belgi xam tariyxiy shmliK, tariyxiy-epiKahK shigarmalan, liriKaliK dastanlan, jazba adebiyatliK sipat. AJiNIYaZ QOSIBAY ULI Jobasi

1. Ajiniyazdm omiri xaKKinda.
2. Ajiniyaz shigarmalannm jiynahu xam izertleniu tariyxi.
3. Shigarmalannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan.
- n. Ajiniyazdm muxabbat liriKasi.
- o. Shayirdm Uatan temasmdagi Kosndan.
- u.»Bozatau» dastam.
- u. Shigannalanmm KorKem tili

Paydalamlgan adebiyatlar

1. KMambetov «Ajiniyaz»ilimiy osherK, 1994
2. AMurtazaev «Shayirdm muxabbati» N-1988
3. AKarimov «Ajiniyaz xam MaKtumKuh»- Adebiyatimizdi geypara maseleleri» Kitabi 91-149 -betler, N-1988
4. CAleuov Ajiniyazdm agartmshiliK oylan N-1982
5. LUteuliev «Xoja Axmet Yassauiy xam Ajiniyaz axun dunyasi»»Jayxun»jurnah, 1999, NI
6. CDauletova «Ajiniyaz poeziyasmda dastur xam janashiliK» N-1997

Ajiniyaz (adebiy laKabi Ziyuar) Qosibay uh XIX asirdegi KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm en KorneKli uaKillerinin biri. Ol doretiushiliginde ozine tan ozgesheliKKe iye, ogada talanth, OKimish, medreseni aynKsha tamamlagan axun, ulama, KorKem soz sheberi sipatmda basKalardan aynhp turatugm umpliliK penen oz daurinin progressiv ideyalann juzege shigardi, aniK turmis xaKiyKathgma sheber Kunlgan poetiKaliK obrazh ibaralarda otidr oy-pmrier menen tasirii saulelendirdi. Insanga degen ogada gumanistliK ideyalardi KlassiK sipatmda alga Koydi. «Bul dunyanm Kond adam balasi» eKenligin XIX asirdin ozinde-aK daliylledi. Al bum M.Gondy 1905-jillarda «SheloveK - eto zvushit gordo» degen sozler menen Keyin aytti. Usi bagdarda Ajiniyaz shayir barliK shigarmalannda insannm ruuxiy dunyasm ashiuga aynKsha Keuil boldi. Ol Kaysi bir temada jazbasm, baribir olarda adamzatti uhglauga zor sheberhgim jumsadi, onm ishid dunyasm Kenligin, Keuil Keypinin naziidigin, bul dunyada insannan ulh, onnan Kudiret, baxah zat JOK eKenligin teren daliyleydi. «Bul dunyanm Kond adam balasi» degen teren filosofiyaliK Katariardi ozinin doretpelerinin negizgi uytmsi etip aldi. Shayirdm insandi uhglau tuygilan onm Uatan sezimleri, tumlgan jerdi

Kadirlep suyiu, ana uatannm muKaddesligin tusiniu oy-piKirleri menen tigrz ushlasadi. Shayirdm uatan temasm ajayip filosofiyaliK juumaidar menen suuretley ahui Keyingi aulad ushm da zarurli nasiyat boh p Kaldi. Ajiniyazdm «jer xam el bilandur, el xam jer bilan» degen danahK Ka Kunlgan Katarlannda mangi soz etse de gonermeytugm, barxama jananp bara beretugm juumaidar jamlengen. Shmmda da jer elden, el jerden aynlsa bul tragediya -shayirdm oz ibarasi menen «darbedarliK», yamasa diyuanashiliK, posKinliK. Mine shayirdm tuuilgan jerdi, eldi, uatandi suyitudin en tiyKargi shartlerin ugmdmuga shamrgan oy-piKirleri usilay Koncem obrazhliK penen bayanlanadi.

Ajiniyaz shayir 1924-jih MoynaK rayom aymagma Karash «Qamis boget» degen jerde orta xalh diyxan xojahgmda dunyaga Keledi. Ol KaraKalpaKtm Qomrat ansi, ashamayh unumm saKiu tiresinen. Ajiniyazdm aKesi Qosibay, onm aKesi BaltabeK, argi atasi AKJigit oz daurinin batir, sauath adamlan bolgan. Anasi Naziyra sozge sheshen, diluar, xazir juuap, otKir piKirli adam boh p xaliK danalndann, naKil-maKallardi, ushirma sozlerdi, dastanlardi, terme-tolgaulardi, xaliK Kosndann juda jaKsi bilgen. Ajiniyaz jasman ziyreK boh p, auilliK meshit-meKtepte omp bilim algan. Onm tumsKan dayisi Elmurat axun degen adam oz daurinin ogada sauath, bilimdan adami boh p ol Buxaradagi MIR ARAB medresesinde omp Kelgen. Elmurat axun diniy Kitaplar menen birge ozinin uy idtapxanasmda Xojà Axmet Yassauiy, Sulayman Bamrganiy, Suupi Allayar, Rabguziy, Ferdausiy, Bedil, Nauayi, MaKtmiKuh, Xafiz, Sheraziy t.b. idtaplann saidagan, olarga Kizigip ilim-bilim uyrengen. Ajiniyazga dayisi ustazliK etip ilim-bilim uyreniuge bagdarlaydi. Uyindegi idtaplannan OKiuma basshihK etedi. Natiyjede Ajiniyaz da idtap ustinde isleu -shayirliK talant xam ilim uyreniuge Kizigm payda boladi. Usmday bagdarda ol ustazmm jolm dauam ettirip Xiyuadagi Shergazi xan medresesine omuga baradi. 1940-1844-jillarda Xorezm, Xiyuada ilim-bilim uyrenedi. Bugar onm «Istixomat Kildim Shergazixanda» degen Kosigi aymn maghumat bola aladi. Shergazi xan medresesinde omgan daurinde Ajiniyaz putidl Shigis dunyasi, arab adebiyati, madeniyati, Orta Aziya xam QazaK dalasma belgili bolgan ulama-mashayndar, putidl Turan-Tundstan miyraslan menen ozinin tup nusKasmda arab, parsi tillerinde tamsadi.

Izertleushi N.DauKaraev Ajiniyaz shayir xaKKinda bilay jazadi: «Ajiniyaz Keyin Xiyuadagi Shergazi xan medresesin pitKerip axun atagm algan. Ajiniyaz xosh xat, oz zamanmm talim-ilim, yagmy ilimli adamlannm bireui bolgan. Ajiniyazdi Korgen Kandeidi Yaxiya mollanm, teristamgah Quthmurat begler beginin xam basKalardm aytiuma Karaganda Ajiniyaz at jaidi, uzm boyh, suhu, sazende, xosh xauaz adam bolgan. Ataidi «Bozatau» poemasm namasm Ajiniyazdm ozi shiganpti degen soz bar». /72-bet/ Ajiniyazdm Shergazi xan medresesinde OKiganhgm ahm X.Xamidov ta ozinin maKalasmda tastiyndap jazgan.

Ajiniyaz medresede talim algan uaidmda ayyemgi greK madeniyati, arab adebiyati tariyxi, madeniyati, shigis xalndan tilleri, adebiyati, filosofiyasi boymsha jeterli, tiyanaidi bilim aldi. Din Islam Kagiydalann uyretetugm sabaidar menen birge dunya siriann ashKan ahmlardm xam zuhmliK, adilsizliK sebeplerin ashKaralaushi shayir, oyshillardm shigarmalann terennen ozlestiredi. Atap aytamda Xojà Axmet Yassauiy xiKmetlerinen baslap, Sulayman Bamrganiy, Suupi Allayar x.t.b.

Suupi Allayar - XVII asirde jasagan Orta Aziyah shayir-oyshil. Onm «Suufi Allayar» yamasa «Subatil-ajiy» («Ajizlerdin Kusheyui») dep atalgan miynetni eidnshi ret tund tilinde jazihp XIX asirde Baim, Kazan, TashKent, Xiyua Kalalannda bir neshe martebe basihp xaliK

arasma «Suufi Allayar» degen at penen Kennen taralgan. Rabguziydin «Qissasul anbiya» (Paygambarlardm omir bayanlan xaKKinda jazilgan Kitap), Ferdausiydin «Shaxnama», Quran Kitaplan: XaftiyeK, Muxtaser, FiKX Kaydaniy», Xadislerden: Qim xadis, «Misbaxil anuar» (Nurlardm shiragi), «Muftaxil janan» (Jannetlerdin gilti) Kitaplann, Abulgazi Baxadixannm «Tunder shejiresi» t.b. miynetlerdi tup nusKada arab- parsi tillerinde OKip ozlestirgen. Bulardan basKa Ajiniyaz Qorcit Ata jirlannan baslap Xorezmiydin «Muxabbatnama», Abulgazi biy Arab Muxamed xannm «Oguznama» bulardan basKa «Qipshaidar sozligi», Saadiydin «Gulistan», Xafiz, Bedil, Nauayi, MaKtmiKuh shigarmalann da teren ozlestiredi. Ajiniyaz usi jillarda Orta Aziyalik tund adebiy tilinde jazilgan xam tas baspa usilmda basihp shiKkan «Yusup-Zliya», «□arip Shaxsanem», «Farxad-Shiyrin», «Zuxra-Tayir» xam tagi basKada shigis xahK dastanlann teren ozlestirgen. Bulardi uyrenip ahp Kissaxanlik etip xalik arasmda aytip berip jurgen. Ajiniyaz usmday bagdarda ush tildi teren mengeri menen putkil shigis dunyasi dasturierin teren ozlestiriu negizinde putml jaxange malim Klassik shayir xam axun boh p jetilisKen.

KaraKalpaK adebiyati

Ajiniyaz shigarmalannan birinshi ret KazaKtm shayir KIZI Menesh penen aytisi TashKent Kalasmda arab shriftinde shigatugm «Tundstan ualayati» gazetasmm 1878-jilgi N11,12-sanlannda jariyalanadi. /11-sentyabr, 9-OKtyabr, 1878-jil/. Shayirdm ataidi «Bozatau» poemasi S.Majitov tarepinen TashKente 1925-jih basihp shiKkan «Egedeler sauati» sabaidigmda, «QaraKalpaK adebiyati xam isKusstvosi» jurnalmm 1930-jildm amrlanndagi sanlannda xam 1940-jih Tortkulden shiKkan «QaraKalpaK xalik tvorshestvosi» degen Kitapta jariyalanadi. Shayirdm birinshi Kosudar toplami 1949-jih baspadan shigadi. Bunnan son Ajiniyazdm shigarmalar toplami 1960, 1965, 1975, 1978, 1984, 1993, 1994-jillarda shiganldi. 1962-jih tilinde, 1970-jildan baslap rus, KazaK, tunmien, gruzin tillerine audanla basladi. 1975-jih rus tilinde oz aldma shndi. «Bozatau» poemasi omushilar seriyasman 1975-jih Kitapsha boh p shiganldi.

Ajiniyaz shigannalann xalik arasman jiynda S.Maulenov penen Sh.Xojaniyazovlardm miynetleri aynKsha. Jane de shayir shigarmalann el arasman jiyndap, baspadan shiganuda, om xahKka tamstmuda adebiyatshi ahmlanmizdan KAyimbetov, LSagiytov, CKojurov, K.Berdimuratov,X.Xamidov, AMurtazaev, KBayniyazov, K.Mambetovlardm miynetleri Kennen belgili. 60-jillarda Ajiniyazdm KOI jazbalar xalik arasman Koplep tabiuda arab tilin biletugm XXamidov, KMambetovlar jaKsi maghumatlar jiyndaydi. KBayniyazov maghumatlar toplap bir neshe maKalalar jazdi. Ajiniyaz doretpeleri boymsha N.DauKaraevtm «Ajiniyaz rvorshesrvosma KisKasha xaraKteristika» degen ilimiy maKalasi «QaraKalpaK adebiyati xam isKusstvosi» jurnalmm 1939-jih N3 sanmda, KAyimbetovtm xam CKojurovvardm «QaraKalpaK adebiyatmm turieri» degen ilimiy maKalasi usi jurnalmd 1939-jilgi N4,5,6,7-sanlannda birinshi ilimiy talmlaular retinde jariyalanadi. N.DauKaraevtm «Ajiniyaz Qosibay uh» degen ilimiy izertleui onm «QaraKalpaK adebiyati tariyxmm oshenderi» degen miynetinde /3-tom,1979, 7-89-betler/jariyalanadi. N.DauKaraev ozinin maKalasmda Ajiniyaz shayirdm omiri xam shigarmalan joninde ilimiy piidr juritedi. Shayirdm «Shndi jan» Kosigma tallau jasap onm KO p eldi, jerdi Korgen sayaxatshi shayir eKenligin jazadi. Ajiniyaz «Ellerim bardi», «ShiKti jan», «Qiz Menesh penen aytis» shigarmalann usi sayaxatta jurip jazgan dep Korsetedi. «Bul uaidarda Ajiniyaz otrz jaslar shamasmda, teK KaraKalpaidardm arasmda emes,

Ustirrti jaylaytugm Kazaidardin arasmda da atagi shiKkan shayir boladi. Ajiniyaz «Ellerim bardi» degen Kosigmda:

Korgen-bilgenlerin aytip soylegen,
QaraKalpaKtm adiuli Ziyuan bardi.

- dep jazadi. Qiz Menesh penen aytiKanda ozinin sheber toKpe shayir eKenin aytadi. «Qizil tilge Kem emespen Sherniyazdan» deydi. Ajiniyaz sol zamanda omir surgen KazaKtm ataidi shaym Sherniyazdi da jaKsi bilgen. QazaKtm xesh Kimnen jenilmegen shayir KIZI Meneshti bunnann da biletugmm, ogan ayti dep mirza Qojbanm ahp Kelgenin aytadi. Ajiniyazdm basihp shiKpagan Koljazbalanna Karap otirgammizda, onm tvorshestvoliK jumism eKige boliuge boladi. Birinshi bolimge jasliK uaKtm da jazgan «Duysen KandeKli», «Megzer», «Sadaga», «Bir peri», «Saudegim», «Bu saxar», «Qirmizi» Kusagan shigannalann Kirgiziuge boladi. Ajiniyaz bunday shigarmalann da jas jigitleydi, suliu Kizlardi, olardm jaKsi dasturlerin maKtaydi, geypara adamlardm jaramsiz islerin Kulid Kiladi. Eidnshi bolimge shayirdm «Aynlsa», «Bozatau», «Dauran bolmadi» t.b. Kosdann Kiritiu mumidn. N.DauKaraev usi bagdarda «Bozatau» poemasma tallau jasaydi. Bul poemann teren xalndiK turmis shmhgmm suuretlege Karatilganhgmm aytadi. Alim Ajiniyazdm suuretlu sheberligine, KorKemleu Kurallannan sheber paylamuma, shigarmalannm janrliK ozgesheliKlerine aynKsha analiz jasaydi. Juumagm da bilay jazadi: «Ajiniyaz XIX asirde KaraKalpaK poeziyasma mazmun jagman da, til, stil, adebiy texniKa jagman da jana jol, jana iz saldi. Ajiniyazdm adebiy joh ozinen Keyingi KO_p shayiriarga ulgi boldi. Ol arab, parsi, esid ozbeK adebiy tilin jaKsi biliuinin ancasm da, shigistm KlassiK poeziyasi menen tams bolgan, olardan Kop narse uyrenen. Ol KaraKalpaK poeziyasm jana mazmun, jana tur, jana sozler menen bayitti» /88-bet/. N.DauKaraevtm usmday ilimiy KOZ Karaslan Ajiniyaz doretpelerin duns bagdarda izertlep uyreniuge ulKen jol berdi.

NJapaKov ozinin «Revolyuetsiya sheKemgi KaraKalpaK adebiyatmda realizm maselesi» miynetinde «Adam - realistliK adebiyattm orayliK temasi» degen ilimiy maKalasm Ajiniyaz rvorshesrvosm tallauga arnaydi /88-114-betler/. Bunda shayirdm OKimishgi, shigis KOSIK texniKasm mengeriui, Kop tillerdi biliui, oz Kosudanna nama shigaratugm sazende, Kompozitor da bohui xaKKinda piidrier aytiladi. Ajiniyazdm liriKalann dagi tunnis shmhgmm suuretledin realistligi, «Bozatau» poemasm dagi omir shmligmm ashilim maseleleri tallanadi.

Songi dauirerde aKademiider M.Nurmuxamedov penen S.Kamalov, OzbeKstan Ilimler AKademiyaamm xabarshi agzasi LSagiytov penen QaraKalpaKstan xam OzbeKstan xaliK shaym LYusupovtm Ajiniyaz shayir doretpelerine arnalgan ilimiy maKalalan axmiyetli maselelerge Karatildi. Q.Bayniyazov birinshilerden bolip Ajiniyaz shayir xaKKinda arnauil ilimiy oshenc jazdi. Bul «Ajiniyaz xaKKinda oylar» dep atahp onm «QosiKtm Kushi» degen monografiyaliK izertleuinde 1977-jih baspadan shiKti. AKademiK ahm X.Xamidov «Ajiniyaz poeziyaamm dareKleri» /»Amiudarya» jurnah, 1975-jil, N8/, «Xajmiyaz doretiushiligi xam jazba dereKler» («Shigis tillerinde jazba dareider xam XIX asir KaraKalpaK shayirlan» Noids, 1991, 145-170-betler) degen ilimiy miynetlerinde tup nusKa arab tilindegi jazilgan Kosdannm analizi, arabshaparsisha soz ibaralannm manisleri xaKKinda jaKsi piidrierin ortaga salad. Sonday-aK AKarimovtm «Ajiniyaz KorKem soz sheberi» («Amiudarya» jurnali 1971-jil, N3), «Ajiniyaz xam MaKtmiKuli», «Ajiniyaz xam XVIII asirdin amn XIX asirdin basmdagi tunmien shayirian» («Adebiyatimizdm geypara maseleleri» degen miyneti, N.,1988, 91-148-betler)

maKalalan, K.Sultanovtm «JasliKtm ashigi» ilimiy maKalasmda («insan Kudireti» monografiyalik izertleuinde) shayir jolm, onm ozine tan bolgan ayriKshaliKlarm, shigarmalannm KorKemliK ozgeshelMerin adebiy ortaligm, adebiy tasir, ozlestiriu, Shigis adebiyatlan menen baylamsm teren izertleuge Karatilgan. Ajiniyaz shigarmalann xaliK tariyxii menen baylamsh izertleu aKad. S.Kamalovtm «Ajiniyaz shigarmalanndagi tariyxii etnografiyahK maghumatlar», BJsmyalovtm «1958-1959-jillardagi Qomrat Koterilisinin Ajiniyaz tvorshestvosmdagi sauleleniui» degen ilimiy maKalalannda izertlenedi

Ajiniyazdm 1975-jilgi shiKkan toplamma xaliK shaym LYusupov «Dala Oreyi» degen publitsistikaK maKalasm jazip shayirdi greK mifologiyasmdagi Orfey degen apsanauiy sazendege tenep onm shigarmalannm sheber lirizmge Kunlgan negizlerin tusindiredi. «Ayyemgi greK mifologiyasmda Orfey degen apsanauiy sazende bar - dep jazadi shayir LYusupov. Ol ozinin Kifara dep atalatugm saz aspabm shertKende xatte esKen samal, agm suular tmip, xayuanatlar KulaK turip turadi eKen. Onm ozine de, sazma da eller intizar, sulmlar ashiK. Al sazende jigit bolsa oz dilban EvridiKanm lshmda dunyam saz benen janlatip, tabiyat Kushagmda sayran etedi. BiraK Kunlerden bir Kuni Orfey baxitsizliKka duushar boh p Kaladi: onm suygen Kizm jilan shagip oltirip Koyadi. Qaygili Orfey oz muxabbatm joidap o dunyaga Ketedi xam jer astmdagi AYDA patshahgm ozinin ilaxiyda suliu sazi menen siymriap, EvridiKanm janm sorap Kaytadi... Ajiniyaz shayirdm obrazi,omir tagdiri bazda usi ayyemgi sazende Orfey jonindegi gone rauiyatti yadKa tusiredi (5-bet). Jane de: «Ajiniyazdm uatanshihgi menen gumanistligi, shayirdm madeniyatmdagi OKimishliK om oz zamanlaslan arasmda ozinshe bir tobe etip Korsetip turadi. «Bul dunyanm Kond adam balasi», «Jer xam el bilendur, el xam jer bilen»degen em jol Kosigi Ajiniyazdm putml shayiriiK miyasma epigraf bolar edi»,-dep jazadi shayir LYusupov /6-bet/. Izertleushi shayir LYusupov Ajiniyaz shayir lirizimine usi bagdarda teren lirizimliK Katariar menen ilimiy juumaidar jasaydi. Shayirdm aynKsha talanth soz zergeri eKenligin jeterli anndaydi. 1994-jilgi shiKkan Ajiniyaz shayir toplamma LYusupov «XaliK munm, insan armanm jiriaushi shayir» degen ilimiy maKalasm jazdi. Bunda shayirdm tuuilgan jer, Uatan sezimlerin jirlam, «Bozatau» poemasi xaKKinda en jaKsi piKirierin bildiredi. 1975-jilgi toplamda LSagiyovtm «Ajiniyaz KaraKalpaK adebiyatmm maKtamshi», AKarimovtm «Ajiniyaz Qosibay ulmm shigarmalan xaKKinda geypara tusiniKler», AMurtazaevtm «Bazi bir sozler xam soz tirKeslerine shayir Kollangan KonteKst boymsha tusiniK» ilimiy maKalalan, tusindirmeleri jazilgan. Bul toplam usi ahmlardm maKalalan xam ilimiy talmlaulan menen juda jaKsi shiKkan. Ajiniyaz shigarmalan 1970-jildan baslap ilimiy izertleu obeKtisine aynala basladi. Belgili alim K.Mambetov «QaraKalpaK adebiyatmda shigis dasturieri» degen Kandidatlik dissertatsiyasmda Ajiniyaz poeziyasmdagi Nauayi, Fizuliy, MaKtuniKuh dasturierine tallau jasaydi. Adebiyatshi B.Qalimbetov «Ajiniyaz liriKasi» boymsha Kandidatlik dissertatsiyasm jaidaydi. Bul miynet 1981-jih oz aldma Kitap boh p shigadi. Bunda Ajiniyaz doretpeleri bir Kansha darejede izertlengen. Bul Kitap xaKKinda AMurtazaev «Ajiniyazdi ele de terenireK izertleu jolmda» atli ilimiy maKalasmda oz piidrierin bildiredi. («Endn QaraKalpaKstan» gazetasi, 9-may, 1992-jil). AKad. M.Nurmuxamedov «Nauaymm, Fizuliydm xam basKalardm shigarmalann bilmey tunp, Ajiniyaz Kosdannm poetiKasm jaKsi bilu Kiym», - dep jazgan edi. («Sov. QQ-stam» gazetasi, 1957-jil, 11-sentyabr). Sol ushm Ajiniyaz shigarmalann Xafiz, Sheraziy, Saadiy, Omar Xayyam, Nauayi, MaKtmiKuh shigarmalan menen terennen sahstmp uyreniuimiz dancar. Ajiniyazdm

filosofiyahK KOZ Karaslan boymsha filosofiya ilimlerinin doKton K.Xudaybergenov izertledi. Onm «Ajiniyaz shigarmalannda filosofiyaliK KOZ Karaslar» degen maKalasi («Amiudarya», 1990, N3) juda axmiyetli maselelerdi taMhuga Karatilgan. Biz oz xaha ushm, onm ar-namisi, Keleshegi ushm milletinin joKan adept-iKramhgi ushm guresKen shayir shigarmalann Kasteriep uyreniuimiz olardi xalnrti tarbiyalau boymsha KundelMi jumislanmizda paydalamuimiz KereK. Ajiniyaz oz xalKinm xamyKiy shm berilgen perzenti boldi xam KaraKalpaK tariyxmda solay boh p Kala beredi» - dep jazadi ahm, Ajiniyazdm pedagogiKaliK-agartmshiliK, bilim beriushiliK oy-piKirieri ahm CAleuov tarepinen izertlenedi. Onm «Ajiniyazdm agartmshiliK oylan» degen Kitabi 1982-jih baspadan shiKti. Bunda Ajiniyazdm omiri xam tvorshestvosi, ol jasagan tariyxii zaman jagdaylan, shayirdm jamiyetliK filosofiyaliK xam agartmshiliK oylan, shayirdm jaslar tarbiyasi xaKKindagi KOZ Karaslan: aml xam ilimliliK, joKan darejedegi adept-iKramhliK, etiKa-estetiKahK maseleler xaKKinda Ajiniyaz shayirdm oy-piKirilerin izertleydi. Alim bul miynetinde Ajiniyaz shayir doretpelerinin ele izertlenbey atirgan tarepleri: jaslardi tarbiyalau, talim-tarbiya beriu, OKitiu-agartmshiliK maseleleri, ilimge bagdariau, milliy tarbiyam jetilistiriu, etiKa, estetiKahK KOZ Karaslanna ilimiy tiyKarda tallau jasaydi. Marxum AbdiKerim Pirnazarov ta Ajiniyaz doretpeleri boymsha izertleuler ahp bargan edi. Onm «Ajiniyazdm soz ustahgi xaKKinda oylar» («Amiudarya», 1975, N8) maKalasi bir Kansha axmiyiteli. Ol rus tilinde oz izertleuin 1983-jih «Masterstva Ajiniyaza» degen at penen janKKa shigardi. Bul miynette Ajiniyazdm doretiushiliK sheberhgi, sozdin Kudretligi, adebiy ortahgi, tasirieri aynKsha izertlenedi. Izertleushi AMurtazaev Ajiniyaz shayir doretpelerin teren uyrenip «Shayirdm muxabbati» degen monografiyaliK izertleuin jazdi. Bunda shayir doretpeleri jana maghumatlar tiyKanda shayirdm diniy sauathghm esapKa ahu menen KosiKlanndagi arab, parsi sozlerine tusiniK beriu menen aynm shigarmalanna teKstologiyaliK tallau jasau menen izertlenedi. Bul miynet Ajiniyaz shayir xaKKinda songi dauirde jazilgan baxah miynetlerden boldi. Bul miynette «Ajiniyaz miyraslann uyreniu tariyxman», «Shayir omirin xam tvorshestvosm uyreniudegi dereider», «Shigarmalannm janriiK ozgeshelMeri», «Bozatau» poemasma tuuilgan jer Kadiri», «Tabiyat Korinislerin KorKem suuretlu maseleleri», «Ajiniyazdm Qiz Menesh penen aytisi», «Ajiniyaz Qosibay ulmm ortahgi, Shigis KlassiK poeziyasmm tasiri» degen temalarda ilimiy pMr juritedi. 1994-jih ulh shayirdm tuuilganma 170 jil tohu mereKesine bagishlap prof. K.Mambetovtm «Ajiniyaz» ath ilimiy oshend «Bilim» baspasman shMi. Bunda Ajiniyazdm din islam menen baylamsh tareplerine Keuil bolinip onm shejire jazganhgi, «Demishler» shigarmasmm tabilganhgi xaKKinda aytadi. Bulardan basKa KJarimbetovtm «AshiK Ziyuar» Kitabi 1998-jih baspadan shMi. «AshiK Ziyuar» Kitabmda Ajiniyaz liriKalan sufizm ilimi bagdannda tallanadi. Jas ahm B.Genjemuratov Ajiniyaz liriKasi poetiKasmm bazi bir maseleleri degen temada KandidatliK dissertatsiyasm jaidadi. Bul miynet 1997-jih «Bilim» baspasman Kitap boh p shMi. Ajiniyazdm shejire sipatmdagi «Demishler» Kosigi «Aral» jurnalmm 1993-jilgi N1 sanmda jaryalandi. CDauletovanm «Ajiniyaz poeziyasmda dastur xam janashilliK «degen Kitabi 1997-jih shMi. Bul Kitapta Ajiniyaz talim algan Kunshigis dunyasi shigarmalan, Kuram Karim sureleri, Nizamiydin «Leyli-Majnun», Rabguziydin «Qissasul anbiya», «Gorugh», «G'arip ashik», Ferdausiydin «Shaxnama», «Yusup-Zliyx» dastanlan teKstleri menen sahstmhp izertlenedi. Songi dauirde B.Genjemuratovtm «Yar dep omirim ada boldi» («Endn KaraKalpaKstan» gazetasi, 1992-jil, 12-noyabr), «Dunya adebiyati maydanmda Xajmiyaz Saadiy, Xafiz benen ten» («QQ-stan

jaslan» gazetasi, 1992, 19-noyabr) «Xar Kim suupi bolsa napsi Kem bolur...» («Amiudarya», 1994-jil, N1) maKalalan bir Kansha darejede ilimiy axmiyetli phdrierdi ortaga Koygan. Bunda Ajiniyazdm Shigis dunyasi, din Islam menen Quran xadisler menen baylamsh tarepleri izertlengen. Songi dauirde Ajiniyazdm doretpelerinin milliy ozgesheliKleri boymsha bir Kansha maKalalar dotsent LUTEuliev tarepinen janKka shiKti, onm avtorhgmda «Ajiniyazdm shigarmalannda xayal-Kizlar obrazm jasaudm milliy ozinsheligi» («Amiudarya» jurnah, 1996, N5-6) «Ajiniyazdm Qiz Menesh penen aytisnda KaraKalpaK xalKinm ozinsheliginin suuretleniui» («Amiudarya», 1997, N7-8), «Xoja Axmet Yassauiy xam Ajiniyaz axun dunyasi» («Jayxun» jurnah, 1999-jil N1) ilimiy maKalalan jariyalandi.

Belgili adebiyatshi, ahm N.DauKaraev bilay jazadi. «Ajiniyaz oz xalKin, tump osKen jerin sheKsiz suygen, patriot shayir. Ajiniyazdm Kaysi Kosigmda bolsà da, oz elinin adamlannm aldmda, oz jurttm atagm, abroym joKan uslaydi. Ajiniyaz Kirdagi Kazaidardm arasmda jurgende mirza Qojbanga KaraKalpaK elinin jerin, suum, bagi-baKshalann turii eginlerin, jigit, Kizlann aytip, olardm jaKsi islerin taribleydi» (81-bet). Shayirdm «Ellerim bardi» Kosigi usilay tuuladi. Rasmda da tumlgan jersiz shayir bolmaydi. Uatansiz adam da bolmaydi. Xar bir adamnm jureginin torinde mangi baxiy saidanatugm jeri, eli boladi. Bul onm tuuilgan jeri, KindiK Kam tamgan xasil topiragi - mine usi muKaddes sezim Ajeniyaz shayirda juda KorKemliK penen beriledi.

AshiK - yarsiz, bulbil - gulsiz, KiyiK - sholsiz, sona - Kolsiz, Ziyuar aytar jurtsiz, elsiz, Adam bir diyuana menzer. Ajiniyaz shayir poeziyasmdaKaraKalpaK adebiyati Uatan temasi jana bagdariarda KorKem obrazlarda aynKsha Koterimd ruux penen jirianadi. Dunyadagi xamme narselerdin en Kadirieytugm, endn napes alar jeri, maKam - uatam bar. Shol-idiyKtin uatam, Kol-gaz-uyreKtin ganmldasip oym Kuratugm maKam. Al ashik yarsiz, bulbil gulsiz omir sure almaytugmmday xarbir insannm oz Uatam boladi, uatansiz ol diyuanaga megzeydi. Shayirdm oy-phdrleri usilay teren filosofiyaliK bagdarda tusiniledi. Shayir tuuilgan el obrazm xaKih ravishte ilaxiylastiradi. Ol dunyadagi en dauletli adam - oz elin endn gezip jurgen, maKam, jeri, eli bar, oz uatam bar adam - elge patsha bolgan sultan menen ten deydi shayir. Xar Kimnin tuuilgan jeri Misir shaxari eKenligin ogada teren ugmdiradi.

Xar Kim ozinin elinde,
Dauletli sultanga megzer.
Jane bul oylann jetilistiredi:
□ osh jigittin dauleti bar basmda,
Xam agasi, xam inisi Kasmda,
Xar Kim oz elinde, teni tusmda,

Yigit Kadiri bolmas elden aynlsà. «Ajiniyaz ozinin sheriyaat dunyasm ozi tuuip, paruz eton uyasman baslaydi, -dep jazadi izertleushi X.Xamidov, - Ogan ruuxiy yosh, doretiushiliK Kanat bagishlagan tiyKargi dareK en aldi menen oshagmm basi, auh onnan an Karay eteK jayip jaylasKan KaraKalpaK ulKesi, oz elin, oz Uatanm, oz xahmi, onm aluan Kasiyetlerin tariyplegen Kosiidannan baslangan. Shayirdm doretiushiligini izbe-izliK tartip Koz-Karasman baidaganimizda onm

patriothK temadagi tungish doretpeleri eKenligin anlauga boladi» (147-bet). Oz xalKinm turmisi menen Kuuamsh, Kaygilan menen ogada tigrz baylamsip, xaliK penen arzm-armanlan menen biriesip KetKen shayirdm shm patriotizm ideyasmdagi Kosdannm biri «Ellerim bardi» shigarmasi bolip tabiladi. Bul KOSIK shayirdm KazaK eline talap islep jurgen uaKtmnda jazilgan, KosiKtm tiyKargi ideyasi ozinin tuuilgan jerin, onm suliu tabiyatm, Kizlann, jigitlerin xam en jaKsi milliy dasturierin, urp-adetlerin, milliy xaraKterin Kennen tamstmudan ibarat. Bulardm bari teren maKtamsh sezimlari menen jazilgan. «Onda KaraKalpaK topiragmda osetugm xatteid sutilmeK, geureK, Kanshiye Kusagan jabayi shoplerdi de shayir miyiK tartip Kulip otmp, juda bir tath jemis sipatmda inKar bolip tariypleydi.» - dep jazadi shayir LYusupov. Oz xalKin maKtamsh etonde, Ajiniyaz aldi menen xaliKtm biriigin, adepligin Kozde tutadi. QosiKta xahKtm martliK dasturieri Ken turde soz etiledi. Shayir xar Kanday zuhmliKKe, eziushiliKKe, eKi juzliliKKe Karsi guresKen xaliKtm batir ullann KOZ aldmda tutadi.

Jaylauim Urganish, aixasi teniz,	Tuun sozden bas Ketse de
Jaumm KaKpaKtay mallan semiz,	Kaytpagan,
	Namaxremdi xasla joldas
Ruxsatsiz bir-birine salmas iz,	tutpagan,
BiriMi Qomrat ellerim bardi.	Ati KaraKalpaK ellerim bardi.
OtiriKti ras etip aytpagan,	

Bul KosiKta shayir uliuma KaraKalpaK xalKinm atman soyleydi, ozin sol xaliKtm bir milliy uaidli retinde tamtadi. Jane de ol teK oz xalKin gana aytip sheidenbeydi, Kosnda Putidl Xorezm oypatm oz Uatam sipatmda maKtamsh etedi. Usi bagdarda shayir Kollerin, jerin, suliu tabiyatm, Kuslann xam osimliKlerin de, solar menen birge jauga Karsi guresKe taK turatugm paluanlann, batiriann xam suhu, iybeli Kizlann sheber suuretleydi. Ajiniyaz tvorshestvosmdagi Uatan tuygilannm teren sauleleniuin shayir LYusupov aynKsha baxalaydi: «Ajiniyazdm poeziyasmdagi Uatan Kaygisi rus shaym K.Rileevtin «Dumalann», armen shaym Xoshatur Abovyannm «Ermenstan jaraKatlann», ozbeK shaym FurKattm uatanshil gazellerin, KazaK aKim Muxambettin el gami dep shmlhdagan «Qizgish Kusm», gruzin shaym N.Bartashvilidin «Gruziya tagdiri» atli poemasmadagi gursiniulardi esKe tusiredi».(«Ajiniyaz»toplami,1975,3-bet).

Tabiladi izlegennin Keregi,	Layli, Zulayxaday Kizlan bardi.
Kolinde bar KasKaldagi, uyregi.	Ato shiKkan ashamayh, Kiyatta,
Quulan, gazmm putin buyregi,	Qoldauh-muyteniu,bariK
Dunyanm anlan Kolimde bardi.	Qomratta
Soylegende sheKer eter sozindi,	Qitay-KipshaK, Kenegesiu-
Korgende biymagrur eter ozindi,	mangitta,
	At Kotermes belli begleri bardi.

Baxan toydirar eid Kozindi,

Ajiniyaz doretpelerindegi uatan, tumlgan eldi suyiu ideyalan shm ISIIKI muxabbat, bir-bireudi Kadiriep suyip beKKem shanaraK boluu, ayralndm dartlerin aulaKKa taslau, shanaraKtm buzihm - bul oz uyinnen aynhu demeK, bul elinnen ayntliu sagan mangi baxiy yosh, baxit

bagishlaytugm uatanmnan aynlm dep tusindirip bum KorKem obrazli Korinisler menen «xarrelerdin uyasmm buzilip toz-toz bolim» menen salistmp suuretlep beredi.

Yannan aynlgan biygana bolar,
Elinen aynlgan diyuana bolar,
Xaneler ushibuan paruana bolar,

Uyasi buzihp paldan aynlsa. Tuuilgan el sezimlari shayir jureginde tigiz tumsKanliK, shanaraKtagi baurman adamlardm biriigi menen de belgilenetugmghm aymn anlatadi. TumsKanlardm birligi, tatmhgi Kushli bolsà bul uatan birhginin saidaniui, eldin tmishhgi eKenligin UKtiradi.

□ osh jigittin dauleti bar basmda,
Xam agasi, xam inisi Kasmda.
Xar Kim tenitayi menen tusmda,
Xar Kim oz elinde teni tusmda,
Yigit Kadiri bolmas elden aynlsa.

«Aynlsa» «Ajiniyazda uatandi suyi, uatan ayrahgi, sagmish sezimlari basKa shayiriarga Karaganda nayatliy Kushli», -dep jazadi shayir Ibrayim Yusupov. Ol uatan sagmishma Kalem tebiretonde, xatteid sutilmeider «jilma ush ret miyualap», «Kinnda Kizanp pisKen geuireider Kaumday mazah jemisKe» aylanadi. Ol xesh jerde oz elinin Kizlannday suhu Kiz-jauan, oz elinin jigittiridey goshshaK jigiti «tabà almaydi». Jas auladtm uatan suyi, azamatliK sezimlerin tarbiyalanda Ajiniyazdm Kosndan ogada baxah Kadriyat bohpi tabiladi (10- bet).

Shayirdm bulardan basKa eldi, jerdin suyi-patriotliK temadagi jazilgan Kosndannda tuuilgan jer, uatan xaKKinda, onm aynKshalndan xaKKinda en jaKsi piidrier juzege Keledi. Ajiniyaz oz elinin adamlannan baslap, olardm teren xurmette, izzette eKenligin, bilimligin ogada maKtamsh penen juda Koncem suuretleur menen beredi. Maselen, «Bardur», «Bardi» Kosndan usmday. Bunday doretpelelerinde Ajiniyaz KaraKalpaK elinin, jerinin gozzahgm, suumm, Kolinin, sholinin tabiyatmm suhuhgm, bayhgm, xauasmm jaKsihgm, batirlanmm, dana ahmlanmm, ulamalannm, miynetosh diyxanlarmm bar eKenligin Kaldirmay jiriagan. QaraKalpaK xalKinm Xiyua xanndan menen esaplasatugm Kolmda mori bar, abroyh bohpi biyelerinin bar eKenligin aytadi.

Begler tariyp etsem KalpaK
yurtmi,
Kup ajep tamasha elleri bardur,
Arif bohpi xaK yohna erishKen,
Meshidu-muKammal pirieri
bardur.

Qm diyxanshiliK, suui sameidi,
Xar jerde Kani bar Korsen
nameidi,
□ azh, KasKaldaidi, Koli ordeidi,
Yeri murgizarh Kolleri bardur.

Ajiniyaz shayir tumlgan jerge degen muxabbat sezimlerin usilay tusindiredi. Bulardm barhgm sol tumlgan jerdegi adamlardm baxithhgi, shadhgi, endnligi menen baylamstiradi. Ajiniyazdm uatan temasmdagi Kosndan ozine deyingi dasturierdi dauam ettirgen xalda, olardan tumlgan jerge muxabbat seziminin aynKsha xauijge Koterilip jiriani menen ajirahp turadi. Bunm sebebi Ajiniyaz KO_p uamtlar uatanmnan ayra tusip sirtta jurgen oz elin, jerin

sagmip xijran azabma tusKen. Onm ustine uatanm jau shamp ulxen tragediyaliK Korinislerdin de guuasi bolgan. Ozinin tumlgan jerinen aynlip darbader bolip, oyran bolgan elatm oz Kozi menen Korgen. SonliKtan ol «Bozatau» dep atalgan KlassiKaliK doretpeni shiganp namasm da ozi jazgan. Shayirdm «Bozatau» poemasi tuuilgan jerge degen jalmh muxabbat, ayraliKtm amr dartleri menen tuuilgan. Bul poemadagi «Jer xam el bilendur, el xam jer bilen, jersiz eldin Kuni darbedar bilen» degen ibaralar uatandi suyiudin, Kasterleudin Kanshama darejedegi Kimbat eKenligin aymn tusindiriuge Karatilgan.

KaraKalpaK adebiyati

Ajiniyaz doretpelerinin Shigis dunyasi adebiyatlan menen oz-ara baylamsi maseleleri. Ajiniyaz shayir Xiyuadagi Shergazi xan medresesinde talim ahp arab, parsi tillerin jetiK mengergennen Keyin Putidl Shigis dunyasi, arab, parsi adebiyatlan, shigisKa malim bolgan jazba turdegi barliK dastanlar, Kuram Karim ayatlan, Muxammed Paygamber Xadisleri menen tup nusKasmda tams bolgan, barin negizgi nusKalannan omp uyreniuge mumKinshiliK algan. Ajiniyaz shayirdm Shigis dunyasi adebiyatlan uyrenenligi, tasiriengenligi xaKKinda ahmlanmizdan KMambetov ozinin KandidatliK dissertatsiyasmda xam «Ajiniyaz» ath ilimiy oshendnde izertleulerin jazdi. Bul Kitabmda K.Mambetov «Ajiniyaz xam Kunshigis KlassMeri» degen boliminde Nauayi dasturieri, Fizuliy dasturieri, MaKtuniKuh dasturieri xaKKinda Ken turde aytadi. Izertleushi Nauayi menen Ajiniyazda obrazlardm (Layli, Zulayxa, Shiyrin, Farxad, Yusup, Majnun, IsKender) xam temalardm, janriardm gazzel, muxammes, rubayi t.b. obraz jasau sheberhginin ogada teren ozlestirilgenligin, aynKsha tasiriengenligin aytadi. «AbilKasim Ferdausiy jazip Kaldirgan Jamshid xam Zoxax obrazlan, Aliysher Nauayi shigarmalannda soz etilgen Xarun-ar-Rashid, Xaidm LuKman, Xatam-Tay, Layli, Majnun, Farxad, Shiyrin - bulardm xammesi de Ajiniyazdm shigarmalannda Kennen Kollamladi. Bunday obrazlardi Kollamu sol dauirde belgili sauato iye bolgan shayiriar ushm ulKen dastur bolgan. Bul jagman Karaganda da Ajiniyazdm KO_p sauath shayir eKenligi sezilip turadi,»- dep jazadi. Jane de «Ajiniyaz KaraKalpaK adebiyati tariyxmda milliy poeziyamizdi janasha obrazlar menen bayitmga at sahsKan shayiriardm biri boldi,»- dep tastryndaydi. Solay etip KMambetov ozinin oy-piidrierin bilay juumaidaydi: «Ajiniyaz Kun shigis Klassiiderinin dasturierin sheberhK penen iyelegen. Arab, parsi xam tundy adebiy tasir, dastur xam janashilhK xaKKinda izertleushi K.Mambetov piidrieri aynKsha axmiyetli. Adebiy dastur degenimiz KO_p jillar dauammda xaliK arasmda KaliplesKen adebiy miyras jetisKenliiderinin jiymtigi. Om xar bir shayir oz mumidnshiliKleri tiyKanda Kabil eton. Misah: Auiz eid adebiyat dasturi, jazba adebiyat dasturi, shigis Klassiideri dasturi, milliy agartmshiliK dasturi. «Mine usmday dasturierdin ishinde izertleushinin anndiui boymsha Ajeniyaz shayir birinshi gezeKte jazba adebiyat dasturin Kabil eton shayir dep baxalanadi. Usi bagdarda ol KaraKalpaK amzeid tvorshestvosmm marjanlann, shigis Klassiideri dasturierin Ken turde ozlestirip sintezley algan xam milliy poeziyamizga bunn Korilmegen janriardi, turierdi ahp Kelgen shayir boh p tabiladi. Ajiniyaz shayir tvorshestvosmda adebiy tasir xam shigis Klassiideri dasturieri boymsha B.Kalimbetov ozinin «Ajiniyazdm liriKasi» degen miynetinde Ajiniyaz doretiushiligini Dexlauiy, Rudaidy, Nauayi, Fizuliy, Mashrap, Andalip, MaKtmiKuh doretiushiligi menen tigiz baylamsh eKenligin anndaydi, biraK shayirdm ozinsheligi amidanbay Kaladi. Al Aydar Murtazaev «Shayir muxabbati» degen miynetinde Ajiniyazdm putidl shigis dunyasi menen tigiz baylamsh jolm, tvorshestvolik uyreniu bagdariann, ogada axmiyetli bolgan ozinsheligin

tohK aniKlagan. Izertleushi bilay jazadi: «Ajiniyaz KaraKalpaK poeziyasm jana mazmun, forma menen bayitti. Ol Kunshigis poeziyasmdagi dasturlerdi oz xalKinm obrazh oylau, tusiniu Kabletine muuapiK etip dorete aldi. Solay etip shayir XIX asir KaraKalpaK xalKinm jamiyetlik sana-seziminin KorKemliK jaKtan jetilisiuine ulKen tasir jasaydi. «Belgili ahm X.Xamidov ozinin «Shigis tillerindegi jazbà dareider» degen miynetinde putidl KaraKalpaK jazbà adebiyatmm payda boh p Kaliplesiuine tiyKar bolgan barlik jazbà nusKalar, olardm bagdarlan, ideyalan KaraKalpaK shayirlannm ol miyraslardan OKip paydalamu bagdarlan xaKKinda jaKsi piKirlerdı aytadı. «OKtyabr revolyutsiyasma deyingi KaraKalpaK adebiyatma barlik tundy xalndarga ortaK bolgan jazbà adebiyat dasturlerin batir, batil, sheshiushi turde ahp Kirgen Ajiniyaz boldi,»-dep jazadi ol. Sol zamandagi tundy tilles adebiyatlardagi jazbà, Kitabi dasturlerdi oz muMndey, oz dasturindey Korip KaraKalpaK adebiyatmda Kennen Kollangan da Ajiniyaz. Ol oz zamanmdagi sauatsiz, Karapayim KaraKalpaK xalKinm jalpi tundy xahidan madeniyatma, adebiyatma ortaidigm birinshi boh p daliylegen belgili darejede agartmshi, oyatmshi KaraKalpaK adebiyati ushm renessanslik-oyatmshilik ruuxmdagi miyraslann doreton shayir sipatmda dunyaga Keldi. «Putidl shigis dunyasi degenimizde Kozimizdin aldmda Rudaidy IX asir, Ferdausiy X, Omar Xayyam-XI, asir, Xojà Axmet Yassauy-XI asir, Sulayman BaKirganiy XI asir, Nizamiy - XII asir, Nasir Xisrau XII asir, Rumiyy-XII asir, Rabguziy - XIII asir, Saadiy- XIII, Xisrau Dexleuiy -XVI, Xafiz-XIV, Jamiy XV, Fizuliy XVI, Ahyshe Nauayi - XV asir, MaKtuniKuh XVIII asir bulardan basKa Kanshama darejede xasil nusKalar jazba turdegi xalik dastanlan Keledi. Bulardan basKa Quran idtaplan, Xadisler, Rabguziydin «Qissa-sul-anbiya» shigarmasi, Abdulgazi Baxadurxannm «Shejirey tuno» shigannasi xam basKada KlassiKaliK nusKalardi Ajiniyaz shayir tup nusKasman omgan.

Ajiniyaz shayir Xojà Axmet Yassauyidin «XiKmetleri»nen ogada Kop turmislik axmiyeti bar maselelerdi uyrenge. Asirese sozge ulKen mani juideu, xasil juKti ancalap ahp juriu, tuuilgan jerdi suyu, topiraK boh p jasau, jerdin Kadirine jetiu ideyalan Yassauyden almgan. Rabguziydin 72 Kissadan ibarat «Kissa-sul- anbiya» - Paygambarlar tariyxi xaKKinda idtaptan - paygambariar xaKKindagi maghumatlardi uyrenge. Qurani Karim ibaralan, sure ayatlannan, misah «Yusup» suresinen OKip oz xalKinm shejiresin - «Demishler»di jazgan. Ol bul jolda teK gana uyreniushi gana emes al usi oton Xojà Axmet Yassauyden baslangan shayiriar idbi dana, solar menen bir teides turatugm shayir darejesine Koterilgen. MaKtmiKuhdan shayir «JaKsi», «Bolmasa», «Bolar ma», «Megzer», «KereK» t.b. Kosdann teren tasirleniu menen jazgan. Ajiniyaz Baxauatdiyın Namshbandiyden «Keulin Kudada Kolm iste bolsm» degen ibaram sheber mengergen. Onm arif bohu-Kuda menen baylamsm-xaidiKka Keulinnin xadalhgi menen erisiu-ilimdi uyreniu ibaralann teren bilgen. Qudam bilu - XaKiyKatliKti tamu-teren ilim - XiKmeti iyeleu-putidl dunyam ilim - XiKmet uyreniuge jumsau-jerge aynahp, topiraK boh p jasau ozligine Kaytiu ibaralann Xojà Axmet Yassauyden uyrenge. Ajiniyaz shayir xayal-Kizlar obrazm jasauda, xadal muxabbati jiriau da bunn Korilmegen darejede KaraKalpaK adebiyatmda jana suuretleulerdi engizgen shayir. Shm muxabbat - bir adamdi suyip jasau bul omirdin tiregi, negizi eKenligin Ajiniyaz muxabbat Kosdann da alga Koydi.

KaraKalpaK adebiyati

Bozatau poemasi Ajiniyaz shayirdm tvorshesrvosmm en joKargi shmi boh p esaplanadi. Shayirdm «Bozatau» poemasi KaraKalpaK xalKinm tariyxmda oshpes iz Kaldirgan tariyxiy

uaKiya 1858-1859-jillardagi Qonirat Koterilisi uaKiyalan negizinde jazilgan. Ajiniyaz bul daurde nagiz shagma jeton jas jigit bolip 34 jasKa shiKKan uamtlan edi. Mine usi uamtlan Qoniratta Bozatau uamyasi baslanadi. Asirler boyi maKan eton jerinen ayra tusip, dushpanlar almda aydahp baratirgan xaliK penen shayir birge bolgan. Kozge surme etip Uatan topiragm artmda Kiyrp taslap Kete almay Katti Kiynaladi. Ajiniyaz bul liriKaliK momentlerdi:

Jer xam el bilendur, el xam jer bilan,
Jersiz eldin Kuni darbe dar bilan,
Omiri oter jureKtegi sher bilan,

Qadirin senin bizge otti Bozatau. -degen Katarlarda Korsetip beredi. Shayir tuuihp osKen Uatanm mangi yadmda saidauga, onnan xasla guder uzbeuge ant etedi. Ajiniyazdm bul pomasi oz uaKtm da doregen shigarma boh p tabiladi. Bul saltanath gimn retinde KaraKalpaK xalKinm azatliK gureslerinin negizinde turdi. Ajiniyaz bul poemasm jau almda aydauda baratmp jolda shigargan degen gap bar xaliK arasmda. Solay etip, poema xadden tis Kiym-Kistau uamtta doretilgen. Sogan Karamastan barliK omiri, barliK sezimlari xam aml-xuushi menen tuuilgan jeri Bozatauga tigiz baylamsh bolgan shayir Bozatau uaKiyasmm tariyxmda, shabihuma tiyisli bolgan barliK maghumatlardi ozinin jane jaugershiliKtin saldannan tuuilgan elden aynlgan xaliKtm ashshi tagdiri menen auir sezimlerin Kaldirmastan Korsete algan:

YOK edim, bar boldim Kamalga Keldim,
Minip arebi atlar dauranlar surdim,
Nanmdi Kop jedim raxatin Kordim,

Shadi-xonam boh oynadim Kuldim. -degen teren filosofiyaliK Katarianda-aK xaliKtm Bozatau jerin egisliKKe, omir maKanma aylandmudagi Keton miynetin, onda surgen omirin bayanlap beredi. Al «dushpanlar jabirinen Ketermin boldim» degen Katarianda shayir xaliKtm tuuihp osKen, ozi miynet eton omir maKanma aylandirgan Kadirii jerden Kalay KoshKenin aniK aniK aship beredi.

Poemanm baxahgi - xaliKtm basman Keshirgen auir turmism xam xaliKtm tuuilgan jerge patriotizm sezimin juda shmliK penen jiriaganmda boh p tabiladi. «Bozatau» poemasm da shayirdm tuuilgan jerge, elge degen teren muxabbati, adamlarga degen miyrim-shaapati ogada axmiyetli Katariar menen suuretlenen. «Sen bag edin, bulbil ushti zag Kaldi». Bul Katariar Bozatau elatmm bunn gullengen bag bolganhgm, onda jaynap-jasnap otirganhgm, endi onm jau shapKannan Keyingi Korinisleri, oyran bolgan jerleri, Kirgmgga aydauga tusKen er azamatlannan aynlgan bagdariarda «zag Kongan» - garga-Kuzgm jaylagan» degen teren manilerde tusindirilgen. Ajiniyaz «Saxar uaKta Kirh dupen atildi» dep tun tmishhgm buzgan alemge apat Keltiriushi miltiK sestii menen durliKtirgen jau shabimlm aymn suuretleydi. «Bozatau» poemasm doreliui tariyxii boymsha toliK maghumatlardi K.Bayniyazovtm «QosiKtm KUSW» Kitabmda 68-72-betlerden, BJs maylovtm «1958-1959-jillardagi Qomrat Koterilisinin Ajiniyaz tvorshestvosmdagi sauleleniui» («Amiudarya», 1959-jil, NIO, 83-85-betler), AKademiK S.Kamalovtm «KaraKalpaid XVIII-XIX veKax» (TashKent, «FAN», 1974) t.b. dereKlerden omuga boladi. Xiyuuda Seyid Muxammed xan xanliK etip turgan daurde KaraKalpaKlar bir neshe ret oz azathgi ushm KoterilisKe shiKti. Usi daurde aralh ozbeK feodah Muxammed Pana KaraKalpaidardm milliy azatliK xareKetlerin oz mapine paydalamp Xiyua

xanhgman garezsiz Qonirat xanligm duziuge xarexet etedi. Ozin «Xorezm jurtmidagi en adalath xan bolaman» dep dagazalaydi. Solay etip ol ruslar menen baylamsip jardem soraydi. Usigan tiyKarlamp QomratKa ALButaKovtm basshihgmda jardem beriu ushm rus flotiliyasi Keledi. LeKin turaKsiz, erme Muxammed Pana Angliyanm tasirine berilgen yaumit feodah Atamurat xannm noKerlerin shaKiradi, olar anglishan miltnan menen Qomrat begligine tiyisli auillardi talap biybastaidiK xareKetlerin isleydi. Bulardm barin bilip otirgan Xiyua xam Seyid Muxammed xan on mm noKeri xam toplan menen Kelip, Qomrat Kalasm Korshauga aladi. 1959-jih Seyid Muxammed xan Qomrat begligin tohgi menen Xiyua xanhgma bagmdiradi. Pana xannm siyosatma narazi bolgan KaraKalpaidardm bir Kanshasi Qomrat Kalasman bolinip shigip xazirgi MoynaK shaxarinen 22 Kilometr tusliKte TalliK daryasmm Kuyar jerinde Korgan salad. Bul jerdi Bozatau dep ataydi. Bozatauda molla Pirim 1600 xojaliKka basshiliK etip otiradi. Mine usi tmish tatm jasap atirgan Bozatau jerin Angliyanm Kirh multiKlan menen Kurallangan tunmien feodah Berdi baslagan inglizdin noKerleri Kirgmga ushiratadi, mal-mulKin talaydi, uylerin orteydi, eginlerin ato taplatadi. Qala basi Pirim menen Ajiniyaz shayirdm basshihgmda shuulagan xalnrti at aldma sahp aydap, Kiz-KelinsheKlerin tutan etip ahp Ketedi, Kizlardi KUI etip satadi. Mine usi tragediyaliK Korinislerdi Ajiniyaz shayir oz Kozi menen Korip teren suuretleydi.

Saxar uaKta Kirh dupen atildi, Bende bohph tushtim, Kohm shatildi.	Biyraxim Seyilxan elattan. Kimsenin anasi, Kimnin ammesi, Kimsenin agasi, Kimnin inisi, Kimsenin KIZ ugh, Kimnin sinlisi, AtireK, Gurgen, Xajar asti, Bozatau.
PariydeK bohph tushtim, Kohm shatildi.	tushti
KaniyzliK bashma Bozatau.	bagnm
Qala buzip tunonen dagladi,	Kimni
Kimseni dupenlep, bagladi,	sebeb-
Tagdiy-r-alladandur,	Qomrattan, Elden, jerden «Kozi KunKannan» aynhp aydahp

Keton xalndm jureK munm sonsheli teren lirizm menen suuretleshu bul shigarmada el xam jer, azamat xam uatan, jaugershiliK xam paraxat turmis siyaidi mangiliK problemalar balent shayirliK xauaz, duns jamiyetliK KOZKaras penen suuretlenedi. Onm surgin etilgen eldin tuugan jer menen xoshlasim irgagma Kunlgan, Kaygih namasmda Ajiniyaz ozi shigargan. Shmmda da, «Bozatau» omgan xam tmlagan adamga xalndm tumlgan jeri menen xoshlasip, joidau aytKan zarh sesi KulaKka esitilgendey boladi. «Bozatau» KaraKalpaK xalKinm en ataidi milliy sanatasi. «Bozatau»di bilmesen Kalay KaraKalpaK bolasan» deydi esid adamlar. Poema KaraKalpaidardm bunnann Kiyatirgan KOSIK formasi - on bir buumh, tort Katarh KOSIK penen jazilgan. Bunda KosiKtm aldmggi ush Katan biri-biri menen uyKasip, songi tortinshi Katanda poemann basman amnna sheKem «Bozatau» sozi redif bohph taidrarianip otiradi. «Bozatau»dagi KosiKtm usmday formasi poemann Kaygih mazmunma xam onm munh namasma muuapiK Keledi. Poemani OKip

KarasaK, onm Kosudan, bir jagman Karaganda ulmma xaliKKA tusiniidi, apiuayi til menen jazilganhgm, eidnshi jagman, KorKemligi Kushli, suuretlu Kurallanna bay shm poetiKaliK tilde jazilganhgm Koremiz. Poema tilge jenil, jureKKe jilli tiyetugm xamyKiy poeziyanm ulgisin tamtadi. Ataidi ons ahmi, tariyx ilimlerinin doKton P.P.Ivanov bul «Bozatau» poemasi xaKKinda bilay aynKsha belgilep aytip otedi: «Bul shigannanm baxahhgi mmadan ibarat, xahKtm basman Keshirgen belgili uamyalarga xaliKtm ozinin KOZKarasm bildiredi. Solay etip, Xiyua xanlan saray shayirian tariyxshilannm rasmiy turdegi, sxematiKaliK, KurgaK xam tendentsiyah xabarianna Kuta axmiyetli, al bir Katar jagdaylarda Kuta zarurli ozgerislerdi Kirgizedi. (Ajiniyaz. «Bozatau» poemasi, Noids-1975, 5-bet). Gumanizm ideyalan menen ogada teren suuganlgan Ajiniyaz shayirdm bul «Bozatau» poemasi uhuma adamzatliK, dunyahK axmiyeto iye maseleni KaraKalpaK xalKinm turmisi misalmda saulelendirui menen aynKshalanadi. Poemada jasalgan Pirim obrazi Ajiniyaz shayir tarepinen bagdarda tilge almadi. Al onm teK aynm maselelerdegi gana aljasmlan, maseleni aymn tusinbey Kahu obrazh tusindiriledi.

Qala basi boldm sen molla Pirim,
Ozin talim-ilm, Konlinde Kirin.

Ajiniyaz shayirdm soz ibaralanda arab, parsi xam basKa da tundy xalndan-nm sozleri ogada suhu, KorKem etip Kollamlan. Mine bul ibaralar KaraKalpaK tilin bayitKan soz ibaralar boldi. Ajeniyaz shigarmalannm Putidl Shigis dunyasi adebiyatlan menen baylamsi maselelerin teren amidastinu boymsha tomendegi adebiyatlardan, maKalalardan KonspeKt ahu KereK.

Kadagalau soraulan.

1. Ajiniyazdm adebiy ortahgi xaKKinda .
2. Aytistm shayir doretiushiligindegi Korinisi.
3. Shayirdm dagazalangan toplamlann analizlen.
4. Shayirdm KorKem tili.
5. «Bozatau» tariyxiy dastan eKenligi xaKKinda .
6. Ajiniyaz xam Shifgis adebiy dasturieri .

Tayamsh tusiniideri. Ajiniyaz liriK shayir, shigarmalanndagi Shigis poeziyasi dasturi, jazbà realistliK adebiyat belgisi, «Gozzallar», «Ay-alip», «Beri Kel» xam t.b. Kosndan. «Bozatau» tariyxiy dastam, janrliK sipatlan, engizgen jana dasturi, liriKaliK Kaxarman obrazi. Tariyxiy shmliK xam KorKem shmK.

BERDAK (Berdimurat) □AR□ABAY ULI (axgu-a*00)

Jobasi a'. BerdaK □argabay ulmm omiri xam jasau ortahgi. □. Shayir doretiushiliginin jiynahu xam izertleniu tariyx q. BerdaKtm liriKasi xam onm izertlengiui, tematiKaliK-ideyaliK bagiti. n'. BerdaKtm tariyxiy-epiKaliK shigaprmalan. □. Shayir doretpelerinde folidorhK dastur.

u\ Shigarmalannm KorKem tili

Paydalamlgan adebiyatlar:

a'. Cagitov LT. «Saxra bulbili». KaraKalpaK xalKinm ulli demoKrat shaym BerdaKtm omiri xam tvorshestvosi xaKKinda monografiya. «KaraKalpaKstan» baspasi.

NoKis. a'*u'n'

□. Paxratdinov À. «BerdaK shayir tvorshestvosmm jiynalm, basip shiganlm xam izertleniu tariyxman». Noids. «KaraKalpaKstan» a'**0.

q. Paxratdinov À. «BerdaK shayirdm dastanliK shigarmalan» Noids. «KaraKalpaKstan» a'*hn'.

n'. Kollektiv «BerdaK xaKKinda soz» Adebiy KritiKaliK maKalalar, arnauar. Noids. «KaraKalpaKstan»- a'*hu'.

□. Aleuov O. «KaraKalpaKstanda talim-tarbiyaliK oylardm Kaliplesiui xam rauajlamm». Noids «Bilim» - a'**g'-j.

u'. Jarimbetov K. «BerdaKtm nasiyatlan-bizin ruuxry gaziynemiz». NoKis-a'**h.

w.Paxratdinov A Paxratdinov K. BerdaK shayir xaKKinda legendalar, apsanalar xam xaKiyKatIndar. Noids «Bilim»-a'**u'.

h. BerdaK xaKKinda soz. Noids. «KaraKalpaKstan»-a'*hu'-jil.

*. BerdaK (Berdimurat) Tanlamah shigarmalan. Noids. KKMB. a'*o'0.

a'0.BerdaK (Berdimurat) Tanlamah shigarmalan. NoKis.-a'*hu'.

KaraKalpaK KlassiK shayirlannm ishinde ozinin omir bayanma tiyisli bazibir dereiderdi Koh menen jazip Kaldirgan shayir BerdaK boladi. Ol ozinin ataidi «Omirim» Kosigmda ozinin avtobiografiyasm Kaldirganm Koremiz. Shayirdm omirine xam shigarmalanna tiyisli Kop maglmmatlar XX asirdin 30 jillardm ozinde-aK shayirdi oz Kozleri menen Korgen adamlar bar uamtlarda andamp Kalmgan edi. Bul tuurali N.DauKaraevtm tomendegi phdrierine nazer salsaK «BerdaKtm omir bayam joninde bizin Kohmizda jazbà original materiallar ogada az. Bar materiاللardm Kopshiligi basKa adamlardan jazip almgan maglmmatlar. ...BeraK joninde, onm tvorshestvosi joninde Kop narselerdi biletugm Kandeidi Yaxya molla, a'*n'*-jih hu' jasmda oldi, Kuthmurat begli begi a'*n'g'-jih □□ jasmda oldi xam MoynaK rayonmm KazaKdarya degen jerinde jasaytugm garnlardan jazip almgan maglmmatlardan basKa shayiriardm omir-bayam joninde oz shigarmalannan da KOp narseler tabiuga boladi» dep Korsetedi. (N.DauKaraev «BerdaK shayir» tariyxii adebiy izertleu. Noids KKMB. a'*o'0-jil, a'0a'-betler) degen.

BerdaKtm aKliK-shauhidan, auladlan, shayirdm jasagan jerindegi KatumlaK adamlardm xar Kiyh eKspeditsiyalar dauirinde bergen maghumatlanna Karaganda, BerdaK shayirdm babasi Tmet degen adam bolgan. tmattin aKesi BeKbiy, BeKbiydin aKesi Xojaiml.

Tmettin Boranbay, Baytemir, Baltabay degen ush balasi bolgan. El ishinde Baltabay, BeKtemirierdin Kanday adamlar bohp otKenliideri xaKKinda maglmmat-lar JOK. Al, Boranbaydm □argabay degen, KoshKarbay, mayanbay, Sangirbay degen tort balasi bolgan. En ulKenii □argabay- □argabay yagmy BerdaKtm aKesi Kembagal turmis Keshirgen. Amiudaryanm Aral tenizine Kuyar salalannm biri jagasmda AKKala, Kuuh KOI degen jerierde jasagan. Bul jerierde tiyKannan KaraKalpaidar-dm muyten Koldauh unulan tirishiliK eton. □argabaydm-Otepbergen, NurmaK, EnnaK, jamet xam Serbabà degen balalan bolgan.

Balalannm aldi er jetip, jigit bola Kelgende □argabaydm xayali oledi. □argabaydm Kun Korisi bunnigiga Karaganda Kiymlasadi. Aradan KO_P uamtlar otonnen Keyin baspanasiz Kalgan bes balani asirau ushm □argabay Muyten unumdagi ozindey jarli Kisinin KarKara degen Kizma uylenedi.

Uylengennen Keyin □argabaydm jetim balalannm Kun Korisi biraz jaKsi-lanadi. □argabaydm bul songi xayalman Berdimurat (BerdaK), FazilbeK, BerdibeK, KallibeK degen tort balasi boladi. BerdaK solay etip, 1827-jih Amiudaryanm Kuyar ayagmda, Aral tenizinin tusliK jagasmda AKKala degen jerde dunyaga Keledi. BiraK □argabaydm songi xayalman tuuilgan tort balanm usheui olip Berdi-murattm bir ozi Kaladi.

BerdaK 7-8 jaslannan-aK auilliK meKtepKe Katnap OKiydi. Ol KishKentayi-nan-aK shaKKan, ziyreK boh p adamlardm Kozine tusedi. BiraK ol on jasma Kelgende aKesi de, anasi da olip jetim Kaladi.. bul Kutilmegen jagday jas bala Berdimurattm birden Kiymlasmma sebep boladi.

Jetim Kalgan Berdimurat ozinin aKesi menen tuuisKan adam KoshKarbaydm Nayzabay degen balasmm Kolma baradi. BiraK Nayzabaydm xayah Berdimuratti omstirmaydi. Ol en amnda oz amlmm ilaK-buzaum bagip, Kunde Keshte uyme-uy, gezeKpe-gezeK Komp Kun Keshiredi.

BerdaK jas uamtlannan baslap KOSIK shigara baslaydi. Ol daslep bireulerdi maKtap, bireulerdi dalKeidep KisKasha Kosndar shigaradi. amllarda toy bolgan jerge banp «Toy baslar», «Bet ashar» Kosdann aytadi. Soytip Kem-Kemnen «BerdaK shayir», «BerdaK baKsi» degen ataKKa iye boh danm jurto jayila baslaydi. Mal bagmdan Kutihp, el aralap KOSIK aytip, shayirhK soz oneri menen Kun Koretugm boladi.

BerdaK shayir 23 jasmda Muyten unumm Ken tanau tiyresindegi Baymamml degen Kisinin Bayiton degen Kizma uylenedi.

BerdaK shayir shanaraK tMegennen Keyin Aytmuxammed (adamlar om AyteKe dep atagan), NazibeK degen eid balasi, XurliKa, Xurliman, Ayimxan xam Biybixan degen tort KIZI boladi.

BerdaK shayir orta jaslarga barganda xayah oledi. Onnan Keyin ol Kostangah unumdagi Barhbay degen Kisinin Bagdagul degen Kizma uylenedi. Songi xayalman shayir Gulimxan, Janmxan degen eid Kizh boladi.

BerdaKtm ullan menen Kizlannan doregen urpaKlan-aKliK-shaulndan Kuta Kop.01ar songi uamtlarga sheKem MoynaK rayonmda, KazaKdarya, Terbenbes jaidarda, KaraozeK, TaxtaKopir, Shimbay rayonlannda turadi.

BerdaK shayirdm sirtKi Korinisi tuurah BerdaKti Korgen-bilgen, KaraozeK rayonmm 9-amlmda jasaytugm garn Xojalepes uh Ibrayim bilay deydi: «... «BerdaK uzm boyh, toliK deneli, erbnde u Kara Kisi eKen. pesheneli, KabaK suyegi Koterimd, Koyiu Kash, Kozi Kara otidr, Kulimlegen, duziu Kirpiidi adam edi. berdaKtm betine unilip Karaganda adamdi ozine tartarliK Kisi edi. Minez-KulKi jagimh, xosh minez, xammege birdeySoylegende bir tap penen, aste, biraK, salmaidi soyleytugm, tili xazirgi ozimiz soylep jurgen nagrZ KaraKalpaKsha boh p, ishine jeKe siyreK parsi, arabiy (biraK adamlarga tams) sozlerdi Kosip ta soyleytugm edi. Soylegende juzine ga Kule shiray, ga Kaxarii tus enip turatugm Kisi edi.. adette adamdi KO_P tmlap, az soyleytugm, Kizmmrap, gurujga minip soyleytugm edi. Sozi daste-daste boh p uyKasip bar beredi. KOSIK shigarganda tohp Ketetugm, sol jerde duutar-duutarsiz da Koya beretugm Kisi

eKen. (Bul gurrindi a*'o'0-jih avgusta BerdaK tuurali magliumat jiynauga jiberilgen eKspeditsiya agzalan: ADabilov xam K.Berdimuratovlar Xojelepes garnnm oz amzman jazip algan. Kol jazbà KK filalmm Kitapxanasmda saidanadi. n'u'-□a'-betler).

BerdaKtm oz sozine Karaganda om Korgen garnlardm aytiuma Karaganda BerdaK Kartayganda bir Kozi soKir bolgan. 1873-jili Orta Aziya Rossiya KOI astma otKennen Keyin xar Kiyh rus eKspeditsiyalan tarepinen KaraKalpaidardm da foMonna xam adebiyatma baylamli Kop materiallar xaliK arasman jazip almip, olardm geyparalan basip shiganldi. Usmday madeniy miyraslardi jiynau maKsetinde bohM KereK a'*00-jih Tundstan General Gubernatorhgmm Sirdarya oblastmdagi Amiudarya boliminin nashalnigi BerdaK shayirdi Perto-AleKsandrovsKiyge shamrdi. BerdaK shayir bul shaKinKti Kabil etti. BiraK ol KazaKdaryadan amnu bohui sebepli NoidsKe gana zordan jetedi. Soytip Petro-AleKsandrovsKiyge jete almay-aK Noidsten Kaytadi. Sol jih, a'*00-jih KaraKalpaK xalKinm ataidi shaym xam baKsisi BerdaK Gargabay uh KazaKdaryada Kaytis boladi.

BerdaK shayir XIX àcirde KaraKalpaK xalKinm arasman shiKkan shaym, baKsisi, tariyxshisi. Onm rvorshesrvoliK joh oz daurinin xaliK madeniyati, xaliK tariyxi menen organiKahK baylamsta osKen xam rauajlangan. BerdaK shayirdm doretiushiligi XIX asirdegi KaraKalpaKlardagi xalMiK adebiyatmm rauajlamumm xamyKat guuasi bohP xrzmet atKaradi. BerdaK doretiushiligi - Orta Aziya xalndanm milliy madeniyatma, sonday-aK putidl dunyaliK madeniyati gaziynesine Kosilgan ulKen ules.

a'*□*-jih baslap BerdaK shayirdm doretiushiligi boymsha ilimiy xaraKterde soz etiuler baslandi. Oidyabr audanspagma sheKemgi dauirde BerdaK shayirdm doretiushiligin arnauh turde jiynau, basip shiganu, izertleu maseleleri bolgan emes. TeK gana KaraKalpaidar jerine Kelgen rus eKspeditsiya agzalanm uhuma KaraKalpaKlar ishinen jiynagan adebiy-lingvistiKaliK materiallanda bazi bir maghumatlar, shayirdm shigarmasi Korinip Kaldi.

a'*00-jildan berli KaraKalpaK jeri menen tams bolgan SanK-Petrburg universitetinin studenti I.À.Belyaev a'*0□-jih songi ret Noidste, Shimbayda xam Komratta tunushi Koshpeli tunc xahidanm yagmy KaraKalpaK tilin izertleu ushm jiberildi. i.À.Belyaev eid ay dauamda KaraKalpaidar arasmda bohP, sol uaKitta «Edige», «Koblan» xam KaraKalpaidardm «Shejire» sinin KOI jazbasm tabadi. Son «ProtoKoh zasedaniy i soobsheniy shlenov ZaKaspiysKogo KruJKa lyubiteley Arxiologii i istorii vostoKa» degen toplammda i.À.Belyaevtm ozinin audarmasmda basKa da KaraKalpaidar xaKKinda materiallar menen birge KaraKalpaK xam rus tillerinde jazip algan «Shejire» sin toliK jariyaladi. Bum ol 1917-jih baspadan shigargan edi.

Bul «Shejire» ni ilimpazlar N.DauKarev xam i.T.Sagiitovlar BerdaKtm «Shejire» si dep tastiyndaydi. (N.DauKaraev «BerdaK shayir». Tariyxiy, adebiy izertleu. Noids, KKMB. a*'o'0-j. i.T.Sagiitov «BerdaKtm tvorshestvosi» adebiy KritiKaliK osherK».) Noids, KKMB. a*'o'h-j.)

Bunnan Keyin jergilMi ilimpazlardan a'*g'*-jih adebiyatshi N.DauKaraevtm BerdaKKa bagishlangan «KaraKalpaK poeziyasi xaKKinda» degen birinshi maKalasi jariyalandi. («KaraKalpaK adebiyati xam isKustvosi» jurnah N □, a'*g'*-j.) Bunnan Keyin usi maKalanm tiyKanda N.DauKaraev 1939-jih OzbeKstan Jazmshilar soyuzmm eidnshi sezdinge KaraKalpaK jazmshilannm atman «KaraKalpaKSKaya literatura na podeme» degen temada bayanat jasaydi. («Literatura i isimsstvo Uzbeidstana», Kniga, TashKent, a'*□* g.) Son N.DauKaraev tarepinen «Poeziya SovetsKaya KaraKalpaidya» («Drujbà narodov» N 3. 1939 g. MosKva) KaraKalpaKSKaya poeziya» («Literatura i isimsstvo UzbeKistana» N u'-h, a'*□*), degen

maKalalar jariyalandi. Bul XX àcirdegi □O-jillardagi BerdaK doretiushiligine birinshi xaraKteristiKa bergen ilimiy miynetlerden bohp esaplanadi.

a'*□0-jih KaraKalpaK tili xam adebiyat ilim izertleu institutmm ilimiy xizmetKerleri KAYimbetov xam CKojurovlar tarepinen «KaraKalpaK adebiyati-nm turleri» ath miyneti jariyalandi. Usi maKalalardi BerdaK shayirdm tvor-shestvosi xaKKinda daslepid unamh piidrier berildi. Bulardan basKa g'0-jillarda BerdaK shayirdm doretiushiligi xaKKinda baspa sozde gap eton ilimiy material-lardi ushiratpaymiz. Biz bul jillarda adebiyat maydanmda BerdaK shayirdm doretiushiligi xaKKinda en KO_P gap eton ilimpaz N.DauKaraev boldi.

XX asirdin g'0-jillardm amnda n'0-jillardm baslannda BerdaK shayirdm doretiushiligi xaKKinda aymm ilimiy phdrier aytm baslandi. Misah: CKojurovtm «BerdaK» («Krzil KaraKalpaKstan» gazetasi. N □Oh, □0*, □a'a'. a'*□*-j), M.Daribaevtm «BerdaKtm Kosndan xaKKinda» («Krzil KaraKalpaKstan» gazetasi. N □hu', □*0, □*a'), Momroevtm «berdatm shigarmalanndagi demoKratiya-liK ideyalar» («Kizil KaraKalpaKstan» gazetasi. N □u'□ a'*□*-j) usagan miynetlerdi Korsetiu mumidn.

a'*n'0-jillarda BerdaK shayir doretiushiligine ilimiy jamiyetshiliKtin Kizigiushihgmm Kusheygen dauiri boldi. Bul jillarda BerdaK doretiushiligi boymsha izertleulerdin xaraKterli ozgesheliKleri, ol oz dauirindegi KlassMer-din doretiushiliiderinen bunmraK arnauh ilim izertleu obeKtine aylandi. Ilim maydanmda ol xaKKinda aKtivlesKen gazeta-jurnalliK materiallardan tisKa-n monografiyaliK izertleuler payda boldi. Solardan 1943-jih i.T.Sagiitovtm «BerdaK ulh patriot shayir», rus tilinde S.Bassinnin «Berdax shayir-veliidy poet patriota « degen idtapshalan shndi. 1946-jih N.DauKaraevtm filologiya ilimlari boymsha KandidathK dissertatsiyasmm tiyRargi bolimin BerdaK shayirdm shigarmalan imradi. Bulardan tisKan usi jillan KJrmanovtm «BerdaK Fargabaev», S-Beimiuratovtm «KaraKalpaK adebiyatmm tariyxiy tamir-lan xam bizin ustazlanmiz», BJsmylovtm «Nauayi xam KaraKalpaK adebiyati», S.Berdimuratovtm «KaraKalpaK adebiyati idmnin aynalasmda boldi degen mase-lege», X.Seytovtm «KaraKalpaK adebiyatmm meidebi Berdaidm aynalasmda boldi», ABegimovtm «BerdaK KaraKalpaK adebiyatmm idassigi» degen maKala-lan jariyalandi. BerdaK shayirdio doretiushiligi tuurah bul jillardagi jariyalangan ilimiy miynetlerdin ishindegi putin bir jarai juumaidaushi piidr bildirgen i.T.Sagiitovtm «BerdaK ulh patriot shayir» (RRMB Noids, a'*n'□-j.) degen idtabi boldi.

a'*o'0-jillarda BerdaK shayir xaioanda daslepid xam Runh ilimiy juumaK-laushi piidr bergin N.DauKaraevtm «BerdaK shayir» idtabi boldi. (N.DauKaraev «BerdaK shayir». Tariyxiy, adebiy izertleu. Noids, KKMB. a'*o'0-j.

o'0-jillardm amnda ilimpaz i.T.Sagiitovtm «Berdaidm tvorshestvosi» ath monografiyasi basapdan shndi. Birinshiden BerdaK shayir poeziyasi boymsha ulKen ilimiy jetisRenliRtin payda bolganhgm Rorsetti, eidnshiden uhuma KaraKalapK adebiyat tamu iliminin teoriyahR xam ameliy maselelerdin de biraz pisip jetisKenligin Rorsete aldi.

a'*u'u'-jih BerdaK shayirdm tumlganma a'o'0 jil tohu yubeleyi elimizde Ken belgilenip otti. ilimpazlar monografiyaliR idtaplar jazdi. Olardan jamiyet-shiligimiz ulKen ruuxlamushiliR penen Kabil eton OzbeRstan ilimler ARademiyaamm aKademigi, professor M.Nurmuxammedovtm «Berdax-velhdy poet KaraKalpaKsKogo naroda» (TashKent izd. «Fan» UzSSR. a'*u'u' g.). OzRiAnm Ronispondent agzasi professor i.T.Sagiitovtm «KaraKalpaK xalRinm ulh demoRrat shaym» (Noids, «KaraKalpaKstan»-a'*u'u' j.). OzRiAnm A.S.Pushidn

atmdagi til xam adabiyat institutmm adabiy baylamslar bolimi seKtonnm ilimiy xrzmetKeri B.Kurbanbaevtm «BerdaK tvorshestvosi» (TashKent, Uzb.SSR, «Fan»-a'*u'u' g.) ath Kitaplan boldi.

Mine usmm ozi-aK XIX àcirdegi KaraKalpaK adabiyatmm Klassigi BerdaK Fargabay ulmm doretushiliginin sozsiz ajayip balent eKenliginen dereK beredi. Belgili ahm LUteuliev «BerdaK doretushiliginin milliy dareKleri» Milliy dareider degen monografiyalik izertleui-OKiu Kollanbasmda shayir uyrenge dareider xaKKinda aymn maglmmatlar beredi

BerdaK shayirdm poeziyasi onm xar bir shigarmasi XIX asirdegi jamiyetlik omirdegi en xaraKterli belgilerin KorKem analizlegen, onnan tiyisli KorKem juumaK shigargan, KisKasm aytKanda sol jamiyetlik omirdin tolik baxasm belgilep oton, oz daurindegi jazba adabiyat penen de, auiz eid xalik doretushiligi menen de, xaliktm filosofiyalik, didaktikalik, danalik pirkirleri menen toh KorKem shigarmalar.

Mine sol sebepli de, ulmma BerdaK shayir shigarmalannm barhgi da XIX asirdegi putin bir xahKtm - KaraKalpaK xalKinm milliy madeniyatm Kurap turganhgi, xatte BerdaK shayir shigarmalannm ozi-aK putin bir KaraKalpaK xalKinm jamiyetshilik tariyxmm, jamiyetlik oysanasm bir bolimin Kurap turganhgi sozsiz. Misah, «Bolgan» emes shigarmasi shayirdm daurige bolgan siyasiy Koz-Karasm Korsetetugmhgm andauimizga boladi. Turmista xalik tilegine daur siyosatmm tuura Keliui, jamiyettegi tensizlik, xaliktm Kun-Korisinin Kem-Kemnen tomenleyberiu, turmista xakiykatliktm joidigi, omir boyma oz xalKinm tagdirin jiriap Kiyatirgan shayirdi, onm sebeplerin izlestiriuge, oylamp Koriuge, uzaK tariyxKa KOZ taslauga, jamiyetlik omir xaKKinda bir piidrga Keliuge xam juumaK shiganuga, poeziyasmm Kop bolimin endi usi sheshilmey atirgan xalik omiri menen baylamsh problemaga arnaydi:

Bul dunya dunya bolganh,
Patsha adil bolgan emes,

...inagmbeKtinballan.
Banmla jetti Kollan.
KiysiKbolsadajollan,

XeshuaK xanp talgan emes, dep jamiyetlik omirdi tusiniui, onm, birinshiden reallik turmisti duns tamui, duns Korip ahm menen baxah. Eidnshiden, BerdaK shayirdm bul shigarmasi putin bir tariyxii daurige teren siyasiy bagittagi Koz-Karas bildirgen shigarma.

Shayir «Zamanda» Kosigmda ozi jasap turgan daurdegi zamanlaslardm turmis tarizinin Kiym bohpa Kalganhgm, feodallik jamiyetlik siyasatmm aKibetlerinen erdin bala-shagasman, atadan aymhuga giriptar bohpa, jildan-jilga zaman terisine aylamp baratirganhgm, sonlndan da ne bir aKilh azamatlar bugan jol abà almay ulKen ruuxiy guyzelislerge tusKenligin suuretleydi.

OylasaK bul dunya bipayan eKen,
Dushpan isi xalikka KOZ ziyani eKen,
Baylar Kasmr, tulid, xalik-Koyan eKen.
Karangi Kaplagan Kaygi zamanda. -

dep Korsetedi.

Bul juuabiy poeziya emes bul dauirdi shayir xaliK Koz-Karasi menen Kayta-Kayta shigargan oz zamam xaKKinda juumagi. Zamannm ashshi xaKiyKathgm jirlau menen shayir xahKKA bunday turmis penen guresiu KereK dep optiment ruxta shaKiriK taslaulann da Koremiz:

ShaKkan ayaK basip xizmet etpesen,
Kunler Koriu Kiym boldi, Azamatlar
ayagmdi shaKkan bas, ShaKkanlap
baspàcan Kozden agar jas.

BerdaK shayirdm zaman xaraKterin juumaidastmusha oylan «Bilmedim», «Pana ber», «Kozim», «Bolmadi», «AyraliK», «E_Ken», «Korindi», «AKibet», «Dauran» shigarmalann da bir neshshe martebe taidrarlangan. BerdaK shayirdm barliK doretiushiligi mudami xaliK damshpanhK piidrlar menen azndangan poeziya. Berdaidm dunyaga Koz-Karasmda jasap atirgan jamiyetti jaKsilau ushm adamlardi jaKsi minez-KuliKKA tarbiyalau lazim degen agartmshiliK piidrlari onn algan. BerdaK jollardm aml-parasatm rauajlandmuga ulKen diKKat beredi. Onm tusiniginshhe adam aml menen gana turmistan duns jol tanlaydi, jaKsi boh p jasadidi. Sonday-aK, shayir ilim iyelegen adamlardi KOKKe Koteredi. Usmday tusiniiderin bayanlap «Armanm ne» Kosigmda:

Oz uaidmda oynap Kulsen,
Ilim Kabm moynma ilsen,
Tausilmastay bilim bilsen,

AlimhKtan armanm ne - dep jazadi. Adamdi iyman-insap, ilim-bilim, aml-nasiyat jollan menen tarbiyalau tutas jamiyetti usi jollar menen rauajlandmu ayyemgi zamanlardan berli Kiyatirgan, turli dauir smaidannan otKen dasturli jollardan. Berdaidm «Kashan raxatlana-dursan» Kosigmdagi «Miynetsiz dunya isleme, jandi oto saladursan», «Talap izlep tap dunyam, Suttan aKdur bilsen am», «peylin Ketip napsindi ashpa, Malim bar dep asip-taspà», «Ishpey-jemey maldi jiynap, «Kashan raxatlanadursan» degen nasiyatlannda shayir miynetin raxatin Koriuge, bul dunyanm msKi nesiysesin, lazzetin tatiuga shamradi:

«Miyne penen jandi Kiynap,
Kormey bir Kun KonaK siylap,
Ishpey-jemey maldijiynap,

Kashan raxatlanadursan BerdaK nasiyatlannda miynet penen tabilgan maldi napsKauliK etpey, amlga ugras maldi napisKauhK etpey paydalamudi, garip Kaserge Kayir-saKauat etiudi maslaxat etedi. Ush shayirlanmizdm tusinigi boymsha jamiyet izbe-iz rauaj-lamp banm KereK, aldmgi auladlar ozlerinin turmis tajireybesin, ruuxiy bayligm Keyingi auladlarga otKerip banu tiyis. Berdaidm «Balam», «Bilgeysiz» KosiK-lan usi shartler menen talaplardi saulelendiredi. Bul Kosndarda omirden, jamiyetten endi gana oz ornm izlep jurgen, turmisKa endi Kadem Koyip atirgan jaslarga aml nasiyat, maslaxat, jol-jobà beriledi:

Erme tagi shugil sozge,
Jamannan Kash jastan balam,

Manlaymnan agizip ter,

JaKsi adamnm Keynine er, Sondajolmbolarbalam. Usi «Balam» Kosigmda jas azamattm adamgershiliK Kasiyetleri, omirdegi orm, jamiyette ozin tutm, juris-tuns Kadeleri beriledi: sozdi tiyisli jerinde aytm, onnsiz soylemeu, («Retinde soyle, balam»), mal-muMndi tireK etip xaliK ishinde ozindi joKan tutpau, taKabbir bolmau, Kerisinshe Kishipeyil bolm (Mahm bar dep asip-taspà) «Ozin bultiyip bolma sher, Alpayim bolgil balam»), miyrim-shapaatli, Kayir saKauath, insaph bohu («Jetim jesirge Kolmdi ber») x.t.b.

Bulardan basKa da shayirdm «Korindi», «Zamanda», «XaliK ushm», «JaKsiraK», «Karamas» tagi basKa Kosndannda usmday didaKtiKaliK piidrier KorKem etip beriledi.

BerdaKtm bay adebiy miyrasmm neshshe aluan Kirian menen sirian. Onm ideyaliK KorKemliK ozgesheliKleri, jamiyetliK siyasiy Koz-Karaslan, onm filosofiyaliK piKirieri, tariyxiy shigarmalanm KorKem tili, stilliK ozgesheliKleri, KOSIK Kunhsi xam basKada maseleler oz aldma arnauh izertleuler doretiudi talap etedi.

Shayir doretiushiliginin ozgesheliKleri onm dunyaga Koz-Karasi xam turmisti suuretlu usih ol omir surgen zamanmdagi, jamiyetliK, tariyxiy jagdaylarga baylamsh bolatugmghi belgili. Shayir ozi suuretlemeKshi bolgan umyani yaid aymm adam obrazm, zatti omushiga aymn, janli turde Korsetiu ushm tildegi xar Kiyli suuretlu Kurallann yagmy epitet, teneu, metofora xam basKalardi Kollanadi.

BerdaKtm shigarmalannda epitetler anagurhm darejedegi onn iyeleytugm-hgm Koremiz. Misah: zahmlardm ozine jabirieu-zuhmm ayta Kelip:

«Sonday bolsà da jumir bas, Janlmadi bul Kara tas - deydi. Bunda «jumir» degen soz epitet. Tagi da bul turde xalndm «Tas janlsa da, bas janlmaydi» degen namhn Kuta onnh Kollangan.

«Keuil degen - Kizil gul,
Soylese sayrar Kizil til.

«Jabmnan Kara Kunlerim» Bul Keltirilgen uzindilerdegi «Kara», «KIZIL» degen sozler turaidi epitetler. BiraKta BerdaKtm shigarmalannda epiteto Karaganda teneuler menen metaforalar anagurhm KOp ushirasadi. BerdaKtm shigarmalannda teneuler «day-dey», «tay-tey» jalgaulan ancah xam «yanh», «Kusap», «megzer», «Kibi» degen sozler ancah jasaladi. Misali:

«Jigit bolsan ansladay tumlgan,
Xizmet etKil udayma xaliK ushm.

«Lashm Kibi KOKKe uship»

BerdaKtm shigarmalannda, asirese, metaforalar Kop Kollamladi. Metafora degenimiz almastmu manisinde Kollamlatugm sozler. Metafora bir narseni sirta yaid ishid UKsasligma Karap eidnshi narsege bara-bar Koyiu, yamasa bir narsenin ornma eidnshi narseni almastmp Koyip suuretlu. Maselen, «Anslan edi Ernazar biy» degende Ernazar biydi anslanga bara-bar

Koyadi. Bul jerde «anslan edi» sozleri metafora. BerdaKta metaforalar Kobinese «edi», «boldim» xam basKada Kosimsha sozler menen jasaladi. BerdaKta biz mmaday metaforalardi Koremiz.

«JigitliK degen nar eKen,
FarnliKdegenjareKen.»

«Altm xarbir aytam sozim, Sozim emes - oldur ozim». BerdaKtm yumor xam satairaliK shigarmalanda ironiya menen sarKazm Kop ushiraydi. Ironiya degenimiz misml, ermeK «astarh soz». Bunda sozdin sirta Kunhsi bir narseni yaid bir adamdi maKtap otirsa da, islud mazmum boymsha xaslmda ol narseni misml, ermeK etip maKsaralap otirsa bum - ironiya deymiz. Misah, BerdaK «SiKmar eKen» degen Kosigmda Alimbay degen siKmar baydm toyga shamrgan Konaidarga tamaK bermey ash Koyganhgm misKillap, ermeK etip, maKsaralap bilay deydi:

«Ziyneti sonnmday artti, KonaKlann dim jantti, On bes ara tabaK tartti, Nesibe sol bolgan eKen». Mine bunday etip suuretlu ironiya boladi. SarKazm ironiyanm joKan turi. Bunnm da tiyKargi manisi turmistagi xadiyselerdin jaman, jerKenishli jaidann masKaralau, Kuliu. BiraKta ironiya menen sarKazmnm ayirmasi - eger ironiyada sozdin sirtKi Kunhsi ashik turde Kesidn bolmastan, maKtagan siyaidi bohpl, burKelgen «astarh soz» bohpl Keletugm bolsa, sancazm bir narseni ashiktan-ashik masKaralaydi. SarKazm ironiyaga Karaganda otidr ashshi til menen beriledi. Misah, BerdaKtm bir baydi masKaralap jazgan satiraliK Kosigmda:

«Murnm pushiK, Kozin somr, Domzlarday eter pir-pir, KalKanday bop Kulagm tur, Kelbetindi bilesen beU» BerdaKtm shigarmalannndagi sarKazmnm ulgileri usmday Korinisleri menen belgili. BerdaKtm Kosndannm Kunhsi silaviKaliK KOSIK Kunhsma jatadi. Bul sistema KOSIK Katariairnidagi buum sanmm birdey bohuma tiyKaria-nadi. Bunday KOSIK Kunhsmm belgisi -uyKas xam KOSIK Irgaidannm buunaK-larga boliniui bohpl tabiladi. Buum patleri: dauis tolKinlan ten, birdey bohpl Keledi, al ulKen pat Katardm en amnnda boladi. BerdaKtm KosiKlannm Kopshiligi derliK 8 buumh, 4 Katarh KOSIK, 7-8 buumh terme tolgau turindegi xam 11 buumh 4 Katarh aab, aabv xam endn turdegi uyKas abvg bohpl Keledi. Bir neshshe misallar KeltireyiK. 8 buumh 4 Katarh KosiKKa misal: «Kalem uslap sozler jazdim.

Tasimetinjudepazdim,

Mmnan emes juzden ozdim,

Aytanm KOpl tmla meni»

7-8 buumh terme-tolgau turindegi KosiKKa misal:

AKISIZ tuugan Aydos biy,

Eid erdiK gellesin,

Bir Korjmgga saladı,

BeKKem etip Korjmdi,

BoKtergenge tanadi,

Shaytm jaylap ishledi,

Aymldim dep inimmen,

Aydos esten tanadi.

11 buumh 4 Katarh KosiKka misal:

«AK buudayi tunp suli sepKenen, Taza sah tunp, shigin eKkenen, Jonsiz KinK Kun Kaygi uayim sheKkenen, Den sauhKta bir Kun shadliK jaKsiraK». KaraKalpaK poeziyasmm sondayan, BerdaKtm Kosdannm bir ozgesheligi -4 Katarh KosiKtm adette daslepid ush Katan biri menen biri uyKasip Keledi de, tortinshi Katan Kelesi Kupletlerdin songi Katan menen turaidi turde uyKasip otiradi.

BerdaKtm Kosdannm tagi bir ozgesheligi - shayir, adette shigarmanm Keyninde sol shigannadan belgili juumaK shiganp, onm tiyKargi ideyasm aship beredi. Sonm menen bige KopshiliK shigarmalannda avtor ozinin atm atap Korsetedi, geypara shigarmalannda onm Kay jihjazilganmKorsetedi.

BerdaKtm geypara shigaramaln («Aydos biy») dastanlar jnmn ulgisi tenne-tolgau turinde jazilgan.

Tolgau degenimiz 7-8 buumh endn uyKash KOSIK. Tolgau uyKasIndan belgili Katar sanma bagmbaydi, al adette uyKasatugm Katarlanm sam belgili magana beretugm KOSIK boleginin Kolemi menen belgilenedi.

BerdaK ozinin Kop Kosiidannm Keyninde:

«Berdimurat xaKtm Kush, Saxrada osKen bulbili» yamasa
geyde «Saxrada sayragan san bulbili» dep jazadi.

BerdaK ozin saxrada osKen bulbilge sahstmp suuretlegende ozinin shayir-hgm, jurttan ozgan sheshenligin bildirmeKshi bolgan. BiraKta zamannm tarhgi-nan sayray almay oton shayir ozin «biyuaK sayragan bulbildey boldim», - deydi.

EPIKALIK SHIFARMALARI

BerdaK shayirdm doretiushiligi XIX àcirde jasagan KaraKalpaK xalKinm KorKemliK entsiKlopediyasi boldi. OytKeni, onm oz zamanmdagi jamiyetliK omirdin xamme tarepin soz eton ajayip liriKalanndagi, arnauh turde jazip Kaldmlgan xaliK shejiresindegi, tariyxiy xam basKa da dastanlan bizin ushm baxasi JOK tariyxiy etnografiyaliK dereK bolatugmhgi dausiz.

XIX àcirde jasap adebiy doretiushiliK jaKtan xizmet eton xar bir shayirdm aldma Koygan bash maKseti fohdoriiK dasturierdi puxtaliK penen uyrenip jane de rauajlandmp, Kaliplesip idyatirgan jazba adebiyattm tematiKasm miy-netosh xaliK turmismm realliK tareplerin ahuga bagdariamldi. BerdaKtm adebiyat maydanmdagi ulKen janahgmm biri - soz isKusstvosmm Kushi menen xaliK tariyxm «Shejire» sin jasadi.

BerdaK shayir doretiushiligin izertleushi ilimpaz APaxratdinov BerdaKtm epiKaliK shigarmalann eid toparga bolip Karaydi.

a'. BerdaK shayirdm tariyxiy doKumentalliK doretpeleri «Shejire», «Aman-geldi», «Aydosbiy», «Ernazarbiy» shigarmalan.

□. Tariyxiy doKumentalliK emes dastanliK shigarmalan «AKmaK patsha», «Rau-shan», «ErKebay» dastanlan.

Birinshi topardagi yagmy dastanliK shigarmalarda KaraKalpaK xalKinm tariyxi («Shejire»), Xorezm xahidannm tariyxi («Xorezm»), KaraKalpaidardm XIX asirdegi Xiyua xanhgi Karamagma otiuleri («Aydos biy»), xaliKtm birinshi martebe oz mamleKetin duziuge unmulan jane de Rossiya patshahgma otiu ushm bolgan guresleri («Ernazar biy»). JoKan KaraKalpaKlar omirinen tariyxiy maglmmatlardi («Amangeldi») beredi. APaxratdinov «BerdaK shayirdm dastanliK shigarmalan» Noids «KaraKalpaKstan» - a*'hu'-j. u'-bet).

BerdaK shayir doretpelerindegi tariyxiy shigarmalardi N.DauKaraev, CKojurov, KAyimbetov, LSagrytov, M.Nurmuxammedov, S.Bassin, B.Kurbanbaev AKarimov, AMurtazaev, CBeKbauliev siyaidi adebiyatshi ilimpazlar izertledi.

BerdaK shayirdm «Shejire» si - bul KOSIK penen bayanlangan tariyxiy jilnama. Bul jerde BerdaK xam shayir xam tariyxishi.

Bul shigarma - KisKasha epiKaliK tariyxiy jilnama, ruulardm, Kauimlerdin, Orta Aziya xaliKlanm, olardm Kelip shigmi xaKKinda jazbà dereider, amzsha amzlar tiyKanda aytilgan angime.

Shigarmada teK KaraKalpaidardm tariyxi xaKKinda gana emes, al ozbeK, tunmien, KazaK xalndannm tariyxmda tiyisli baxah xam KIZIKII piidrier aytilgan, Kitay, mongol, iran xalndannm tariyxi boymsha da bimatar maglmmatlar saidangan.

Kolemi onsha ulKen emes «Amangeldi» dastanmda BerdaK KaraKalpaidardm ulKen bolegi Tundstanda, Sirdaryanm ayagmda jasagan uaKgittigi KaraKalpaK-KoKand Katnaslanm bir Katar faKtlerine (XVI-XVffl àcirler) uzaK tariyxiy uamyalarga diKKat audaradi. Shigarmada Sirdaryanm ayagma jaylasKan Tundstan KaraKalpaidannm basshisi Asannm KaraKalpaK Kizlann sarayga jiynau xaKKindagi KoKand xanmm buyngma bagmbaganhgi aytiladi. Asannm buynidan uzil-Kesil bas tartmi baslesiui onm olimine ahp Keledi de om darga asadi. Batir jigiti Amangeldi Asannm Kanm ahu ushm KoKand xanmm gellesin aladi. Bunnan Keyin shayir Amangeldinin batirlndann tariypleydi. BerdaKtm ideyasi tusiniidi. BerdaK shayir bunm menen sheidenbey, oz zamanlaslanna Karata:

Amangeldidey bolmaga,
Banp xannm Kan almaga,
Gelle Kesip jan almaga, Kay
birinnin shaman Keldi

Bul teK shayir tarepinen berilgen jay sorau emes, al bul oz zamanlaslannan talabida. BerdaK oz xalia tariyxmm KaxarmanliK betlerin Kalay jangirtsa da otKendegi bul xaliK batiriann oz zamanlaslanna ulgi etip Koyadi.

BerdaK shayirdm KaraKalpaK xalKinm a'ho'□-a'h□u'-jillardagi Xiyua xanhgma Karsi Koterilisinin basshisi Ernazar alaKozge arналган «Ernazar biy» atli epiKaliK shigarmasi bar.

BerdaKtm bul shigarmasi Koterilistin Kelip shigium bayan etedi xam Ernazardm jeKe KaxarmanliK xareKetlerin aniK Korsetedi. Shayirdi ideya xaliK Kaxarmam KiziKtirgan. SonhKtan, BerdaK oz daurine sonday zarur bolgan KaxarmanliKtm tusinMi ideyasm izbe-iz aytmdan bas tartpagan, usilay suuretluu KereK dep oylagan. Shayir Ernazardi «KaraKalpaK xalKinm agasi» dep ataudm, onm xatte xannan biyligin beriudi soragandagi munaymauma xam bas iyiuine tan Kaladi:

«KaraKalpaK tileginde,
Tiletpedi Ernazar biy». Shayir Koterilistin en songi Kunlerinde de
berilmegen Ernazardm turaidiligma xam martligin tomendegishe suuretleydi:

Meni xesh Kim tilemesin,
Jalmip sorap jurmesin,
Menolgendejilasm,-

Dedi anslan Eranzar biy. Kullasi BerdaK shayirdm dastanliK shigarmalmda Xorezm tariyxm gap eton, KaraKalpaK shejiresi jazilgan joKan KaraKalpaidar omirinen epizod jirlangan, Aydos biy, Ernazar biy usagan el, el sardarlanm islerin adamlarga ulgi eton, aianaK patshalardi ashKaralagan, feodalliK jamiyettin omirinin tausilganhgm KorsetKen ulKen doretiushiliK tariyxKa iye bolamiz.BerdaK shigarmalann jana pedagogiKaliK Koz-Karaslarda uyreniu xam OKitm maseleleri boymsha belgili ahmlar À.Paxratdinov,i.Uteliuevlerdin OKIU Kollanbasi janK Kordi. Milliy dareider

Kadagalau soraulan.

1. BerdaK-liriK shayir .
2. Shayir doretiushiligin Kimler xam Kashan izertledi .
3. «Shejire»nin janrliK sipatm anndan .
4. Tariyxiiy temadagi shigarmalannm jetisKenligin analizlen .
5. BerdaKtm baKsishiliK onerinin ozinshelligi .
6. BerdaKtm aytislann analizlen .
7. BerdaKtm obraz jasau sheberiigin tusindirir .

Tayamsh tusinMeri. Shayirdm ozgesheliK belgileri, demoKrat, realist shayir eKenligi, jazba adebiyatliK sipati, jazba dastan, «Xorezm», «Ernazar biy», «Amangeldi», «ErKebay», «Raushan», «AKmaK patsha» x.t.b. dastanlan. «JaKsiraK», «SaliK», «Kelin» x.t.b. Kosndan, KorKemliK sipati. BaKsishihK oneri, milliy isKusstvodagi orm, baKsilar meKtebi xaKKinda.

OTESh ALShlNBAY ULI (a'hwn'-a'*0□) Jobasi a'. Otesh
Alshmbay ulmm omiri xam jasagan ortahgi. g'.Shayir
shigarmalannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan.
q.Shigannalannm janrliK ozgesheligi. n'.KosiKlanm
KorKemliK ozgesheligi.

Paydalamlgan adebiyatlar:

I. AKarimov. Otesh shayirdm omiri xam rvorshestvosi. KK-ctan.baspasi.N.a'*hn'.

□. APirnazarov KaraKalpaK adebiyati boymsha geypara oylar. N., KK-ctan. baspasi. a'***a'.

q. DauKaraev N. Shigarmalannm toliK jiynagi. NoKis-«KaraKalpaKstan» a'*u'*. n'. Otesh Alshmbay uh. Tanlamah shigarmalan. NoKis-«KaraKalpaKstan»- a'*h*.

KaraKalpaK poeziyasmm Kaliplesiuine xam rauajlamuma, jalpi KaraKalpaK xalKinm sana seziminin, ruuxiy omirinin osiuine belgili darejede ules KOSKan shayirlardm biri Otesh Alshmbay uh bohpl esaplanadi.

Otesh Alshmbay uh -XVIII airdegi KlassiK shayir Jiyin jiraudm shauhgi xam XIX asirde omir surgen shayirlar Kunxoja, Ajiniyaz, BerdaK penen zamanlas bolgan tulga. Oteshtin doretpelerindegi tiyKargi bagdar oz daurinin aldmgi ideyalann suuretlu, shmliK turmisti Koncem bayanlau.

Otesh ozinin shigarmalan ancah ozi jasagan dauirdin jamiyetliK turmism apiuayi tilde real suuretlep berdi. Ol ozinin barliK omirin xam doretpelerin miynetosh xaliK massasi menen, olardm tileK armanlan menen tigiz baylamstirdi. Otesh shayirdm ozi jazip Kaldirgan KOI jazbas yamasa sol dauirde bireu tarepinen Koshirilip almgan nusKasi, sonday aK, onm omiri boymsha ozi jazgan dereider bizge Kelip jeton JOK. Oteshtin omiri xaKKindagi maglmmatlar adebiy eKspeditsiyalar uaKtmda xaliK auzman jazip almgan materiallar xam shayirdm oz shigarmalannndagi ozi joninde aytam bazi bir Katariannan gana belgili.

Oteshtin tumlgan xam Kaytis bolgan jih joninde usi uaKito sheKem em turii jazihp jurgen maglmmatlardi ushirtamiz Maselen, N DauKarevtm «Revoljutsiyaga sheKemgi KaraKalpaK adebiyati tariyxmm oshenderi* ath miynetide MoynaK rayonmm KazaKdarya amlmda jashaushi Esimbet degen garnnm (bul garn a'hhn'-jih olgen) maghumati tiyKarga almip, Otesh a'*hh-jih tuuihp a'hu'□-jih Kaytis bolgan dep jazilgan. Al «KaraKalpaK adebiyati» Kitabmm □-Klasslar ushm arnalgan sabaidigmda bolsa, Otesh a'hg'h'-jih tumlip, a'*0g'-jih Kaytis bolgan dep Korsetilgen xam bum songi izertleu materiallan menen shayirdm oz tvorshesrvosma suyenip aytildi delingen.

Otesh Alshmbay uli a'hg'h'-jih tumlip, a'*0g'-jih Kaytis bolgan degen magihumat dunshKKa Keledi.

Otesh Alshmbay ulmm rvorshesrvosi KaraKalpaK poeziyasmda belgili onn iyeleydi. XIX asirde omir surgen xam umitilmas shigarmalar doreton BerdaK, Kunxoja, Ajiniyaz sryaidi Otesh te oz tvorshesrvosm ozi jasagan dauirdegi ustem Klasslardi ashKarlauga, puKara xaliKtm turmism jiriauga arnaydi.

Shayirdm bizin zamanimrzga Kelip jeton shigarmalan aytarliKtay Kop emes. Bugini Kunge sheKem xaliK auzman jazip almgan g'0 ga jaKin Kosigi menen bir poemasi gana belgili. Bulardm Kolemi g'o'00 KOSIK Katariannan asmKiraydi. Oteshtin shigarmalan sam boymsha onsha KOp bolmasa da sol bizge malm bar shigarmalannm ozi de ideyaliK mazmum boymsha anagurhm tasirli doretpeler. Otesh tvorshesrvosmdagi «BeradaK baKsiga juuap», «Otti dunyadan», «Kordim» xam «Bes jigit» sryaidi Kosiidan Jiyen jiraudm «Poskan el» poemasi -tolgam 1937-jih TaxtaKopir rayonmm 7-auih «Kara oy» degen jerde tunushi /Xazirgi «OzbeKstan» Kolxozi/BeKtursm degen jiraudan S.Maulenov, Sh.Xojaniyazovlar tarepinen jazip almgan. BeKtursm jirau bum bir idtaptan yadlap uyrenenligin aytadi. Bul poemann Kolemi □ mm Katarga shamalasadi. «Poskan el» uamyasi tariyxii xujjetlerge Karaganda a'u'wO-w□-

jillarda Sirdaryanm tomengi tarepinde Jana darya, Kuuandarya boylannda otirgan KaraKalpaKlardi KazaK xam ERALI xannm Kirgmgga ushratmi sebepli ata jurti Tundstan di posip Koshiui, Xorezm shumna Karay Igismi maselelerin soz etiuge Karatiladi. Izertleushi AKarimovtm miynetinde «PosKan el» tolgaumm mazmum teren uyrenilgen. 75-77-betlerde ol tolgaudm mazmunm KisKasha bayanlaydi. Shayirdm «Aldi-artim biyiK jar eKen», «Muytenlerdin maKani», «Xan Kasmda toreler», «Xa xanamiz, xammiz», «Juregimde KO_p dagim», «Korgende bolar Keulim xosh» degen Kosndann xam «Ulh tau»tolgaum 1959-jih xaliK jiram Kiyas Kayratdinovtan jazip aladi. Bul shigarmalardm Jiyen jirau doretpeleleri, eKenligi xaKKinda Kiys jirau biraz maglumatlar beredi. Kiyas jirau bul shigarmalardi 1932 jih Kara ozeK rayonmm Naupir degen jerinde tunushi Ismamit degen Ziyau ulmm Kissa Kitaplannan Koshirip alganhgim aytadi. Ol Kisi xar Kiyh Kissa Kitaplar menen birge KaraKalpaK shayiriannm Kosndann Kagazga tusirip KopshiliKKe omp berip jurgen «/54- bet/ AKarimovtm miyneti. S.Kamalovtm miynetlerinde XVIII asirdin basmda KaraKalpaidardm ozlerin Shmgisxannm auladi dep esaplaytugm KazaK sultanlan basKanp turgan. KazaK sultanlannan TauKe xan/1680-1718-jillar/ KaraKalpaidarga ULLI TAU degen jerdi jaylauga ruxsat eton. Bul jer Sirdaryanm orta tarepinde bolsa KereK. Usi jerden TashKento, Kitayga, Kazanga MosKvaga jol otetugm bolgan. KaraKalpaidar usi ulKen Karuan joldan baji pul alatugm bolgan. «Bular 1723-jih jungar Kalmaidannan Kazaidarga jasagan topihsi uamtmda uzilisKe tusedi. Bunnan songi dauirde KazaK xam Abulxayir xan 1743-jih Sirdarya boymda otirgan KaraKalpaidarga shabmil jasaydi xam olardm mal-mulidn talan-taraj etip ozlerin Kuugmgga ushratadi.Usi shabmil natiyjesinde KaraKalpaidardm geyparalan «joKargi» KaraKalpaidarga, Kopshiligi» «tomengi» KaraKalpaidarga aynahp Jana darya boyma, aynmlan Xorezmge Karay Koshedi. «Ulh tau poemasmagi KazaK sultanlannm xam feodallannm KaraKalpaK xalKin shabiui, Kirgmgga ushratmi olardi postmu xam KaraKalpaidardm Jana darya, Kuuan darya boylanna Kelip jaylasim- ABILXAYIR xannm 1743-jilgi shabmilma sayKes Keledi.Kolemli Kosndar Katanna Kiredi. Otesh Alshmbay ulmm dorotiushiligini janr boymsha ayirgammizda epiKahK xam liriKaliK shigarmalar dep boliuge boladi. EpiKaliK shigarmasmm Katanna teK «Xayran etti» poemasm, al Kalgan KopshiliK shigarmalann liriKaliK Kosndar Katanna jatKizamrz. Shayirdm doretpelelerinde tariyxii uamyalardi soz etetugm shigarmalar belgili onndi iyeleydi. Bunday shigarmalannm Katanna «Kordim». «BerdaK baKsiga juuap», «Otti dunyadan» siyaidi Kolemli Kosndann jatKaramrz. Bularda Otesh jasagan dauirdegi KaraKalpaK xahKinm tariyxm, jamiyetliK turmism aymn suuretleydi. Shayirdm dorotiushiliginde yumor-satira da adauir onn tutadi. Bul jagman ol satiriK shayir sipatmda da tamladi. «Shermende», «Nuratdiyn», «Kadir molla», «Yanhdi», «ShoshKa», «Izimbet», «Ne Kildm» siyaidi Kosndan satira turinde bolsa, jane bir Katar shigarmalannnda satira elemanleri ashiK sezilip turadi. Shayir doretushiliginde KaraKalpaK xayal-Kizlannm turmisi da soz etiledi. Bul temada shayir ozinin jamiyetliK Koz-Karaslann aymn saulelendirgenin Koremiz. Onm «Gulziybà», «Kizlar», Kosndan xam «Xayran etti» poemasi xayal-Kizlar temasma arnalgan.

V.G.Belinskiyding «Shayirga mazmundi onm xalKinm turmisi beredi» degenindey Otesh Alshmbay ulmm da barliK shigarmalan xam omiri KaraKalpaK xaliKinm XIX asirdegi siyyasiy-jamiyetliK xam madeniyy turmisi menen tiKKeley baylamsh.

XIX àcirdegi KaraKalpaK xalKinm tariyxii sol dauirge arnahp jazilgan geypara miynetlerde, atap aytKanda S.Kamalovtm «KaraKalpaKlardm XIX asirdegi Xiyua xanlanna

Karsi xahK azatliK guresleri» degen miynetinde, P.P.ivanovtm «KaraKalpaidar xaKKinda jana maglmmatlar» xam KaraKalpaK tariyxmm oshenderi degen miynetinde, TAJdanKonm «KaraKalpaKlardm tariyxiiy- etnografiyasmm osherKleri» degen jumismda xam bulardan basKa da turli miynetlerde aymn saulelengen. Bul jumisimizdi biz XIX àcirdegi KaraKalpaidardm tariyxma toKtatKanda usi miynetlerge suyenip. Oteshtin doretiushiligine tasir eton jagdaylarga KisKasha shohu jasaymiz. Otesh Alshmbay ulmm poeziyasmda XIX àcirdegi ustemliK etiushi toparlar Kesidn smga almadi:

(«Bolar»)

Murtm taulap Kirlandmp shiym,
Anau-mmau Kelse murm jiymp,
Bilse-de bilnese de iyman uyirip,
Auir saltanatlar Kazida bolar.

Mal basma zaKat bermey jiynagan,
Koyshilardm xaKin bermey Kiynagan,
Barxama Kashgm elge oylagan,
Iymansrz buzndiK baylarda bolar.

Otesh shayir XIX asirdegi tariyxiiy uamyalardi basman Keshirgen. Sonlndan Xiyua xam tarepinen ezilip atirgan miynetosh xalndm amr turmisma Kiynaladi. Shayir usi dauirdin Kartinasmm oz rvorshesrvosmda ashiK saulelendirdi.

Otesh Alshmbay ulmm doretiushiliginin tiyKargi ideyaliK-tematiKaliK bagdarlanmm biri-oz xalmna degen sheKsiz suyiushiliK, patriotizm xam adamzatti xurmetleu-gumanizm bohptabiladi. Shayir oz zamanmm shmhgmm, miynetosh xaliKtm auir turmism, xaliK massasmm ayasursz eziliuin, xayal-Kizlar tenligin adeuir darejede tasirli suuretlegeninin guuasi bolamrz.

Otesh KaraKalpaK adebiyatm tematiKaliK jaKtan bayitti, obrazlar dunyasmm Keneyiuine ules Kosti. Ol KaraKalpaK KlassiK shayirlanmm KorKem obrazm doretiudi arnauh tema etip ahp, birinshi bohpt Jiye jirau, Kunxojà, Ajiniyaz, BerdaK obrazlann KorKem saulelendirdi. Shayir Jiye jiraudm sirtKa pishimin ishid dunyasma sayma-say etip, om tilge sheshen, sozge bay, sozi xaliKKa ulgi bolgan, xaliK tagdiri tuurah Kop oylagan, xaliK gami ushm dushpan menen, xatteid patshalar menen de, Kaytpay KarsilasKan, sozi menen doslardi Kuldirip, dushpandi «KU1» eton, «Alpamis», «Koblan», «Edige» dastanlann Kop ozgerisler menen jiriagan, «Ormanbet biy» nasiyxatm bizin dauirimizge jetorgen, Xorezm, Tundstandi aralap, Kobiz da, duutarda shertip, shayirliK penen Kosa baKsiliK jiraushilndi da tendey atorgan ishid dunyasi bay, Kuramah xaraiderdegi adam etip suuretlengen.

Maselen: «Otti dunyadan» Kosigmda:

«Jiye, BerdaK, Kunxojà xam Ajiniyaz,
Solardm tariypin Otesh sen bir jaz,
Dunyada omirdi bular surdi az,

Arman menen men de otermen dunyadan», - dep Koresetedi.

Otesh Kunxojanm adebiyat tariyxmdagi tutam orm xaKKinda:

«ShayirshiKKa juda sozleri talim,
Zamanmm rauishin soylemes Kahp,
MaKtumKuh-Magripten ulgiler ahp,
LaKabi Kunxojà otti dunyadan», -

dep teren xam xar tarepleme mani beredi. Oteshtin «Otti dunyadan» shigarmasmm Ajiniyazga arnalgan boliminde xar Katannan Ajiniyazdm omirinin yamasa shayirshiliK

talantmm belgili bir tarepi ashilip otiradi. Al «Ozi talip ilim algan er jigiti edi» degen Katardan Ajiniyazdm te_K shayir emes oz zamanmm ataidi OKIU ornm pitorgen, bilimli, sonm menen Katar Kuta Ken peyil adamgershilMi er jigiti eKenligine Kozimiz jetedi. Maselen: Otirgan jerinde ulama toldi,

KazaK, KaraKalpaKta mereKe Kildi, OzbeKKe xam birdey otti dunyadan, - dep suuretleydi.

BasKa KaraKalpaK shayirlanna Karaganda BerdaKka Otesh KobireK KOSIK arnagan. Onm «Berda_K baKsiga juuap» xam «Otti dunyadan» ath shigarmalannm BerdaKka arnalgan boliminde BerdaKtm olmes obrazlan doretilgen:

BerdaK edi shayirlardm danasi, Sozine iyiler adam balasi, BerdaK dep Kuuanar xaliKtm arasi. Ol da KOSIK aytip otti dunyadan». «Otti dunyadan» shigarmasmm BerdaKka arnalgan boliminin otiz shuumagi BerdaKtm adebiyattagi, jamiyettegi tuton ornm basKalardm, xaliKtm Koz-Karasman amidauga arnalgan. Otesh shigannalanda BerdaKtm birinshi marte ajayip obrazi doretilgen xam ol elege sheKem aKtualhgm jogaltKan JOK. Otesh- satirik shayir. Satira degenimiz - KorKem shigannanm xar turli formalanda jamiyettegi xam adam omirindegi unamsiz Kubihslar, unamsiz xareKetler ustinen Kuliu xam olardi ashKaralau bohp tabiladi.

Otesh shayir foMorlik shigarmalardagi xam KaraKalpaK Klassik adebiyatmm uaidlleri Kollanatum unamsiz Kubihslardi ashKaralau otidr satiraliK usillardan uyrenedi xam om rauajlandirdi. Shayirdm «Shosh_{Ka}», «izimbet», «Nuratdin», «Shermende», «Kadir molla» xam usi siyaidi KosMan eziushi topariardm jauizhgm ashKara etiuge arnalgan satiraliK shigarmalan. EpiKahK shigannalanda Korsetiletugm demoKratiyaliK, xaliKshilliK ideyalar bugingi Kuni de oz axmiyetine iye. KorKemliKtin en bash talaplan - pMrdin anMigm-apiuayihgi, IKshamhK, KisKa formalan ancah teren mazmun beriu Otesh tvorshestvosmda da tan Kasiyet eKenlig aymn Koriuge boladi. Shayirdm Kaysi Kosigm ahp KarasaK ta onm suuretleytugm obeKtleri boymsha da, suuretlu usillan xam tili boymsha da xaliKka jaKin xam apiuayi.

Kadagalau soraulan. 1.

Otesh liriKasmm ozgesheligi . 2. Xayal-Kizlar temasmm jiriamu sheberligi . 3. Klassik adebiyattagi satirik-Otesh shayir . 4. Shayirdm adebiy baylamslan . 5. Otesh doretpelerinin izertleniu .

Tayamsh tusinMeri. Oteshtin liriKasi, «Bolar», «Kanz alma», «Kordim», «KOK oze_K» x.t.b. KosMan, satirik shayirhgi,xayal-Kizlar temasmdagi KosMan. Izertleushiler, S.Maulenov, Sh.Xojaniyazovlardm miynetleri,ilimiy eKspeditsiyalar.

GULMURAT ShAYIR (a'hg'h-a'h*h)

- Jobasi 1. Gulmurattm omiri xam jasagan ortahgi.
2. Gulmurattm XIX asir KaraKalpaK adebiyatmdagi orm. 3. Shayir doretpelerinde psixologizm. 4. Doretpelerinin KorKemliK ozgesheligi.

Paydalamatugm adebiyatlar:

1. KaraKalpaK adebiyati tariyxi sabaidigi. Universitettin filologiya faimlteti ushm arnalgan. Noids, a'*h□-jil.
2. «XahK shayirlan» degen toplam. Noids, a'*h□-j.
3. N.DauKaraev Shigarmalannm toliK jiynagi. □-tom. Noids, a'*u'*. a'h□-a'hn'-betler.
4. NJapaKov, Revolyutsiyaga sheKemgi KaraKalpaK adebiyatmda realizm maselesi. Noids, a'*u'□.

Gulmurat shayir shigarmalann N.DauKaraev ozinin toliK shigarmalar jiynagmda N-a'*h*-jil, a'hO-a'h□-betlerde ilimiy tallau jasad. Bunda Gulmurattm tuuilgan, Kaytis bolgan jillan xaKKinda aytilmaydi. Onm a'*o'0-jih Tonmlden shiKkan «KaraKalpaK xaliK tvorshestvosi» degen Kitapta basihp shiKkan «Kayda baraman», «JeKen sal», «Kayrauda jalgiz gaz» KosiKlanna tallau jasad. N.DauKaraev Gulmurattm «Kayrauda jalgiz gaz» shigarmasm KaraKalpaK poeziyasmm en jaKsi ulgisi retinde Karaydi xam teKstti toliK oz miynetinde jiberedi. Bul KOSIK ozinin teren mazmum menen, obrazhhi menen, KorKemli-ligi menen Kop shigarmalardan alda turadi» dep jazadi. Shayir bunda birinshi martebe KaraKalpaK poeziyasmda astarli mani shigaratugm formam Kollanadi. Bul shigannanm teren sotsial manisi bar. Xauam endn aynalip uship jurgen, gunasiz janiuarlardi, miyirmsiz sur mergennin aldauK penen atip, Kizil Kanga boyaganm, onm jamzligm xaliKti talaushi jerKenishli eziushilerge teneydi.

Gulmurat shayir xaKKinda NJapaKov shigarmalannm eKi tomhgmda (birinshi Kitapta N-1979-jil, 187-190-betlerde) aytip Ketedi. Bunda Gulmuratti 1832-jih tuuihp, 1897-jih Kaytis bolgan dep belgileydi. BasKa barliK sabaKludarda usilay almip jur. NJapaKov Gulmurat shayirdm «Kayda baraman», «Kurgan KaKpamma tulid tuspedit», «Sanbay shayir menen aytis» Kosudan xaKKinda aytadi. «Kayrauda jalgiz gaz» Kosigma ilimiy tallau jasad. «Kayrauda jalgiz gaz» shigarmasi onm realist shayir eKenin, onm barliK shigarmalan KaraKalpaK adebiyatmda realizm metodmm ilgeri basKanm anlatadi dep jazadi. «Kayrauda jalgiz gaz» Kosigi teK KaraKalpaK adebiyati tariyxman gana emes al Orta Aziya xahidanm Koncem poeziyasmm Katannan belgili onn ahuga miyasar shigarma. Bul shiganna KaraKalpaK poeziyasmm maidanishi xam marjanlanm biri bolip tabiladi. Kosnda Kushli lirizm menen dramatism baylamsip Kelip, shayir barligi boh 24 Katar Kosudm ishinde oz dauirindegi xalndm basmdagi tragediyaliK auxaldi da, olardm janKka, azatliKka umtihadagi arziu-armanlannda siygiza bilgen. Bular Gulmurat rvorshestvosm baxalau, tallau, bashhiliKka almatugm axmiyetli piidrler boh tabiladi. Gulmurat shayirdm tumhp osKen jeri Aral tenizinin tusliK-shigis jagalau bolgan. Bul jerler xazir MoynaK xam TaxtaKopir rayonmm territoriyasi. Gulmurat jarh xojaludan shiKkan. AKesi de ozi de baliKshiliK xam diyxanshilndi Kasip eton.

Shayir shigarmalannda dauir xaKiyKathgi, baliK aulau, Kun Koris jagdaylan «Kayda baoraman», «Kurgan KaKpanima tuM tuspedi» anshiliK penen shugillamu t.b. turmis xamyKatliK-lan jirlangan. «Kayrauda jalgiz gaz» Kosigmm temasi da anshiliKka baylamsh Kelip shiKkan. Shayir shigarmalannda satiraliK suuretuler de sheber Kollamlgan. «Nadan eKensen», «Taz Kebine», «Ton atim» KosMannda jamiyettegi geypara tipler ashKaralanadi. Shayirdm «Kizlan bar bizin eldin» shigarmasmda Kizlar obrazi olardm milliy xaraKteri suuretlengen. «Sanbayga juuap» Kosigmda Sanbay shayir xaKKinda Ken turde maghumat beredi. Bul shigarma onm menen jazbà aytisKa tusi negizinde juzege Kelgen. 1982-jih Adilbay KojiKbaev xam ArtiK Karimovlardm shigargan «XaliK shayirlan» degen Kitapta Gulmurat shayirdm «Kayda baraman», «Kayrauda jalgiz gaz», «Nadan eKensen», «Kurgan KaKpamma tuM tuspedi», «Kizlan bar bizin eldin», «Ton atim», «Taz Kebine», «Sanbayga juuap» Kosndan jariyalangan. Usi dauirge sheKem Gulmurattm xaliK arasman bizge Kelip jeton KosMan usilar gana.

Gulmurattm «Kayrauda jalgiz gaz» Kosigi simvoliKaliK suuretuler menen sheber shiganlgan KorKem doretpenin aymKsha ulgisi bohptabiladi. SimvolliK suuretlu Kunxojada da «AK Kamis», «Arba», «Kara tas» KosMannda saulelengen. Gulmurat bum teren lirizm menen dramatzimliK Koriniste sheber rauajlandirgan.

Shayir «Kizlan bar bizin eldin» Kosigmda KaraKalpaK Kizlanm milliy obrazm jasadidi.

Kara Kasm Kiya KaKkan,	Korgen jannm ishi Kuygen,
Onirine tuyme taKkan,	Soz soylese shiyirin tili,
At arbah toyga shiKkan,	Xesh jerinde joKdur mini.
Kizlan bar bizin eldin.	Beti ayday, beli Kilday,
Darayidan KoyleK Kiygen,	Xar bir sozi tamgan palday.

Shayir Kizlanmizdm suhuhgm miynetKeshliK, oner, bilim menen joKan darejege Koteriletugmhgm alga Koyadi. «Aydmdagi aK tos Kuuday bohptajurgen Kizlanmizdm oz tenine Kosihui, baxith jasaui shayir tarepinen aymKsha jirianadi. «Xalmdi bilmestey nadan eKensen» Kosigmda shayir ozinin Kartaygan xalma, saKalmm agma Karamay jas KIZ alaman degen Koshherbiy degen KatKuda adamga Karata jaziladi. Kizlanmizdm oz tenlerine, Katarianna turmisKa shigium shayir aymKsha Kuuatlagan.

Senin tenin emes edi Kizil gul, Kizil guldin sani sayragan bulbil, SaKalm agardi oz xalmdi bil, Oz xalm bilmestey nadan eKensen. Gulmurattm «Ton atim», «Kurgan KaKpamma tuM tuspedi» KosMan shayirdm ozin Kun Koris turmis jagdaylan xaKKindagi maselelerdi soz etiliuge Karatilgam menen usilar amah jamiyetliK omir xadiyselerin duns saulelendirip beriudi nazerde tutadi. Kurgan KaKpamma tuMnin tuspegenligi turmista, omirde igbalmanm jurispeui, zamannm KiymshilMannan amr azaplarga duushar bohu, Kun KOI Kahu degen manilerdi bergen. Gulmurat shayir shigarmalannda xalMm dushpanlan el basKanushilar, adilsiz xanlar, biyxameldariar astarh xam timsalliK formalarda aymn saulelendi.

KaraKalpaK adebiyati

Kadagalau soraulan.

1. LiriKadagi psixologizm xaKKinda U. 2.
- «Kayda baraman» Kosigmm ideyasi U. 3.
- LiriKahK obraz jasau ozgesheligi U. 4.

Tayamsh tusiniKleri. LiriKadagi psixologizm, peyzaj araali ideya beriu usih, KorKem tili, simvoliKaliK suuretlu, «Kayrauda jalgiz gaz», «Kayda baraman», «Nadan eKensen» Kosndan.

SARIBAY ShAYIR (a'hh*-a'*q*)

Jobasi a'. Sanbay shayir omiri

xam jasagan ortahgi. □. XIX asir KaraKalpaK adebiyatmda Sanbay shayirdm orm. q. Shayir shigarmalannm janrliK xam formaliK ozgesheligi.

Sanbay shayir XIX asirdin eidnshi yanmmda jasap omir surgen belgili timsalshi xam aytis jannn rauajlandirgan talanth soz zergeri boh p tabiladi. Ol KaraKalpaK adebiyatma birinshilerden boh p timsal jannn ah p Kirgen shayir. XIX asirde timsal jann uhuma basKa xalndar adebiyatmda bir Kansa darejede rauajlandi. Maselen ons adeiyatmda Ezov, Knlovtn timsallan tur-mis shmhg m suuretledin ayKin misalm berdi. Sanbay shayirda da usmday turmis shmhg m suuretledin ozgeshelMerin izleniu tiyKannda payda bolgan bohu mumidn. MumKin ol Knlovtn timsallann omgan boh m da itimal. Sebebi XIX asirdin eidnshi yanmmda KaraKalpaK adebiyatma putidl shigis xam batis adebiyatmm en jaKsi shigarmalan tohgi menen jetip Keliuge mumKinshiliider tuuilgan edi. Bul dauirde KaraKalpaK adebiyati xar tarepleme rauajlana basladi. Sonm ushm da Sanbay shayir ozinin tvorshesrvosmda timsal jannn rauajlandmuga ayimsha Keuil bolgen. Al aytis jann aynKsha rauajlangan adebiyatta gana juzege Keletugm Kubih s. Usi bagdarda Sanbay shayir tvorshestvosmda bul eid narse timsal dann menen aytis birge rauajlandi. Yagmy aytis jannnda Sanbay shayir timsallap beriu, suuretlu usillann jetilistirdi.

Sanbay shayir xaKKinda birinshi ret N.DauKaraev izertleu jazdi. Bunda shayirdm «Kunsm jasim Kunsm», «Aytarman», «Jarganat penen aytism», «ShimshiK penen aytism» shigarmalan ilimiy bagdarda tallau islenedi. N.DauKaraev Sanbay shayirdm tuuilgan xam Kaytis bolgan jillann amiday almagan. Om «XIX asirdin eidnshi yanmmda omir surgen shayir» dep jazadi. Izertleushi ahm shayirdm ozine tan ozgesheligin bilay amidaydi: «Sanbaydm tvorshestvosmm basKa shayirlardan ozgesheligi, ol KOSIKU saual-juuap, misal-basnya formasmda jazgan» dep belgileydi. Sanbaydm xazir bizge belgili jети gana Kosigi bar. Bular «XahK shayirlan» toplamma idrgen. Onm Kosndann birinshi ret jiynaushilar S.Maulenov, Sh.Xojaniyazovlar boldi. Alim NJapaKov ozinin shigarmalannm eid tomhgi miynetinde /Noids-/ Sanbay shayirdi a'hg'0-jih tuuihp, a'ho'h-jih Kaytis bolgan dep jazadi. Usi bagdarda shayir omir bayam xaKKinda, ol jasagan dauir xaKKinda piidr ayta otmp, shayir

shigarmalmn tallau jasap onm ozgesheligin bilay anndaydi. «Sanbay shayir tvorshestvosmm xaraKterli jagi, ol timsalshi xam usi janrdi KaraKalpaK adebiyatmda Kaliplestirgen. Onm usi timsal KosiKlanm temati-Kasi xam ideyasi xaliK turmism shmliK penen saulelendiriu arnalgan. Ol timsal shigarmalannda oz dauirindegi xaliK Kopshiliginin turmism, miynetosh xahKtm ustem toparlan tarepinen Katti eziliulerin saulelendiriu menen bir-liKte ulKen sotsial jamiyetliK maseleni Kozgaydi.

Sanbay shayir TaxtaKopir rayom territoriyasmda jasagan. Shayir jarh turmista Kun Keshirgen. Shayirdm «Kunsm jasim Kunsm» Kosigmda onm jasau jagdaylan, turmis tirishiligi xaKKinda biraz maglmmatlar beriledi.

«EKi Kem jetpisKe Keldim,	Tenselgen jorga minbedim,
Kunsm jasim Kunsm,	Jaynatip Kiyim Kiyimedim,
Shigip dunyaga ne Kordim,	JoidiKtan basKa Kormedim,
Kunsm jasim Kunsm.	Kunsm jasim, Kunsm».

Shayirdm omiri, turmisi Kiyim jagdaylarda, jetpesinliKte otedi. Ol jaslayman turmism ashshi Kiyimshilndann, ash-aptadaliKti, KemtarliKti, zuhmliK-zombiliKlardi Korip osKen. Bular xaKKinda Gulmurat shayirdm «San-bay shayir menen aytis» shigarmasmda da KOp maglmmatlar berilgen. Gulmurat shayir bul shigarmada tiyKannan turmis shmghm jazadi. Sanbay shayirdm omir-omirinshe mudami jarh turmista jasaganhgi, ata-anasmm da ash-aptadahKta jasaganhgi KorKem obrazh Katariar arcah suuretlep beredi.

«AyKin bozga egin eKse
pitpegen,
Bul dunyada bir jaKtiliK
Kormegen,
Sanbay jartmmash aKen bar edi,
Jaman tom dizenine jetpegen.
Bul dunyada bir agarmay
Keseniz,
Bunn uaKta sonday edi
pesheniz.
Iytler tartip Koyleginin etegin,
Ayran sorap jurer edi shesheniz.
Kistm Kuni jerdin juzi Kar edi,
EKi adam siymastay ozi tar edi,
Ustine jigilgan jane tutmsiz,
AKenizdin jaman KOSI bar edi».

Sanbay shayir usmday jarli turmista jasasa da ozinin adebiyatKa bolgan Kizigmshiligm toKtatpagan, bilim almga inta Koyip, auillik meKtepte arabsha omp sauatm ashadi. Usi bagdarda ol Jiyen, Kunxojà, Ajiniyaz, BerdaK xam Otesh shigarmalann, xahidiK dastanlardi OKiydi. Ozinin suuretlu usillann jeti-listiriude, tema tanlauda, timsal xam aytis janrlann iyeleude ol ulmma xaliK adebiyatlanan tasirlengen. Bul bagdardagi onm izleniushilik dareideri oz aldma izertleudi talap etedi. Sanbay shayir ozinin barlik shigarmalannnda xaliK tunnism shmlik penen suuretlege aymKsha itibar berdi. Misah,

«Gulmurat penen aytis», «Kostarsiz jaman», «Kizil ogizim» Kosudannda shayir turmism Kiymsi-liKli Korinislerin adam tagdirindegi aymm jagdaylar menen sahstmp suuretlep beredi. «Gulmurat penen aytis» Kosigmda shayir teK adamga min tagiu, onm jaman jagm aytis gana emes, al bunda ulKen turmislik maselege Keuil audaradi, Gulmuratm jarhlik turmista jasap Kiynahp atirganhgi, bunm uliuma xalndik amr musiybetler menen tigiz baylamshhgi aymKsha suuretlenedi. Bul KosiKta da shayir teK aytisiu gana emes, al Gulmurat shayir amali timsallap astarh manide xalndik turmis shmghm ortaga saladi. Shayirdm Kaysi bir Kosigm alip Karasan da onda turmis xaKKinda ulKen oy-phdr saulelenedi. Misah «Kostarsiz jaman» Kosigmda shayir ozinin omirinen bir epizodti, tagdirdin Kiyim tragediyah tareplerin suuretlu amali tunnism xaKKinda teren filosofiyalik juumaK shigaradi. Xar bir adam oz teni, Kostan menen, Kosilgam menen mangi birge bolui tmish, tatiu jasaui ulKen baxit eKenligi, jan jolga barganda atm olmesin, jan ortaga barganda xayalm olmesin degen xaliKtm danahgi aymm juzege shiganladi. ShanaraKtm em ansmm da aman bolium, uzaK jasaum, birliKte Kuuamshh omir Keshiriuin aymKsha ugmdiradi. Usmday turmism Kadirin biliudi alga Koyadi.

«Bet auzma jagip Kazan Kuyesin,
Bir Kuday algan son Kazan iyesin,
Kartayganda algan yann olmesin,

Olse armanliKta omirin oter». Sanbay shayir «Kizil ogizim» Kosigmda timsal jannm sheber Kollamu ancah diyxan obrazm jasagan. Shayir Kizil ogiz misalmda miynetosh diyxannm tmimsiz islerin, baxalanbay atirgan xadal miynetlerin islerin beredi. Bul KOSIK ancah sol dauir Kartinasi KOZ aldimizga Keledi.

Jasmnan agashKa yy boldi jelKen,
Kulagm KalKanday, salbirap xauKen,
Turbatma KOZ jiberip Karasam,
Tau taylaK, pillerge usaydi Kondn.
Tisindi Kayraysan alanp Kozin,

Arbam audanp gade Ketesen. Sanbay shayirdm tvorshestvosmda aytis jann timsal jannm Koncem sheberliKte rauajlandmu menen belgilenedi. Timsal Kosndannda KaraKalpaK auiz adebiyatmdagi at, KUS, zatlar xam basKa da xayuanlardm adamsha soylesiui xareKetleri siyaidi ulgilerden sheberlik penen paydalangan. Usi bagdardagi aytislik xaraKterdegi timsal shigarmalannnda Sanbay ulKen jamiyetlik siyasiy xam tunnismlik maselelerdi soz etedi.

Bularda oz daurinin aniK Korinislerin, adamlardm jasau jagdaylann aymn suuretleydi. Sanbaydm «ShimshiK benen aytis» shigarmasi timsalliK formada adam menen shimshiKtm aytisim, dartlesiui bagdann da sheber doretelgen. Onda adamlar turmisi xaKKinda belgili bir mazmun, turmisliK ideya, dauir zaman Kelbeti xaKKinda endn piKirjuriubar.

Bul ne zaman, bul ne pasent, Senlerge ne boldi Kesent... deydi shayir xam shimshiKtm aldma ritorikaliK sorau Koyiu ancah onm sheshimin jamiyetliK tunmstan izlep tabiuga bagdariaydi. Ogan ozi aniK juuap beredi.

EtimdishaKtisurjilan, Mendesendeyjabirulan. Bul sorau menen juuapta zaman xam sotsialliK jamiyet astarh manide aytilip onm ambeti ashik Korsetiledi. KosiKta shayir «KIZI1 shaKa» degen sozlerden obrazh paydalanadi, ol amali miynetosh xaliKtm ash-jalanash Kelbeti, Kun-Koris jagdaylan aniK tusindiriledi. Shayir usilay uhuma xalndiK gumanist-liK ideyam alga Koyadi.

Shayirdm «Jarganat penen aytism» timsali da aytis formasma Kunlgan. Bul da teren ideyaga ulKen sotsial mazmunga iye shigarma bolip tabiladi. Bunda shayir el basKanushi patsha, xanlardm jamzligm suuretleydi. Timsalda xaliK auizmdagi apsanalar, Sulayman patsha xaKKindagi amz soz etilip sol amali dauirdin Korinisleri, zuhmhK alamatlan Katti ashKaralanadi. Turmis shmhgi usilay timsalliK bagdarda sheberiiK penen KOZ aldimizga elesleydi.

Sanbay shigannalan joKan KorKemliK penen jazilgan. Ol xaliK til bayhgman juda sheber paydalangan. Shayirdm ozine tan stili, timsal jannm sheberi retindegi ozgesheligi berilgen. Uliuma Sanbay shayir gumanist, teren xaliKshil adam sipatmda adebiyat tariyxman baxah onn aladi. Kadagalau soraulan. 1. Sanbay shayir aytislanm janrliK sipati . 2. ShayirdiK poeziyaga engizgen janahgi . 3. LiriKahK obraz jasau ozgesheligi . 4. Shigarmalanndagi KorKem izlenisler .

Tayamsh tusinMeri-Sanbay timsalshi-shayir, aytistm turieri xaKKinda, KorKem izlenisleri, KorKem tili, «Kunsm jasim, Kunsm», «Jarganat penen aytis», «ShimshiK penen aytis» Kosndan, Koncem tili, liriKaliK Kaxarman maselesi.

OzbeKstan RespubliKasi XaliK bilimlendiriu Ministriigi

Dizimge
«TastiyiKlandi»
KBD oanaK

almdi

OzROUMT

KaraKalpaK adebiyati

«XVIII-XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyati tariyxi»

pani boymsha ulgi OKIU

BAGDARLAMASI

BaKalavr jonelisi ushm (KaraKalpaK tili xam adebiyati

Kanigeligi)

TashKent-gOaO prof.

Duziushi:

APaxratdinov, dots. LUteuliev,

aga OKitmshi K.Mambetov.

f.i.K. S.MateKeev

PiKir bildiriushiler

fi.K. K.Yusupov

fi.K., dots. LUteuhev

Juuaph redaKtor

Annotatsiya Bul bagdarlama Xuxx, XxX asir KaraKalpaK adebiyati tariyxi pani boyinsha pedinstituttm KaraKalpaK tili xam adebiyati faKultetlerinin baKalavr jonelisindegi studentleri ushm molsherlengen bohp, onda joKan bilimlendiriude talap etilgen bihm beriu Kurami Kamtilgan. Bul bagdarlamada KaraKalpaK KlasuKaliK adebiyatmm ulh uaKilleri Jiyen jrrau, Kunxoja, Ajiniyaz, BerdaK xam Otesh shayrrlarm doretiushiligi

Keneytilgen ilimiy-teoriyalik planda OKitihui xam ameliy sabaidardm teren otiliui nazerde tutilgan.

Bagdariama Nizamiy atmdagi TashKent pedagogiKaliK Universiteti metodiKaliK (ilimiy) Kenesinde Korip shigilgan xam usmis etilgen.

«__ «_____gOO _-j_____ sanh majilis is Kagazi

MuuapiKlastinushi Kenestin_____ Karan menen tasteryidauga usmis etilgen.

Soz basi XVIII-XIX asirdegi KaraKalaK adebiyati milliy adebiyattamu iliminde KlassiKaliK adebiyat, yamasa Oyamu dauiri adebiyati dep ataladi. Bul pan joKargi OKIU onnlannm filologiya, KaraKalpaK tili xam adebiyati faimltetlerinin baKalavr jonelisindegi studentlerge uyreniuge bagdarlangan. Kohmrzdagi bagdarlamada otiletugm materiallar bannsha Keneytilgen.

Miliy mustaKilliKtm son KaraKalpaK adebiyattamu ilimi, sonm ishinde adebiyat tariyxm uyreniu taram jana dauir talabma muuapiK ilmiy rauajlamu jolma tusti. Bul Kubihis, oz naubetinde, milliy KlassiK adebiyatimrzd, xalmmizdm ruuxiy azigi sanalgan Jiyen, Kunxoja, Ajiniyaz, BerdaK, Otesh x.t.b. shayirlanmrzdm shigarmalann jana demoKratiyaliK ideologiyaga say uyreniuge mumKinshiliK berdi.

Bul bagdarlamam duziude Milliy mustaKilliK ideologiyasmm Kontseptsiyalan xam joKan filologiyahK talim sistemasmm talaplan esapKa almdi.

I-BOLIM XVIII asirdegi KaraKalpaK
adebiyati Dauirge tariyxiy, siyasiy, jamiyetlik,
eKonomiKaliK xam

madeniy xaraKteristiKa.

a**u-jih gn-aprelde Parijde YuNESKOnm Shtab Kvartirasmda Amir Temurdm uuO jilhgma bagishlangan Korgizbenin ashikumda OzbeKstan RespubliKasi Prezidenti i.À.Karimov: «OrayliK Aziyada tariyxta jaxange belgili ayemgi jerler Turan, TurKstan,Maverennaxr jerleri dunyada damdi damshpan oyshillar, ilimpazlar, shayirlardi, arxiteKtorlardi bergen patshalndar Sogda, Xorezm, BaKteriya, Kushan, parfiya, Eftalitler patshahgi. Shigistagi ajayip tariyxiy estelMer Samamand, TashKent, Buxara, Xiyua, Shaxrisabz, Termiz Kalalan, Shigistm ulh oyshillan Al-Buxariy, At Termiziy, Axmed Yassauiy, Baxauitdin Naxshbandiy, Al Beruniy, ibn Sino, Muxammed Xorezmiy, Axmed, Farganiy, ANauayi, Mirza UlugbeK, Babur miynetleri putml adamzattm biybaxa baylndan» dep Korsete Kelip, «usi dauir babamrz Amir Temirdey dunyaga belgili asKeriy sancardani berdi» - degen edi.

Bul ulh maKanda ata-babalannm ruuxi xam dasturi menen tundy xalMardm auladlanm biri KaraKalpaidarda jasadi. Asirese olar Xorezm tsivilizatsiyasi dauirinde jasagan xaliK. Olarda bay oz tariyxma, adebiyatma, madeniyatma iye boldi. i.À.Karimov «Ozinin Kim eKenligindi biliu tariyxtan baslanadi» deydi. Duns, garezsizliKti Kolga Kirgizgennen Keyin xalKimrzdmd oz tariyxm, tilin, adebiyatm: adet-urpin, madeniyatm biliuge Kizigiushihgi artti. Asirese KorKem adebiyat xaliKtm ruuxiy Kudireti, jamiyetliK tariyxtm bir bolimi, milliy madeniyatmm tariyxi.

SonhKtan da, KaraKalpaK xaM da otondegi oz tariyxm, adebiyatm, KorKem onerin, madeniyatmm tariyxm biliuge Kizigadi. OytKeni ayem zamanlardan baslap ata-babalannm urp-adeti, psixologiyasi, xaraKterieri, dusturierine olar buginde sadiK Kaldi. KaraKalpaKlar uzaK asirierden beri tariyxta bar xaliK. AKademiK S.K.Kamalovtm a**0-jilgi «KaraKalpaK xalKinm milliy oyamm xam BerdaK shigarmalan» miynetinde: «KaraKalpaKlar, olar OrayliK Aziyadagi en esm xalMardm biri. Olardm ata-babalannm payda bohui bizin eramrnga deyingi v asirierde Aral Amiudarya boylannda jasagan SaK xam Massaget Kauimlerine banp taKaladi»- dep Korsetedi.

KaraKalpaidar bizin eramizdm III asirinde ApasiaK dep ataladi. VII-XI asirierde pesheneider dep ataladi. XI-XII asirierde Kubla Aral boylannda xaliK bohq Kaliplesip xazirgi KaraKalpaidar degen ati menen ataladi. XIII asirdin eidnshi yanmma deyin KaraKalpaidar Amiudaryanm tenizge Kuyar jerierinde jasadidi. Amiudaryanm suui tausihp, Aral tenizi Kunu baslagagda KaraKalpaidar tum-tusKa tarap Koshe baslaydi. Daslep XIV-XVII asirierde Volga boymda, son Sirdarya boymda jasadidi. XVI asirde Amiudarya Kaytip Aralga aKKanda KaraKalpaidar endi bungi ozlerinin ata maKanma Kayta Kele baslaydi.

XVII-XVIII asirierde KaraKalpaidar aralh ozbeider menen birigip Aral mamleKetin Kuraydi. Xiyua xanhgman garezsiz jasadidi. Bul mamleKet shigis Ustirten baslap Sirdaryanm tomen agisma deyingi aralndi oz ishine aladi. Daslep bul mamleKettin orayi Komrat Kalasi, Keyin Shaxtemir (Shimbay) Kalasi boladi.

KaraKalpaidardm OrayliK Aziyada orta asirdegi tundy xalndar menen birge jasagan putidl dunyaga belgili ilimiy, tariyxiy, arxiteKturaliK, jazbà adebiy, madeniy estelhdери saidangan. Al, biraK IX-XI asrlerden oz aldma xaliK bohq biriKKennen tap XVII asirge sheKemgi asirese Volga Sirdarya boylanndagi jasagan uamtlarda jazbà adebiy miyraslan bizge Kelip jetpegen. BiraK bul asirierdegi KaraKalpaidardm xaraKterierin, psixologiyasm, urip-adetin Korsetetugm oz ana tilinde jiriangan foMorliK bayhgi saidangan. XaliK ush-tort asiriep Koship-Komularda jazbà estelMerin ozler menen toliK ahfp jure alamas KereK. Sol sebepli de ol asirierdegi foMorliK materiallar songi asirierde jazbà estelMerdin tiyKann Kuraydi. Bizge

KaraKalpaKlardm XVI asirden Keyin Kayta jiynalغان jazba baylndan gana belgili. Bul Jiyen jiraudm doretiusihlik xrzmeti arKali bizge jetip Kelgen.

XVIII àcirde KaraKalpaidar Sirdaryanm tomengi jagman onm Kuyar jerine deyingi jane de Kuuandarya, Janadarya boylannda jasadidi. Xalik bul ulKen massivlerdi ozlestiredi. Kanallar Kazadi. Baglar egedi. XaliKtm tiyKargi egini biyday, arpa, tan, Kaum x.t.b. boladi. XaliKtm tiyKargi Kasibi diyxansihlik, sharuashihlik, bahKshihlik, anshihK. Bul jerde unu xam Komrat bohpi eid uhsKa bolinip turadi. On tort unu- Kitay, KipshaK, Kenges, Mangit bohpi bolingen, al Komratlar Shullik xam jaumgir degen eid bolimnen turgan. Bul maKanda da KaraKalpaidar oz mamleKetine iye bolgan. Aymm doimmentlerde augu-jih KaraKalpaidardm Ishmuxammed degen xam bolgan.

KaraKalpaidar XVII-XVIII asirlerde Xorezm xanhi, KazaK xanlndan, Mangit. Buxara xanlndan jane de Rossiya patshalndan menen xar Kiyh siyasiy, eKonomiKaliK xam diplomatiyahK Katnasndar jasagan. XVIII asirdin ortalannda KaraKalpaidar arasmda bohpi izertleu jumislann ahp bargan Gladishev, Muravin, RishKovlar Sirdaryanm tomengi boymda otirgan KaraKalpaidrdm Kalalan, Korganlan bolganlndan. Karataudan Korgasm usiagan narselerdi shigaratugmhgm miltik, OK dariler isleytugmlndann jasagan.

XVII- XVIII asirlerde Orta Aziya xalndannm Kauipli jam Kalmaidar (jongarlar) boladi. Olar Orta Aziya xalndanna tmimsiz shabihu jasadidi. augK-jih Kalmaidar Sirdaryanm orta boylann shabadi. TashKent Kalasm basip aladi. Bul aymairtagi jasagan KaraKalpalarga da Kiym bohpi Kaladi. KaraKalpaidar Kazaidar menen Kosihp Sirdaryanm joKansma Karay . TashKent xam onm Kubla batis tarepine Karap Koshedi. Jane de bir bolimi Sirdaryanm joKansma Karay. TashKent xam onm Kubla batis tarepine Karap Koshedi. Jane de bir bolimi Sirdaryanm tomengi bolimine Xorezmge Karay Koshedi. KaraKalpaidardm Kop bolimlari Kazaidardm ishine Karay da auisadi. Bul tariyxii uamyalardan Keyin olar endi joKargi, tomengi KaraKalpaidar bohpi eidge bolinip Kaladi.

aung- jih tomengi KaraKalpaidardi KazaK xam AbilKayirxan shabadi. Bul sapan KaraKalpaidardm Kop bolegi Xorezmge Karay Koshedi. auug-jih Sirdarya boymdagi Kalgan KaraKalpaidardi KazaKtm xam Erah xan shabadi. Bunnan Keyin KaraKalpaidardm bunngi oz jerlerine Xorezmge Karay massalik turde Koshiui baslanadi.

XVIII asirdin amnnda XIX asirdin baslannda tomengi KaraKalpaidar Amiudarya xam Aral boylanna birotala Koship Kelip Komslasadi.

Usi XVIII-asirdin tariyxii siyasiy, eKonomiKaliK jagdaylannda Jiyen jiraudm jiraushihK, atonushihlik xam doretiusihlik omirlerinin bolganhgm Koremiz.

Jiyen Jirau Amanlik ulmm omiri xam doretiushilik joli

(auKO-auxn) Jiyen jirau XVIII asirdegi

KaraKalpaidardm Xorezmge Kelip ornalasKannan Keyingi brinshi shaym: Jiyen shayir xam jirau eKenligi. Jiyen jiraudm jiraushilm meKtebi. Jiyen jiraudm XVIII asirde xalik amzeid doretpeleri menen jazba adebiyatm baylanistmudagi roli. Jiyen jirau doretpelerinin saidaniu, bizge jetip Keliu sebepleri.

Jiyen jirauga sheKemgi IX-XVII asirlerde KaraKalpaidarda jazba adebiyatm bolganghi, biraK saidanbaganghi, bugan sebep bolgan xar Kiyh sebepler. Eldin jauga shabihui, jaugershiliidin auir aKibetleri, eldegi meshit medreselerdin Kiyratihui, orteliui sebepli Koship Komular.

Amzeid xahK doretpelerinin barlm uamtlarda milliy jazba dareiderdin negizi bolganghi. Maselen, renessans madeniyati oshagmda jasagan xaliktm IX-XVI asirlerde jazba adebiyati boldi ma, bolmadi ma dep guman Keltiriudin Keregi joidigi.

Jiyen jiraudm omiri xam doretpeleri. Jiyen jirau doretpelerinin uhuma xaraKteri. Olarda tolgau, tariyxiy jirdm Koplighi, sebepleri, masalen: «Ber tuyemdi», «Ilagim», «Xosh bolm doslar» Kosndan. Shigarmalannm timsallik xaraKteri. «Ay, jigitlet jigitlet» Kosigi. Jiyen jiraudi Klsndi jazip doretKeni xaKKinda apsanalar.

«PosKan el» tariyxiy jnm ideyaliK mazmum. Shigarmanm tariyxiy jir eKenligi xam tolgaulik xaraKteri.

«PosKan el»din jazihu sebepleri, onda KaraKalpaidardm Xorezmge Keliu Korinisleri, Kiymsnilndar. Bul Koshiuge baylamsh, Begis, MirjiKka baylamsh apsanalar. El birligi. Shigarmalardagi Kaxarmanlar. Tariyxiy jirdm KorKemliligi, tili. «Ulh tau» shigarmasi tariyxiy jirdm jazihui xaKKinda. Bunda KaraKalpaidardm Volga, Edil, JayiK boylannda jasaganghi xaKKinda. Jazba adebiyatta Kalgan faKtlerdin barghi. «Ulh tau» shigarmasm ideyaliK mazmum. KaraKalpaidardm sol asirlerde mamleKetlik birlik xaKKinda guresleri. «Ulh tau» tariyxiy jnm «PosKan el» tariyxiy jnman ayirmashihgi. Shigarmanm KorKemlik ozgesheligi, tili.

Jiyen jirau doretpeleri XVIII asirdegi KaraKalpaidardiK Xorezmge Koship Kelgennen Keyingi daslepid jazba esteligi eKenligi. Jiyen doretpelerinin axamietliligi. Jiyen doretpelerinin ozinen songi adebiyatKa tasiri.

II- bolim

XIX asir KaraKalpaK

adebiyati

Daurige tariyxiy, siyasiy, eKonomiKaliK madeniy xaraKteristika.

XVIII asirdin amn XIX asirdin baslannda KaraKalpaidardm jana darya , Kuuan darya massivlerinde Aral tenizi xam Amiudarya jagalaulannda jasaganghi. Bul dauirerde KaraKalpaidardm Aralh ozbeider menen bir mamleKet boh jasaulan. Xiyua xanhgmm siyasiy islerine aralasiptunui. XVIII asirdin go-jillannan baslap Xiyua

xanlannm KaraKalpaidardi ozine bagmdmu ushm Muxammed Amin inaK auuO-au*0ij, Auez inaK au*0-ax0nij, Eltezer xan axOn - axOujj.

axaO jillardan baslap Muxammed Raxim xannm KaraKalpaidardi oz puxarahgma birotala bagmdmui. KaraKalpaidardi Xiyua xanhgma toliK bagmdmumda KaraKalpaK biylerinen Aydos biy, KesheneK biy, Onnbay biy, Eshan biy, esengeldi biy, aymurza biy x.t.b. biylerdin xizmetleri.

XIX asrdin basman baslap KaraKalpaidardm tiyKargi ulKen unulanm Anca Xorezmge toliK ornalasip bohui. Xiyua xanmm KaraKalpaidardm xar bir unuma oz unuman biy saylap Koyim. KaraKalpaK xalimi unu basshilar basKanp tunui. Jane de xar bir unudm biylerdin biyine, jane de tiKKeley xar biydin Xiyua xanma bagmmga XUKIK bergenligi.

KaraKalpaK xalKi Xorezmge Keliu menen ulKen massivlerdi ozlestirdi. Kanallar Kazip, baglar eKKenligi, tez uaKittm ishinde KaraKalpaidar ozlerin Konsi xalndarga juda sheber, diyxan xaliK eKenliiderin KorsetKenligi, Gone Urgensh, Gurlen, Xiyua Kalalannda dan menen, miyuenin neshshe turleri menen sauda jumism rauajlandirganhgi.

Bul dauirde KaraKalpaidar turaidi otmKshiliKKa aylamui. XaliKtm tiyKannan diyxanshihK, sharuashiliK, baliKshiliK, anshiliK penen de shugillamm. KaraKalpaidarda jerler mamleKet jeri (xannm jeri) uaxim jerier, iri jer iyelerinin jerieri boh p bolingenligi. Elde gO-KO jilda meshitler, medreseler payda boh p, sauath adamlardm sam Kobeyedi. Xalnrtada adamlar, Buxara, Samamand, Xiyua, Kabil, Karashi, Misir, Bagdat, Stambul medreselerinde banp OKiytugmlndan. SonliKtan da KaraKalpaidarda Buxara, Xiyua medreseleri Koleminde Karaimm iyshan, Kum ozeK iyshan, Ayimbet iyshan, AKJagistagi Bes meshit dep atagan Nurah axunm medreselerinin xaliKKa bilim beriui. Orta Aziyada bul onnlarda ulKen ataK abroyga iye bohulan.

KaraKalpaK Konsi KazaK, ozbeK, tunmien xalndannda ozlerinin xar Kiyh zatlardan maselen paxtadan, Kizil Kendirden, junnen Kiyim-KensheK, sheKpen, jip iyiriuge sheber alasha, palas. Kara uyge tiyisli zatlardi tomu sheberiigi, teriden etiK, Kalosh, ton tigiuge, aman esiuge sheber eKenligi, eginshiliKKe baylamsh arbà, tarnau, gunde, mala, shigir, moymtunK sogmga, xar turli otaular sogmga, jay sahuga usta xahK eKenlMerin Korsetiuleri.

XIX asir ortalannda KaraKalpaidarda bagh, tereider ulKen-ulKen auillar, Katar-Katar salmagan suhu xaulili jaylar, Katar-Katar tigilgen otaular bolganhgi.

KaraKalpaidar Xorezmdegi xamme xalndarday eldin jasau sharayatma baylamsh barliK narselerdi ozleri isley alatugm umpli eleKenligi menen putidl dunyaga belgili bolganhgi.

XIX asirde KaraKalpaidar otmidi, sauath, bilimli, umpli, bay el eKenligi menen basKa xalndarga belgili el eKenligin Korsetedi. Elde xaliKtm Kopshiligi KO_P malh, KO_P

jerli bolganludan menen az mali, az jerli, dim malsiz, dim jersiz jarli adamlardm da Kop bolganhgi. Asirese, Xiyua xam tarepinen xaliKka ayamay salndar salmdi. Maselen, jer saligi, jan saligi, mal saligi, xar Kiyli jeKKe salndardm xaliKti KO_P albiratmi. Sol ushm da Xiyua xanhgma Karagannan Keyin KaraKalpaidarda bir eliu jilda ush martebe adalatsiz Xiyua siyosatma elde xatte KaraKalpaK biyelerinin ozleri baslagan axgu-jih Aydos biy Ernazar AlaKoz baslagan xaliK Koterilisi, axoI-o*-jillan Bozatau Koterilisinin bohui.

Bozatau Koterilisinin eldin xatte Xiyua xanhgmm tariyxiy, siyasiy, esotsialliK auxalma, ozgeris jasam. KaraKalpaidar ushm Xiyua xanhgmm jana administrativliK basKanu sistemalanna ulKen ozgerisler Kirgiziui.

XIX asirdin birinshi yanmmm ozinde KaraKalpaidar tariyxiy siyasiy, eKonomiKahK, adebiy, madeniy jairtan osip jetilisti. Elde oz aldma xanliK duziu dauirierinin jetisKenligin xalndm talap etiui. Asirese, elde sauathliKtm Kusheyiui. Elde meshit, medreselerdi pitorgen molla, iyshan, axun allamalardm Kobeyiui. KaraKalpaidar Shigis, Kubla, arab, parsi elleri menen asirese Iran, IraK, Saudiya Arabiyasi, paidstan, Augamstan, Misir, Kitay, Indiya elleri menen anca batista tundy, Tunonenstan, Armeniya, Azerbayjan, KazaK, Kirgiz, Tatar, Bashimrstan elleri menen xatte bunngi Deshti KipshaK dalalanndagi jasaushi xalndar menen siyasiy, ilimiy, adebiy, madeniy sauda Katnasdann Kusheytiui.

KaraKalpaidardagi meshit, medreseler, Bagdattagi, Misirdagi, Kabildagi, Kazan baspaxanalannnda basilgan idtaplar menen tamiyinlendi. KaraKalpaidardm bunnann Xorezm tsivilizatsiyasmda jasagan esid xalndardan eKenligi, sonliKtan da sauath xahK eKenligin burmgi putidl jaxan moymlaganhgi. KaraKalpaidar aymagi bunngi Xorezm tsivilizatsiyasmm ilimiy,adebiy, madeniy, sauda eKonomiKaliK oraylannan bolganldann daliylleytugm OrayliK Aziyadagi en ayemgi esteliider bolgan Gaur Kala, Duman Kala, TopiraK Kala, Koy Kinlgan Kala, KinKKiz Kala, Ketenler, DauKesKen, ShilpiK, Gelle asKan, Kerderier usagan tariyxiy onnlarga bay jerier eKenligi. Sonm menen birge, xaliK juda bay folidorhK doretpelerdin mayda xam iri turierine iye xaliK eKenligi. Bul jerierde KaraKalpaidardm ayemgi xaliK eKenliiderin daliylleytugm «Edige», «KinK KIZ», «Koblan», «Sharyar» «Maspasha» xam t.b. usagan xatte basKa tundy xalndarda JOK xaliK dastanlannm Koplighi. Bulardi atKaratugm juda KO_P elde jiraulardm barhgi. rauajlangan jiraular meideplerinin omir suretugmhgi. Bulardm Kobisi batiriiK xaliK dastanlann atKaratugmhgi. Bul dauirierdegi en ataidi jiraulardan: Jiyemurat, Xalmurat, KazaKbay, Aytuar, Duysenbay xam tagi basKalardm bolganhgi. Elde XIX asirde baKsishilndm rauajlamui. Olardm batiriiK xam anshihK dastanlan, Kobinese ashndiK dastanlardi atKaratugmhgi, rauajlangan baKsihK meKteplerinin barhgi. Bul meideplerdi rauajlandirgan Ammbet baKsi, Juman baKsilar eKenligi. Bul baKsilar meidebinde «Yusup-Axmet», «Gorugh»,»Sayatxan

Xamre»,»AshiK Xamre»,»Bulbil»,»Babaraushan»,»AshiK Najip» dastanlanm uyretiliui, atKanlim.

Xorezmde jashaushi ozbeK, tunmien, KaraKalpaidardm baKsishiliK meKteplerinin bir-birleri menen baylamsh. Eldegi jiraushiliKka, baKsishiliKka baylamsh KissaxanliKtm barhgi. Kissaxanlardm sauath adamlar eKenlMeri. KaraKalpaidar Xorezmge Kelgennen Keyin XIX asirdin ozinde KaraKalpaK milliy jazbà adebiyatm jaratam xahK shayirlan payda boldi. Olar Kunxojà Ibrayim uh (au** - axxO), Ajiniyaz Kosibay uh (axgn - axux). BerdaK Kargabay uh (axgu-a*00) Otesh Alshmbay uh (axgn -a*0g). Sanbay, Gulmurat xam t.b. shayirlardan ibarat edi. Olardm KaraKalpaidardm milliy jazbà adebiyatm tMeudegi teni-tayi JOK xizmetleri. Maselen, xalndiK adebiyatlardi foMorliK doretpelerden basKa tundy xalMardm jazbà adebiyatlanm negizinde salgan atababalanm uzaK asirliK dasturi menen Xorezm tsivilizatsiyasmm jolmda milliy jazba adebiy dasturlerin baslagan shayarlar eKenligi. Olar bir jagman jazbà adebiyatm uaidlleri bolsa, eidnshi jagman foMorliK dasturlerdi de rauajlandmushilar bolganndan. SonlManda olardi baKsi, shayirlar dep ataganhgi.

Xar bir shayir ozinin originalhgi menen XIX asir KaraKalpaK adebiyatm rauajlandmuga ulKen ules Kosti. Maselen, Kunxojà grajdanliK liriKam, satiraliK, timsalhK doretpelerdi improvizatsiya menen shayirshiliK aytislardi rauajlandirsa. Ajiniyaz milliy adebiyatm poeziyada xar tarepleme rauajlamum Karastirdi. Maselen: arab, parsi adebiyatlanndagi poeziyaliK muxalles, ruubay, gazel, tariyp turlerin milliy KaraKalpaK adebiyatmm bazasmda rauajlandmu mumidn eKenligin Korsetti. Adebiyatda poeziyaliK xar turli mazmunda xar turli formalarda xatte xar turli tillerde jaratihu mumKinshilMerin ashti. SonlMan da Ajinyaz doretpelerinde KaraKalpaK tilindegiden tisKan arab, parsi, ozbeK, KazaK tillerinde Kosndar doretildi. XIX asirde Ajiniyaz doretpeleri ancah milliy KaraKalpaK poeziyasmm rauajlamu xam bayiu mumKinshilMerinin jaratilganhgi. Adebiyatda milliy jazbà adebiyat normalanm Kaliplesiui maselelerinin payda bohu mzamlMannm jaratihui. BerdaK shayirdm XIX asirdegi milliy adebiyatm rauajlamumm Kaliplesiui uleK ules KOSIUI. Maselen, bul asirde xaliK tariyxmm (Shejire) jaratihm. BerdaK shayirdm KaraKalpaK adebiyatma milliy jazbà dastanliK shigarmalardi ahp Keliui. Maselen, KaraKalpaK adebiyatmm «Aydos biy» , «Amangeldi», «Ernazar biy», «Raushan», «AKmaK patsha», «ErKebay» usagan uken milliy dastanliK shigarmalar menen bayiui xam rauajlamui.

Otesh Alshmbay uh doretpelerindegi tiyKargi ozgesheliK. ShayirshiliK penen KissaxanlMm baylamsim. SatiraliK doretpelerdin rauajlamui.

XIX asirdegi shayiriar baylamsi. Adebiyatda KissaxanlMm baslamui menen Konsilas xatte dunyaliK adebiy baylamslardm Kelip shigiui. Bul asirdegi KaraKalpaK milliy jazbà adebiyatmm xaraKterli belgileri. Sanbay shayirdm, Gulmurat shayirdm rvorshesrvolan. XIX asirdin uO jillannda KaraKalpaK xaMnm tariyxiiy, siyasiy, sotsialhK, jamiyetliK, eKonomiKaliK xatte adebiy, madeniy omirierinde uMn-ulKen

ozgerisler payda boldi. Bul barhgman bunn Xiyua xanligm Rossiya patshaligmm basip almma baylamsh Kelip shigmi.

Onslar Xiyua xanhgmm ozlerine bagmdmp algannan Keyin xaliK, patshaliK Kelisim KaraKalpaKlardm bir bolimi Rossiya patshahgmm Karamagma otiui, bir jagman Xiyua xanhgmm Karamagmda Kahm. Bir eldin eid patshalnrta, eid siyasatta, eid turli adminstrativliK basKanu sistemasmda jasap Kahui. Bul jagday xaliKtm bir putin etniKahK birhgim buza almaganhgi menen eKonomiKaliK rauajamuga , Kelesi mamleKetliK biriespe duziuine KO_p Kesent etonligi. BiraK, KaraKalpaidar ushm eidnshi payda tareplerinin payda bohmm. Maselen, KaraKalpaK saudagerieri, sayaxatshilan, ahmlan, shayirian endi Sibir, Ural, astraxan, Kazan, MosKeu-MaKarya, SanK-Peterburglerge banp, Evropa menen tamsmga mumidnshihK tapKam, oz gezeginde dunya juzi xalndannda Kizigmshihgi artmi. XIX asirdin amriannnda KaraKalpaidarda xaliK talantlan izli-izinen tumhum dauam etedi. Maselen, Annaiml shayir Mambetxojà uh, KorazbeK shayir RazbeK uh, Begjan shayir Nunm uh, Kulmurat shayir Kurbanah uh, SidiK shayir ToKpan uh, AbdiKadir shayir Beidmbet uh, Kuhmbet shayir, Kazi MauliK shayir, Sapura shayir x.t.b.

XIX asirdin eidnshi yanmmda da KaraKalpaidardm bir bolimi Xiyua xanhgmm Kurammda, eidnshi bolegi ons sorammda bolsa da, eid jaKta da elde meshit, medreseler toliK islep turadi. Bul jagday xalnrtm toliK sauathhgmm saidap tunuma mumidnshihKler jaratiladi. KaraKalpaidardm Rossiya Karamagmdagi tarepinde ons-tuzem meidepleri ashiladi. XIX-asirdin 10- jillannda tallnda birinshi martebe KorazbeK shayirdm basshihgmda KaraKalpaK Kissaxan shayiriar meidebi sholKemlestiriledi. Bul meideptin tiyKargi maKseti eldi, xalndi jaxan tariyxi, ilimi, bilimi, madeniyati menen tamstmu jane de oz milliy adebiyatimizdi rauajlandmuga bagdariangan meidep boladi. Usi meidepte Ajiniyazdm, BerdaK shayirdm shigarmalan Katibler tarepinen Koldan Koshirtip, idtap Kihp tuplep elge taratihp otirgan. XIX asirdin eidnshi yanmman KaraKalpaidarda KissaxanliK rauajlangan. KissaxanliK, onm rauajlamm elde sauathlndm rauajlamuma ulKen sebepshi jaygdaylardm biri bolganhgi. Asirese, eldin jaxan adebiyati, KorKem oneri, madeniyati menen tamsiuma sebepshi jagdaylardm biri boldi. En bashsi milliy adebiyatmm jazbà adeiyatliK xaraKterieri rauajlandi. KorKem til normalan Kaliplesti. Solay etip, XIX asir KaraKalpaidardm jane Kaytip Xorezmge beKKem ornalasip algan asiri boldi. Bul asir basman amnna xaliKtm tariyxiy, siyasiy, jamiyetliK, eKonomiKaliK xatte adebiy, madeniy omirierinde ulKen tariyxiy dauir bohulan menen xaraiderienedi. Jane de KaraKalpaK xalKinm oz aldma tariyxi, madeniyati dunyalik bilim, ilim, madeniyat Korianna milliy ozgesheliideri menen ules KOSKan dauirieri bohmm tariyxKa idrdi.

Kunxoja Ibrayim ulmm omiri xam doretiushilik xizmeti (au***-allà) Kunxoja shayir Ibrayim ulmm jasagan zamam. Shayirdm adebiy ortahgi. Kunxoja zamanmdagi foMor xam adebiyat. Kunxoja shayirdm omiri xaKKinda maghumatlar. Kunxojanm shayir xam baKsi eKenligi. Kunxojanm baKsilik meKtebi, shayirshilik meKtebi. Kop Klassik shayirlardm Kunxojam shayir dep tan ahui. Kunxoja shayir XIX asirde Xorezmge Kelgennen Keyingi KaraKalpaidardm jazba adebiyatmm tiyKann sahushilardm biri eKenligi. Kunxoja shayir doretpelerinin jiynahui, baspada jariyalamui maseleleri. Ogan daslepid ilimiy piidr aytms hilar. Izertleniu, uyreniliu maseleleri. Kunxoja doretpelerinde siyasiy xam grajdanhK liriKalardm rauajlamui. «nege KereK», «El menen», «Zaman», «Jaylauim», «Shopanlar», «ShaliKlap maKsetli jerge jete almay», «OraKshilar», «Janmadim». «Kun Kayda» KosManndagi shayirdm tiyKargi Kotergen ideyalar, shigarmalardm xaraKterleri, bagiti xam xalndiK juumaidan. Kunxoja shayirdm Xiyua sapan xaKKinda. Kunxoja shayir satiralan. SatiraliK shigarmalardm shayirda doreliu sobepleri. «Umitpaspan», «Tuye eKensen» Kosndannm adebiy talmsi. Kunxoja shayirdm timsalliK doretpeleri. Kunxojanm Klassik adebiyatta birinshi timsalshil shayir eKenligi. Kunxoja shayir timsallannm tiyKargi xaraiderleri. «Azmh», «Jau torgay», «Domz KabaK», «Bay balasi», «SOK sanar», «01gen baliK», «Arba», «Kara tas», «AK Kamis», «Sazan au» shigarmalannm adebiy, ilimiy taMsi. TimsalhK shigarmalardm tematiKaliK ozgeshelMeri. Til. KorKemliK ozgeshelMeri. Kunxoja shayirdm aytislan. KazaK axum «Sherniyaz benen aytisi», «Kuderi axm menen aytisi». «UlbiyKe menen aytislan». Aytislardm xaraideri. Jazba aytis. Auizeid aytislan. Kunxoja shayirdm doretiushilik miynetindegi KOZKaraslarga ilimpazlardm piidrieri. Kunxoja shayirdm jazba adebiyatti rauajlandmudagi xam Kaliplesiuindegi roli.

Kunxoja shayir doretpeleri boymsha jane de KOp jilliK izertleuler boymsha juumaK.

Ajiniyaz Kosibay ulmm omiri xam doretiushilik joh (axgn - axux) Ajiniyaz shayirdm XIX asirdegi jasagan KaraKalpaK Klassik shayiriannm biri eKenligi. Ajiniyazdm balahgi. Adebiy ortahgi. Ajiniyazdm KaraKalpaK foMonna xam Klassik adebiyatma Katnasi. Ajiniyazdm shayir xamonm OKimish ahm eKenligi. Ajiniyaz shayir doretpelerinin elden jiynahfu tariyxi. Baspà sozde dagazalamm maseleleri. Izertleniu, uyreniliu maseleleri. Ajiniyaz liriK shayir. Ajiniyazdm liriKalan. Siyasiy xam grajdanlik liriKasi. «Dauran bolmadi», «Konlim menin», «Bolmasa», «Xar

Kim xatem bolur paniy dunyada», «Shndi jan», «Eldi Korer Kun barmeKen», «Demishler» x.t.b. TariypliK liriKalan: «Gozzallar», «Bir janan», «Bir pariy», «Ay alip», «Beuri Kel», «Korindi», «Tuger», «Saudigim», «SadaKa», «Xar Kimlerdin yan bolsà», «Biybigul» x.t.b.lar. Ajiniyazdm liriKaliK shigarmalannm ozgeshelMeri. Ajiniyazdm KaraKalpaK adebiyatma Kirgizgen janalndan, misah, arab parsi, turK tillerindegi muxalles, gazel, tariyp, ruubay x.t.b poeziyanm turierin KaraKalpaK poeziyasma engizilgenligi. Ajiniyaz shayir doretpelerinde shigis KlassiKaliK adebiyatmm dasturieri, sheberliK maseleleri. Ajiniyaz shayirdm shigis adebiyati boymsha audarmalan. Ajiniyaz shayirdm arab , ozbeK, KazaK tilindegi doreton shigarmalan. Ajiniyaz doretpelerinin internatsionalliK xaraKteri. Ajiniyaz shayirdm «Bozatau» shigarmasi. Onm iri liriK shigarma, iri tariyxiy jir eKenligi. Shigarmadagi tariyxiy faKtler. Bozataudagi bas Kaxarman maselesi. Molla Pirim xaKKinda oylar. «Bozatau» shigarmasmdagi jirianatugm tiyKargi shayir ideyasi. «Bozatau»dm namasi. KorKemligi, tili maseleleri. «Bozatau» uamyasma baylamsh doregen basKa da Kosndar. Maselen, «Analar», «Aymlsa»,»Jigitler» xam t.b. shigarmalan. «Bozatau» shigarmasmm foMorliK varientlan. Olardm tiyKargi «Bozatau» doretpesinen ayirmashihgi. Bozatauga baylamsh xaliK apsanalan. «Bozatau» uamyasma baylamsh XIX asirdin amrianda elde payda bolgan tariyxiy, siyasiy, adminstrativliK, XUKIKII ozgerisler. Maselen: KaraKalpaidardi Xiyua xam tarepinen basKanu sistemasmdagi xan, nayip, begler begi, biylik sistemalardi islep shigmi. KaraKalpaK biyelerinin xuKiKlanm sheideniui. Elge, xaliKKa bul tariyxiy jagdaylardm materialliK, eKonomiKahK tasirieri. Ulmma «Bozatau» uaKiyasmm tariyxiy axmiyeti.

Ajiniyaz shayirdm tundy xalMardi: KazaK, ozbeK, Kirgiz, bashimrt, shubash, tatar xam t.b. xalMardi aralam. Bul ellerdi araladagi shayirdm tiyKargi maKseti. Ajiniyaz shayirga turidy xalndar ilimi, bilimi, tariyxi, adebiyati, KorKem oneri, madeniyatmm tasiri.

Ajiniyaz shayirdm KazaK xaliK axmlan menen aytislan. «Kiz Menesh penen aytisi», «Insti KIZ benen aytislan», «Ajiniyazdm Kiz Menesh penen aytislan»nm Kelip shigim tariyxi. Aytistm variantlan. Aytistm Kompozitsiyasi. Mazmum, tili. «Insti KIZ benen aytisi». Aytistm xaraideri, tili maseleleri.

Ajiniyaz shayirdm KazaK dalasmdagi dangi. Ajiniyaz shayir xaKKinda baspa sozde jaryalangan songi jillardagi materiallar xam ogan Koz-Karas. Ajiniyaz shayir doretpeleri boymsha ilimiy izertleuler xam ogan KOZKaras. Ajiniyaz shayirdm baspada basilip shiKkan toplamlan xaKKindagi maseleler. Uliuma XIX asirde KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm rauajlamuma, Kaliplesiune, bayiuma shayirdm tasiri. JuumaK.

doretiushiliKJoh

(axgu - a*00)

BerdaK shayir XIX asir KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm tiyKann sahushilardm biri. Shayirdm omiri, adebiy ortahgi. BerdaKtm shayir xam baKsi eKenligi. BerdaK shayir doretpelerinin a*au-jilga sheKemgi baspà sozde jariyalamui. BerdaK shayir doretpelerinin jiynahui, basip shiganhm, uyreniliui, izertleniu maseleleri. a**0-jillardagi BerdaK shayir doretpelerinin jiynahu, baspadan shiganhu maseleleri. K0-n0-jillardagi BerdaK shayir doretpeleri boymsha bolgan ilimiy piidrier. Maselen: a*K*-nO jillarda CKojurovtm xam KAYimbetovlarm «KaraKalpaK adebiyatmm turleri», a*nK-jilgi S.Basinnin, LSagiytovlarm jane de N.DauKaraevtm BerdaK shayir miyraslan boymsha ilimiy phdrleri. a*nO-na jillarda BerdaK shayir toplamlannm baspà sozde dagazalamui. Shayir doretpelerinin basKa tillerge audanhui.

a*nO-oO jillardagi milletshilerdin uhuma xalndiK madeniy miyraslarga, sonm ishinde BerdaK shayir doretpelerin joKKA shiganuga umtihulan. Savitsidy, Narenov, Muratov K., Irmanov t.b. larm ilimiy miynetleri. JoKan OKIU ornmda BerdaKti uyreniu Kursmm ashihm. BerdaK atmdagi mamleKetliK siyliKtm belgileniui.

a*IO-a**0-jillardagi BerdaK doretpelerinin izertleniu maseleleri. APaxratdinov, À.Murtazaev., Xudaybergenovtm BerdaK miyraslan boymsha izertleuleri. Prof. À.Paxratdinovtm «KaraKalpaK shejiresi» (a*In) «BerdaKtm dastanliK shigarmalan» (a*Iu) «BerdaK shayir tvorshesrvosmm jiynahu, basip shiganhu xam izertleniu maseleleri (a**0) «Amangeldi» dastam (a**o) «BerdaK shayir xaKKinda legendalar, apsanalar xam xaKiyKatliKlar» (a**u) atil Kitaplarm BerdaKti tamu ilimine KOSKan ulesi. TiyKargi BerdaKti izertleuler: N.DauKaraev, LSagiytov, APaxratdinov, À.Murtazaevlarm miynetleri. a**0-jillardagi BerdaK doretpeleri boymsha geypara problemelar. BerdaK shayirdm liriKalan: BerdaK shayir siyasiy grajdanliK liriKalarm sheberi. «Omirim», «XaliK ushm», «JaKsiraK», «Kashan raxatlanadursan» shigarmalannm adebiy ilimiy talmsi, BerdaK shayir liriKalannda tariyxiyliR maseleleri. «Izeler edim», «Bolgan emes», «KereK», «Magan KereK», «Zamanda», BerdaK shayirdm xahK azatliR Roterilisleri dauirinde shigip soylegen sozleri, Rosdannm RoncemliR talmsi. BerdaK shayirdm yumor-satirahK doretpeleri. «SahK», «Biyil», «Jaz Keler me», «Zamanda», «Xojam», «UfiK maxrem», «Dauran», ^Aiabet*, «Karamas», «Pana ber» shigarmalannm talmsi. Berdaidm yumor-satirahK shigarmalannm tili. BerdaK shayirdm dastanliR shigarmalan. KaraKalpaK idassiK adebiyatma Berdaidm birinshilerden bohq jazba dastanliR doretpelerdi engiziui. XIX asir KARAkalpaK adebiyatmda dastanliR shigarmalar menen baymmda adebiyat tariyxmda BerdaK shayirdm roli, xrzmeti, orm maselesi. «Shejire» shigarmasi. «Shejirenin» BerdaK shayir tarepinen jazilgan KARAkalpaK xalmm tariyxi eKenligi. «Shejirenin mazmum». KompozitsiyaliR imnhsi. «Shejire»nin dastan emesligi. JanrliR

ozgisheligi. BerdaK shayirdm xaliK tariyxin jazmdagi orni. «Shejire»de auiz adebiyati menen jazbà adebiyattm baylamsi. Jazbà adebiyattagi Shejire jazm dasturi. «Amangeldi» dastam. Dastannm tariyxiy uamlar menen baylamsi. KorKem adebiyat xam tariyx. «Amangeldi» dastannm mazmum, ol xaKKinda xaliK apsanalan. Dastannm bas Kaxarmanlanna xaraKteristiKa. Dastannm tili.

«Aydos biy» dastam. Dastannm tariyxiy uamyalar tiyKanda doregen shigarma eKenligi. «Aydos biy» xaKKinda bir putin dastannm bolganhi. Ol xaKKinda xaliK apsanalan. Dastannm mazmum. «Aydos biy» dastam xaKKinda xar turli tariyxiy, adebiy pMrier, «Aydos biy» dastannmdagi bas Kaxarmanlar. «Aydos biy» dastannm tariyx penen xaliK apsanalan menen baylamsi. «Aydos biy» dastannm dastanliK xaraKteri. Kompozitsiyasi Aydos babà, «Aydos biy» bolimlerindegi xaraKterli ozgishelMer. Aydos biydin unamh Kaxarman eKenligi. Tili, KorKemliK ozgisheligi.

«Ernazar biy» dastam: XIX asirdin ortalannda KaraKalpaidardm Xiyua xanhi siyasatmdagi adalatsizliKka Karsi xaliK azatliK Koterilisi. Koterilistin Kelip shigm sebepleri. Koterilistin basshisi- Ernazar alaKoz eKenligi. Ernazardm xalKina Xiyuaga Karsi garezsizliKti jaryalau. Onm ozinshe KaraKalpaK xanhi duziu. Koterilistegi satKinhK Keyipler. Koterilistin jeniliu sebepleri. Ernazar alaKozdin olimi. Koterilistin Xiyua xam tarepinen Kan menen basihui.

BerdaK shayirdm usi xaliK azatliK Koterilisinin bas Kaxarmam xaKKinda dastan jazim. Dastannm xaliK tariyxi menen baylamsi. Dastandi xaliKtm saidap Kahui, bizge jetKeriu. Dastannm tili, KorKemliK ozgisheligi.

«Raushan» dastam: Dastannm mazmum. Dastandagi unamh, unamsiz Kaxarmanlarga xaraKteristiKa. Dastannm tili.

«AKmaK patsha» dastam. Dastannm ideyaliK mazmum. Dastannm KmopozitsiyahK Kunhsi. «AKmaK patsha « dastannm geypara adamlann BerdaK shayirdm emes dep daliylleuge unmulan (Savitsidy LYusupov). Dastandagi unamh Kaxarmanlarga xaraKteristiKa. Dastandagi unamsiz Kaxarmanlarga xaraKteristiKa. Dastandagi sheberhK. Dastannm KOI jazbasmm toliK saKlamui. Dastannm KorKemliK, ozgishelMeri, tili.

«ErKebay» dastam: BerdaK shayirdm jazbà dastanliK shigarmalannm ishindegi «ErKebay» dastam en ulKen eKenligi. Onm a*_KI-jih jazip almmi. a*oO-jrii baspa sozde tohK dagazalamm. Kaytip baspada «ErKebay» dastam jaryalanbadi. Jaryalanbauga bolgan tiyKargi sebepler. «ErKebay» dastannm mazmum. Bas Kaxarmanlarga xaraKteristiKa. KorKemliK ozgishelMeri. Tili.

BerdaK shayirdm dastanliK shigarmalan boymsha juumaK. BerdaK tvorshesrvosmm XIX asir KlassiKaliK adebiyatmda alatugm orm. BerdaK shayirdm KorKem soz ustasi sipatmda oz zamanlaslanna Katnasi.

Shayiriar aytisi

Aytis xaKKinda tusiniK. Jazbà realistliK adebiyattagi aytis xam onm turleri. KaraKalpaK KlassiKaliK adebiyatmm uaidlleri Kunxojà, Ajiniyaz, BerdaK, Otesh xam Sanbay shayirlar doretiushiligindagi aytislar, olardm ayirmashliK belgileri. Aytistm janrhK sipati. KlassiKaliK adebiyatimizdagi aytislardm ideyaliK-tematiKaliK bagdan xam ondagi Koyilgan problemalar.

Otesh Alshmbay ulmm omiri xam
doretiushiliKJoh

(axgx-a*0g)

Otesh Alshmbay uh XIX asir KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm tiyKann salshmshilardm biri eKenligi. Omir joh. BalaliK jillan. Adebiy ortahgi. KlassiK adebiyato Katnasi. Otesh shayir Alshmbay ulmm Kissaxan eKenligi.

Otesh Alshmbay uh doretpelerinin jiynahm, baspada basip shiganhui xam izertleniu maseleleri. Otesh shayir doretpelerinde xaliK xam demoKratiyaliK ideyalar. Bul dasturdin Otesh shayirga ozinen bunngilardan dastur bohq Kahm. «Bolar», «Ur», «Kanz alma», «Asarman» shigarmalannm tili, ilimiy, adebiy talKisi. Otesh oz zamanmm realist shaym. Otesh shayir doretpelerinde omir shmhgmm duns jazihm. realistliK shigarmalar jazmda Otesh shayirga oz zamanlaslanmm tasiri.»Saumeymen», «Yanhdi», «Kordim», «KoKozeK», «Besjigit», «DarKar» KosiKlanmm taMsi. «BerdaK baKsiga juuap», «BerdaK olgende», «KorKaman», «Otti dunyadan» KosiKlanmm ozgeshelMeri. Otesh KlassiK adebiyattagi satiriK shayir. Otesh shayir satiralannm ozgesheliKleri. Otesh shayir satiralannm foMorliK satira xam KlassiKahK adebiyattagi satiralar menen baylamsi. Otesh shayir doretpelerinde xayal-Kizlar temasi. Otesh shayir doretpelerindagi xayal-Kizlar tematiKasmm ozgeshelMeri. Shayirdm «Kizlar», «Gulziybà», «Xayran etti» poemasi. Poemanm ideyahK mazmum. Bas Kaxarmanlanna xaraKteristiKa. Poemanm KorKemligi, tili.

Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiligi (axKg - ax*u) XIX asirdegi Gulmurat shayirdm adebiyattagi tutam orm. Gulmuratmm tiyKannada lirix shayir eKenligi. «Kayrauda jilgaz gaz» Kosigi. Onm liriKaliK shigarma eKenligi. KosManmm astarh manisi. Basi bayh diyxan obrazmm suuretleniui. LiriKada adam Keypinin sheberhK penen beriliui. Psixologizm. Shayirdm «Kayda baraman» Kosigi, atKaratugm manisi. «Nadan eKensen» Kosigmm taMsi.

Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiligi

(axK* - ax*x)

XIX asir KaraKalpaK adebiyatanda Sanbay shayirdm timsalshil shayir eKenligi. TimsalhK shigarmalanm ozine tan ozgesheligi. Jarganat penen aytism, shimshiK penen aytism timsallan. Bul doretpelerde omirdin timsallamp beriliui. «Kunsm jasim, Kunsm « Kosigmm tiyKargi ideyasi. Shayir doretpelerinin xalnrtta saidanip juriu sebepleri. Kosndardm KorKemligi. Tili. JuumaK: Gulmurat, Sanbay shigarmalan boymsha birge ameliy is ahp banu.

KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm jazba adebiyatliK xaraKteri

KaraKalpaK KlassiK adebiyati jazbà adebiyat eKenligi. Jazba adebiyat dasturierinin tundy xalndarda V-IX asirde-aK xatte onnanda bunn bolganhidan. (Armaniy, Sogda, Uygir, Xorezm jazmlan) V-XV asirde putidl dunyaga mashxur bolgan tundy xahidardm jazbà estemderi bolganghi. Sol estelMerge Xorezmde jasagan KaraKalpaK xalKinm da ortaK eKenligi. IV-IX asirierde tundy xalndardm seymasmda KaraKalpaidardm da milliy belgilerinin payda bohui. IX-XI asirierde KaraKalpaidardm xaliK bohpi Kaliplesiui. Xar bir milette, onm xaliK bohpi Kaliplesiui menen milliy jazbà adebiyatmm baslanatugmghi. KaraKalpaK jazbà adebiyatmm tiyKarian IX-XI asirierd-aK salmganghi. Adebiyat tariyxmdagi KaraKalpaK jazbà adebiyati xaKKindagi xar Kiyh piidrier. a*o*-jilgi baspà sozdegi jazbà adebiyat xaKKinda bolgan disimssiyalar xaKKinda. Xazirgi dauirdegi adebiy, ilimiy Konferentsiyalar. XVIII-XIX asir KaraKalpaK adebiyati tariyxmm milliy jazbà adebiyat eKenligi. JuumaK.

g. LeKtsiya xam ameliy sabaidardm temalan

Q	LeKtsiya atamasi	Saatlan
a'	Birinshi bolim XVIII asirdegi KaraKalaK adebiyati	☐
☐	Jiyen Jirau AmanliK ulmm omirm xam doretiushiliK joh .	a'0
q	Eidnshi bolim XIX asir KaraKalpaK adebiyati	☐
n'	Kunxojà Ibraym ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	a'0
☐	Ajiniyaz Kosibay ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	

		a'0
u'	BerdaK Fargabay ulmm omiri xam doretiushilix joh.	a'0
w	Shayirlar aytisi .	n'
h	Otesh Alshmbay ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	q
*	Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiligi	☐
a'0	Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiligi	☐
a'a'	KaraKalpaK adebiyatmm jazbà adebiyatliK sipati	☐

K. Ameliy sabaidardm temasi xam mazmum.

Q	Ameliy sabaidardm atamasi xam mazmum	Saati
a'	☐ Ulh tau ☐ tolgaumda tariyx xam KorKem shmliK. À) KorKem adebiyattagi tariyxiy shmliKtm axmiyeti B) Tolgaudagi avtordm fantaziyasi V) Jiyennin tariyxiy xam KorKem shmliKti baylamstmu sheberligi	
☐	XIX asir KaraKalpaK adebiyati xam onm ayirmashihgi À) Daurge siyasiy-sotsialliK shohu B) XIX asirde jazbà realistliK adebiyatm Kaliplesiui V) Bul dauir adebiyatndagi dastur xam janashilliK	
q	Kunxojanm <i>El menen</i> doretpesinin janrliK ozgesheligi. À) Janr xaKKinda tusiniK B) Doretpenin ideyaliK mazmum V) LiriKahK Kaxarmanm shigarmadagi obrazi	
n'	Kunxojanm doretiushiliginde liriKaliK Kaxarman obrazmm jasahui. À) LiriKahK Kaxarman xaKKinda tusiniK B) Shayir liriKalannda avtordm pozitsiyasi V) Shayir doretplerinde ideya xam problema	
☐	Kunxojanm aytislan À) Aytis xam onm turleri xaKKinda B) Kunxojà xam Sherniyaz, Kuderì axun, UlbiyKe aytislan	

u'	V) Kunxojanm jazbà aytisti rauajlandmudagi orni.	
w	<i>Bozatau</i> dastanmda tariyxiy shmliK xam KorKem shmliK À) ShigapmanmjanrhKsipati B) Dastanda tariyxiy faKtlerdin KorKem beriliui V) Sintez problemi	
h	Ajiniyazdm Menesh penen aytisi À) AuizeKi-improvizatsiyaliK aytis B) Aytistm ideyaliK mazmum V) KorKemliK ozgesheligi	
*	Ajiniyazdm liriKasi À) LiriKa xam onm ozgsheligi B) Shayir liriKasmm ideyaliK-tematiKaliK bagdan V) Shayir liriKasmm jana formalan	
a'0	BerdaKtm doretiushiliginin jiynalm xam izertleniu tariyxi À) a*_K0-jillardagi ilimiy eKspeditsiyalar B) BerdaKtm shigarmalannm daslepid jariyalanim V) BerdaK boymsha daslepid izertleuller	
a'a'	BerdaKtm liriKasi À) LiriKa xam onm ozgsheligi B) Shayir liriKasmm ideyaliK-tematiKaliK bagdan V) Shayir liriKasmm jana formalan	
a'□	Shayirdm tariyxiy-epiKaliK shigrmalan À) Shayirdm tariyiy shmliKti KorKemleu sheberligi B) XIX asirdegi dastanlarda jazbà adebiy sipat V) Shayir dastanlanndaKorKem metodlardm sintezi	
a'q	<i>Shejire</i> dastani À) RealistliK xam mifliK suuretlu usillannm birligi B) Shigarmanm ideyasi xam maKseti V) Doretpedegi realistliK xam mifliK obrazlar	
a'n'	<i>Aydos baba</i> dastani À) Aydos tariyxiy Kaxarman sipatmda B) Aydos obrazmda shayirdm KorKem Kosimtaln V) Dastandagi tariyxiy xam KorKem shmliK biriigi	
	<i>AKmaKpatsha</i> dastamda ilimiy element À) Shigarmanm ideyaliK sipati B) Shigarmadagi Koncem metodlar biriigi V) Dastanda obrazlar sistemasi	

a'□	<i>Emebay dastam</i> À) Dastandagi KorKem xam tariyxiy shmlIKtm baylamsi B) Shigarma syujetindegi ozgesheliK belgiler	
a'u'	V) Dastandagi obraz jasau ozgesheligi	
a'w	<i>Amangeldi dast<mmd<i tariyxiy shmlIK</i> À) Shigarmanm ideyasi xam problemi B) Shigarmanm janrliK ozgesheligi V) Dastanda obraz jasau sheberiigi	
a'h	<i>Emazarbiy dast<mmd<i Ernazar obrazi</i> À) Dastannm ideyaliK sipati B) Ernazar obrazmda tariyx xam KorKemliK V) Dastannm janrhK ozgesheligi	
a'*	BerdaK doretiushiliginde foMorliK dastur À) BerdaK liriKasmda foMorliK suuretlu B) Shayirdm dastanlan xam foMor V) Shigarmalanndagi obrazlarda foMoriik motivler	
□O	Oteshtin liriKasi À) Shayir shigarmalanmm ideyaliK-tematiKaliK bagdan B) Shayir doretpelerinin janriiK ozgesheligi V) LiriKahK Kaxarman obrazi	
□a'	Gulmurattm liriKasi À) Shayir liiKasmda psixolgizm B) Doretpelerinin KorKemliK ozgesheligi V) Shigarmalanmm janrliK sipati	
□□	Sanbay shayir liriKasi À) Sanbay-timsal sheberi B) Shayir shigarmalanmm formaliK ozgesheligi V) LiriKahK Kaxarman obrazi	
	KaraKalpaK adebiyatmm jazbà adebiyatliK sipati À) AuizeKi xam jazbà adebiyat xaKKinda B) RealistliK adebiyattim mzamhlMan V) Jazbà adebiyattm janrliK ozgesheligi	

Kursjumismmtemalan

a'. Jiyeñ jiraudm *PosKan* e/tolgaumda obraz jasau ozgesheligi.

□. Kunxoja shigarmalanmm poetiKaliK tili.

q. Sanbay-timsal sheberi.

n'. Otesh-liriK shayir.

□. Jiyennin tariyxiy-epiKaliK doretpelelerinde tariyx xam KorKem shmliK.
 u'. Ajiniyaz shigarmalannda Uatan temasi.
 w. Ajiniyazdm *Bozatau* dastanmm janrliK ozgesheligi.
 h. BerdaK doretiushiliginde xayal-Kizlar temasi.
 *. BerdaK shigarmalanndm didaKtiKaliK sipati.
 a'0. Otesh shigarmalannda omir shmhgmm KorKem suuretleniui. a'a'.
 BerdaK doretiushiliginde liriKaliK Kaxarman problemi. a'□.
 BerdaK shigarmalanndm KorKemliK ozgesheligi. a'q. BerdaKtm obraz
 jasau stili.
 a'n'. Ajiniyaz shayir doretiushiliginde KorKem sheberliK. a'□.
 Ajinyaz liriKasmm janrliK ozgesheligi. a'u'. Ajiniyaz-
 KaraKalpaK xalKinm liriK shaym. a'w. XIX asir KaraKalpaK
 adebiyatmda jazbà adebiyatliK sipat. a'h. KaraKalpaK KlassiKaliK
 adebiyatmda milliyliK belgiler.

PitKeriu-KanigeliK jumislannm temalan a'. XIX asir KaraKalpaK
 adebiyatmda MustamliK ideyasi. □. Ajiniyaz doretiushiliginde
 obrazhliK xam portret jasau maselesi. q. Kunxojà shigarmalanndm
 poetiKasi.

n'. Kunxojà shigarmalanndm janrliK xam formaliK ozgesheligi. □. Ajiniyaz
 doretiushiliginde dastur xam janashilliK. u'. BerdaK doretu ushiliginde miynet temasi.
 w. BerdaKtm4/na/2#?Mdastani. h. BerdaKtm *Aydos baba* dastam. *. BerdaKtm *Ernazar
 biy* dastam. a'0. BerdaKtm *AKmaKpatsha* dastam. Adebiyatlar a'. Karimov I.À.
 Uzbeidcton: Natsionalnaya nezavisimost, eKonomiKa, politiKa, ideologiya. Tom a'.
 ToshKent. «UzbeKiston» - a'*u'

□. Karimov I.À. Yangisha fiKrlash va ishlash davr talabi. Tom □- ToshKent.
 «UzbeKiston» - a'*u'

q Karimov I.À. Tariyxiy xotirasiz KelajaK yuK. ToshKent. «SharK» nashrieti matbaa
 Kontserni bosh taxririya. a'*h

SabaKliK xam OKIU Kollanbalar a'. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. (sabaidiK)
 Noids «KaraKalpaKstan» - a'*hu'. □. DauKaraev N. Shigarmalanndm toliK jiynagi n'-
 Tom. KaraKalpaKstan baspasi, NoKis a'*w*

q. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids, «KaraKalpaKstan» a'*hu'.

Kosimsha adebiyatlar

- I. Jiyen Tagay uli. «PosKan el» KKMB Noids 1979
- . Jiyen jirau «PosKan el». Noids KaraKalpaKstan. 1981
- q. Jiyen jirau «posKan el» Noids KaraKalpaKstan, 1990
4. «Xabarshi» jur. N□, 1999j
5. Karimov À Adebityatimizdm geypara maseleleri. Noids- KaraKalpaKstan 1988. 6. KaraKalpaKstan ASSRmm tariyxi, eid tomliK «KaraKalpaKstan» baspasi. 1975 jil 7. S.S.Kamalov KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Izd. «FAN» Uzbeidston. ToshKent - 1968
8. Jalilov O. XIX-XX asr boshlaridagi KoraKalpoK tarixidan. ToshKent. «FAN» 1986
9. Ivanov P.P. Oshend po istorii Sredney Azii. Izd. Vostoshnoy literatun. MosKva 1958
10. Karimov A Jiyen jiraudm omiri xam rvorshesrvosi. Noids KKMB 1974.
- II. Ismaylov B. Kunxojanm omiri xam rvorshesrvosi. Noids, «KaraKalpaKstan», 1971.
- 1□. Paxratdinov A Kunxojà shayir xaKKinda apsanalar xam xamyKatlar. «eidn KaraKalpaKstan» 15-iyun 1999j, N71 (171 -1999) 1q. Kunxojà. Kosndar. KKMB, 1980
14. Pirnazarov A Masterstvo Ajiniyaza. izd.KaraKalpaKstan 1984 15. Aleuov O. Ajiniyazdm agartmshiliK oylan. KaraKalpaKstan, 1984. 16. Murtazaev A Shayirdm muxabbati KaraKalpaKstan, Noids, 1988 17. Saidov D. XVIII-XIX asirlerdegi KaraKalpaK shayirlan. KaraKalpaKstan Noids -1979
18. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd.FAN. UzSSR. TashKent-1991 19. Karimov A Adebityatimrzd m geypara maseleleri. KaraKalpaKstan, Noids -1997. □0. Ajiniyaz Kosibay uh. Tanlamah shigarmalan. KKMB, Noids 1970 □1. Ajiniyaz (Ziyuar) Tanlamah shgarmalan, Noids, KaraKalpaKstan, 1977j □□. Ajiniyaz, KaraKalpaKstan, Noids-1975
- q. Ajiniyaz (Ziyuar) Tanlamah shigarmalan, Noids, KaraKalpaKstan, 1988j
- 4. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan-1994 □5. Ustaz. gaz. 1-iyul, 1999 N47- 48x (54) □6. Sagiytov i. «Saxra bulbili», Noids KaraKalpaKstan - 1974
- 7. Tileumuratov M. BerdaK shigarmalanndagi tariyxiy dereider. Noids, KaraKalpaKstan 1978
- 8. Murtazaev A BerdaK shigarmalanndagi zamanagoyliK xam sheberliK. Noids, KaraKalpaKstan, 1994
- 9. Paxratdinov A KaraKalpaidar shejiresi, Noids, KaraKalpaKstan 1984j q0. Paxratdinov A BerdaK shayirdm dastanlm shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan 1976

qa\ Paxratdinov À. BerdaK shayir shigarmalannm jiyalm, baspaga shiganlm xam izertleniu maseleleri. Noids , KaraKalpaxstan, a**0.

qg\ Pirnazarov À. BerdaK shigarmalannnda Kollamlgan doretiushiliK usillar. Noids . Bilim -a**w

qq. Paxratdinov A, Paxratdinov K. BerdaK shayir xaKKinda legendelar, apsanalar xam xaKiyKathKlar. Noids, Bilim, a**u'-j

qn\ Milliy adebiyatimrzdmd bayteregi Noids, KaraKalpaKstan -a**x qo\
BerdaK xaKKinda soz. Noids, KaraKalpaKstan, a*w*j qu\
BerdaK
(Berdimurat) Tanlamah shigarmalan. Noids, KKMB. a*o'0 qw. BerdaK.
Tanlamah shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan a*w* qh. Amiudarya
jurnah. Nn' - a'a\ a*□*

q*. i.AKarimov. Nasha tsel: Svobodnaya i prosvetayushaya Rodina. Tom g. ToshKent. Uzbeidston - a**w.

n'0.Karimov I.À. Yangisha fiKrlash va ishlash - davr talabi. Tom □. ToshKent.»UzbeKiston» a**w-y

n'a\ Otesh Alshmbay uh. KoKoZeK. Noids, KaraKalpaKstan, - a*w*
«KaraKalpaKstan» Noids - a*w*.

n'g\ Karimov A Otesh shayirdm omiri xam rvorshesrvosi. Noids - a*wn' n'q.
Otesh Alshmbay uh. Tanlamah shigarmalan. Noids KKMB. a*ug

□KaraKalpaK adebiyati tariyxi (a'h-a* àcir)□ Kursi boymsha aurzsha
ameliy Kadagalau jumisi. Soraulardm dizimi

- I. Jiyen jirau xam onm doretpelerindegi tariyxiy shmliK
2. FoMor xam adebiyat (Jiyen jirau doretiushiligi misalmda).
3. Kunxojà doretiushiliginin ozgesheliK belgileri.
4. Ajiniyaz shigarmalannnda liriKaliK Kaxarman problemi.
5. «Poskan el» toKaumm janrliK sipati.
6. «Ulh tau» tolgaumda tariyx xam KorKem shmliK maselesi.
7. KaraKalpaK KlassiK adebiyatmda dastanshiliK meKtebi.
8. KlassiK adebiyattagi realistiK xam foMorliK suuretlu usillannm birigiui - KorKem metod maselesi.
9. «Bozatau» dastanmda tariyx xam avtordm poziviyasi.
10. Jiyen jirau shigarmalannm janriiK sipati xaKKinda.
- II. KlassiK adebiyatta mifliK suuretlu usilm Kollamu ozgesheligi.
12. Jiyen doretiushiliginin izrtleniui, basip shiganhui, jiynahui.
13. BerdaK shayir doretiushiliginin izertleniu tariyxi.
14. BerdaK shayir doretiushiliginde tariyx xam KorKem shmliK.
15. Ajiniyazdm muxabbat liriKasi.
16. Ajiniyazdm uatan liriKasi.

17. Ajiniyaz doretiushiliginde Shigis poeziyasmm dasturi.
18. BerdaKtm «Xorezm» dastanmda tariyxiy shmliKti KorKem suuretlu ozgesheligi.
19. «Shejire» dastanmda mifliK elementlerdi paydalamu ozgeshelMeri.
20. «Raushan» dastanmdagi KorKem shigarma xam dauir shmghi.
21. «Ernazar biy» dastanmda tariyxiy obraz jasau ayirmashihgi.
22. «Aydos babà» dastanmda tariyx xam KorKem shmliK.
23. «AKmaK patsha» dastanmda shmliK xam KorKem shmliK.
24. Kunxojanm aytislan.
25. KlassiK adebiyatimizda aytis xam onm rauajlamu joh.
26. XIX asir adebiyatmm ozgesheliK belgileri.
27. Xorezm madeniyyati xam 19 - asir KaraKalpaK adebiyyati.
28. KlassiK adebiyatta adebiy obraz jaratm usillan: realistliK, foMorliK x.t.b
29. XIX asirde KaraKalpaK adebiyatmda epos jannnm rauajlamm.
30. N.DauKaraevtm KaraKalpaK KlassiK adebiyatm izertleudegi orm.
31. KAyimbetovtm KlassiK adebiyatti izertleudegi miynetleri.
32. BerdaK xam Oteshtin aytislan.
33. Otesh Alshmbay uh - lirix shayir.
34. «Amangeldi» dastanmda tariyx xam KorKem shmliK.
35. Xayal-Kizlar temasi BerdaK liriKasmda.
36. KlassiK adebiyatimizda yumor - satiraliK elementler.
37. KlassiKahK adebiyatimizda dastur xam janalMar.
38. KlassiKahK adebiyatta siyasiy - grajdanliK liriKa.
39. KlassiK adebiyatta peyzajliK liriKa.
40. BerdaK shigarmalannm tili.
41. Ajiniyaz shigarmalannm tili.
42. Kunxojà shigarmalannm tili.
43. Jiyen shigarmalarmm tili.
44. Otesh shigarmalannm tili.
45. Gulmurat shigarmalannm tili.
46. Sanbay shigarmalannm tili.
47. XIX asir KaraKalpaK adebiyatmda timsal.
48. Sanbay aytis sheberi.
49. BerdaK shigarmalannm dereideri.
50. Otesh shigarmalannm ideyalliK - tematiKaliK bagdan.
51. Shayiriar aytisi xam onm ozgesheliK belgileri.
52. BerdaK - realist, gumanist, demoKrat xam KlassiK shayir.
53. KlassiKahK adebiyat xam onm ozgeshelMeri.
54. KaraKalpaK KlassiK adebiyyati xam xaliK Kitaplan.
55. Otesh - satiriK shayir.

56. Ajiniyaz xam Menesh aytisi.
57. Ajiniyaz shayirdm adebiy baylamslan.
58. KlassiK adebiyatta obraz jasau usillan.
59. «Raushan» dastanmda xayal Kizlar maselesin saulelendiriu ozgesheligi.
60. Kunxoja shigarmalanda tariyx xam KorKem shmliK.

AJINIYAZ ATINDAGI NOKIS MAMLEKETLIK PEDAGOGIKALIK
INSTITUTI

«KELisiLDi»

Kafedra bashgi

Dots.Davletov B.

« ____ » ____ u' ____ □OO□j

KaraKalpaK tili xam adebiyati faimltetinin II à, b, v, g
Kursi ushm «XVIII, XIX asir KK adebiyati» pani boymsha

leKtsiya xam ameliy sabaidardm

KaraKalpaK adebiyati

KALENDARLIK (TEMATİKALIK) REJESI

PedagogiKa institutmm □a'a'n'a'00 KaraKalpaK tili xam adebiyati Kaniygeligi (Shifr)
ushm

Semestr-III

LeKtsiya ____ □h ____ saat

Ameliyat ____ □q ____ saat

Laboratoriya_- ____ saat

MustaKil talim __ u'0 ____ saat

Jami ____ a'□q ____ saat

NOKiS- □00*-j

(XVIII-XIX asir KaraKalpaK adebiyati)

LeKtsiya sabaidardm temalan

Q LeKtsiya atamasi

Saatlan

a'	Birinshi bolim XVIII asirdegi KaraKalaK adebiyati	☐
☐	Jiyen Jirau AmanliK ulmm omirm xam doretiushiliK joh .	n'
q	EKinshi bolim XIX asir KaraKalpaK adebiyati	☐
n'	Kunxoja Ibraym ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	n'
☐	Ajiniyaz Kosibay ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	q
u'	BerdaK Gargabay ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	q
w	Shayiriar aytisi .	☐
h	Otesh Alshmbay ulmm omiri xam doretiushiliK joh.	q
*	Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiligi	☐
a'0	Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiligi	☐
a'a'	KaraKalpaK adebiyatmm jazbà adebiyatliK sipati	☐

Ameliy sabaidardm temasi xam mazmum

Q	Ameliy sabaidardm atamasi xam mazmum	Saati
a'	Jiyen jiraudm «Poskan el» xam «Ulh tau» poema-tolgaulannda tariyx xam Koncem shmlIK. À) KorKem adebiyattagi tariyxiy shmlIKtm axmiyeti B) Tolgaulardagi avtordm fantaziyasi	☐
☐	V) Jiyennin tariyxiy xam KorKem shmlIKti baylamstmu sheberligi	
q	XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm siyasiy-sotsialliK xam tariyxiy jagdaylan À) Daurge siyasiy-sotsialliK shohu B) XIX asirde jazbà realistliK adebiyatmm Kaliplesiui V) Bul dauir adebiyatndagi dastur xam janashilliK	☐
	Kunxojanm liriKalannm janrliK ozgesheligi xam onda liriKaliK Kaxarman obrazmm jasahui.. À) Janr xaKKinda tusiniK Shayir doretplerinde ideya xam problema B) Shayir liriKalannm avtordm pozitsiyasi V) LiriKahK Kaxarman obrazmm jasahm aymKshalndan	☐

n'	Ajiniyazdm liriKasi À) LiriKa xam onm ozgsheligi B) Shayir liriKasmm ideyaliK-tematiKaliK bagdan V) Shayir liriKasmm jana formalan	n'
□	«Bozatau» poemasmda tariyxiy shmliKtm KorKem sauleleniui À) ShigarmanmjanrliKsipati B) Dastanda tariyxiy faKtlerdin KorKem beriliui V) Sintez problemi	□
u'	BerdaKtm liriKasi À) LiriKa xam onm ozgsheligi B) Shayir liriKasmm ideyaliK-tematiKaliK bagdan V) Shayir liriKasmm jana formalan	n'
w	BerdaKtm tariyxiy-epiKaliK shigarmalan À) Shayirdm tariyxiy shmliKti KorKemleu sheberiigi B) XIX asirdegi dastanlarda jazbà adebiy sipat V) Shayir dastanlannnda KorKem metodlardm sintezi «Shejire», «Xorezm», «Amangeldi», «Aydos biy», «Ernazar biy» tariyxiy shigarmalan, «AKmaK patsha» dastam, «Raushan» poemasi, «ErKebay» dastam- shigarmalann tallau jasau	n'
h	Oteshtin liriKasi À) Shayir shigarmalannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan B) Shayir doretpelerinin janrliK ozgsheligi V) LiriKahK Kaxarman obrazi D) «Xayran etti» poemasi, ideyasi, KorKemligi	n'
*	Gulmurattm liriKasi À) Shayir liiKasmda psixolgizm B) Doretpelerinin KorKemliK ozgsheligi V) Shigarmalannm janriiK sipati	□
a'0	Sanbay shayir liriKasi À) Sanbay-timsal sheberi B) Shayir shigarmalannm formaliK ozgsheligi V) LiriKahK Kaxarman obrazi	□
a'a'	KaraKalpaK adebiyatmda shayiriar aytisi À) Aytis xam onm turieri xaKKinda B) Kunxojà xam Sherniyaz, Kuderer axun, UlbiyKe aytislan VAjiniyaz benen Krz Meneshtin aytisi D) BerdaK penen Oteshtin aytisi S) Sanbay shayir aytisi	□
a'□	KaraKalpaK adebiyatmm jazbà adebiyatliK sipati À) AmzeKi xam jazbà adebiyat xaKKinda	□
a'q		

- B) Realistlik adbiyattim nizamhliklan
- V) Jazbà adbiyattm janrlik ozgsheligi

Kursjumismtemalan

- a'. Jiyen jiraudm *PosKan e/tolgaumda* obraz jasau ozgsheligi.
 - . Kunxojà shigarmalanm poetikaliK tili.
- q. Sanbay-timsal sheberi.
- n'. Otesh-lirik shayir.
 - . Jiyennin tariyxiy-epikaliK doretpelerinde tariyx xam KorKem shmlik.
- u'. Ajiniyaz shigarmalannda Uatan temasi.
- w. Ajiniyazdm *Bozatau* dastanmm janrlik ozgsheligi.
- h. BerdaK doretiushiliginde xayal-Kizlar temasi.
- *. BerdaK shigarmalanm didaktikaliK sipati.
- a'0. Otesh shigarmalannda omir shmhgmm KorKem suuretleniui.
 - a'a'. BerdaK doretiushiliginde lirikaliK Kaxarman problemasi.
 - a'□. BerdaK shigarmalanm KorKemliK ozgsheligi.
 - a'q. BerdaKtm obraz jasau stili.
 - a'n'. Ajiniyaz shayir doretiushiliginde KorKem sheberlik.
 - a'□. Ajinyaz lirikasmm janrlik ozgsheligi.
 - a'u'. Ajiniyaz- KaraKalpaK xalKinm lirik shaym.
 - a'w. XIX asir KaraKalpaK adbiyatmda jazbà adbiyatlik sipat.
 - a'h. KaraKalpaK KlassikaliK adbiyatmda milliylik belgiler.

Pitkeriu-Kanigelik jumislannm temalan

- a'. XIX asir KaraKalpaK adbiyatmda Mustamlik ideyasi.
 - . Ajiniyaz doretiushiliginde obrazhlik xam portret jasau maselesi.
- q. Kunxojà shigarmalanm poetikasi. n' . Kunxojà shigarmalanm janrlik xam formalik ozgsheligi.
 - . Ajiniyaz doretiushiliginde dastur xam janashillik.
- u'. BerdaK doretiushiliginde miynet temasi.
- w. *BerdaKtm Amangeldi dastam*.
- h. *BerdaKtm Aydos baba dastam*.
- *. *BerdaKtm Ernazar biy dastam*. a'0. *BerdaKtm AicmaKpatsha dastam*. Adbiyatlar a'. Karimov I.À. Uzbeidcton: Natsionalnaya nezavisimost, eKonomika, politika, ideologiya. Tom a'. Toshkent. «Uzbekiston» - a**u

- . Karimov I.À. Yangisha fiKrlash va ishlash davr talabiTom o- ToshKent. «UzbeKiston» - a99o
- q Karimov I.À. Tariyxiy xotirasiz KelajaK VUK. ToshKent. «SharK» nashrieti matbaa Kontserni bosh taxririya. a99x
- SabaKliK xam OKIU Kollanbalar 1. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. (sabaidiK) Noids «KaraKalpaKstan» - a9XK. □. DauKaraev N. Shigarmalannm toliK jiyngi K-Tom. KaraKalpaKstan baspasi, NoKis a9u9
- q. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids, «KaraKalpaKstan» a9xu.
- Kosimsha adebiyatlar
- I. Jiyen Tagay uh. «PosKan el» KKMB Noids 1959
- . Jiyen jirau «PosKan el». Noids KaraKalpaKstan. 1979
- q. Jiyen jirau «posKan el» Noids KaraKalpaKstan, 19990
4. «Xabarshi» jur. N4, 1999j
- 5 Karimov À Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. Noids- KaraKalpaKstan 1988.
6. KaraKalpaKstan ASSRmm tariyxi, eid tomliK «KaraKalpaKstan» baspasi. 1975 jil
7. S.S.Kamalov KaraKalpaid v XVxx-Xxx veKax. Izd. «FAN» Uzbeidston. ToshKent - 1978
8. Jalilov O. XIX-XX asr boshlaridagi KoraKalpoK tarixidan. ToshKent. «FAN» 1986/
9. Ivanov P.P. Oshend po istorii Sredney Azii. Izd. Vostoshnoy literatun. MosKva 1958
10. Karimov A Jiyen jiraudm omiri xai rvorshesrvosi. Noids KKMB 1974.
- II. Ismaylov B. Kunxojanm omiri xam tvorshesrvosi. Noids, «KaraKalpaKstan», 1971.
- 1□. Paxratdinov A Kunxojà shayir xaKKinda apsanalar xam xamyKatlar. «eidn KaraKalpaKstan» ao-iyun a999j, Nua (aua999)
- ax. Kunxojà. Kosndar. KKMB, a9x0
- 1q. Pirnazarov A Masterstvo Ajiniyaza. izd.KaraKalpaKstan 1984
14. Aleuov O. Ajiniyazdm agartmshiliK oylan. KaraKalpaKstan, 1984.
15. Murtazaev A Shayirdm muxabbati KaraKalpaKstan, Noids, a9xx
16. Saidov D. XVIII-XIX asirierdegi KaraKalpaK shayirian. KaraKalpaKstan Noids - a9x9j
17. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd.FAN. UzSSR. TashKent-a99à
18. Karimov A Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. KaraKalpaKstan, Noids - a99x.
19. Ajiniyaz Kosibay uh. Tanlamah shigarmalan. KKMB, Noids a9u0
- 0. Ajiniyaz (Ziyuar) Tanlamah shigarmalan, Noids, KaraKalpaKstan, a9xxj
- gu. Ajiniyaz, KaraKalpaKstan, Noids-a9uo
- gx. Ajiniyaz (Ziyuar) Tanlamah shigarmalan, Noids, KaraKalpaKstan, a9xxj

g*. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan-a**n
 KO. Ustaz. gaz. à-iyul, a*** Ngu- gx (OK) ka. Sagiytov L «Saxra
 bulbili» , Noids KaraKalpaKstan - a*un
 Kg. Tileumuratov M. BerdaK shigarmalanndagi tariyxiy dereider. Noids,
 KaraKalpaKstan a*uxj
 KK. Murtazaev À. BerdaK shigarmalanndagi zamanagoyliK xam sheberliK. Noids,
 KaraKalpaKstan, a**K
 Kn. Paxratdinov A KaraKalpaidar shejiresi, Noids, KaraKalpaKstan a*xnj KO.
 Paxratdinov A BerdaK shayirdm dastanlm shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan a*xu
 KU. Paxratdinov A BerdaK shayir shigarmalanm jiynalm, baspaga shiganhu xam
 izertleniu maseleleri. Noids , KaraKalpaKstan, a**0.
 KU. Pirnazarov A BerdaK shigarmalannda Kollamlgan doretiusliliK usillar. Noids .
 Bilim -a**x
 KX. Paxratdinov A, Paxratdinov K. BerdaK shayir xaKKinda legendelar, apsanalar xam
 xaKiyKathKlar. Noids, Bilim, a**uj
 K*. Milliy adebiyatimizdm bayteregi Noids, KaraKalpaKstan -a**x nO.
 BerdaK xaKKinda soz. Noids, KaraKalpaKstan, a*xuj na. BerdaK
 (Berdimurat) Tanlamah shigarmalan. Noids, KKMB a*o0 ng. BerdaK.
 Tanlamah shigarmalan. Noids, KaraKalpaKstan a*xu nK. Amiudarya
 jurnah. NK - aa, a*o*
 nn. i.AKarimov. Nasha tsel: Svobodnaya i prosvetayushaya Rodina. Tom g.
 ToshKent. Uzbeidston - a**u.
 no.Karimov I.À. Yangisha fiKrlash va ishlash - davr talabi. Tom o.
 ToshKent.»UzbeKiston» a**xy
 nu. Otesh Alshmbay uh. KoKozeK. Noids, KaraKalpaKstan, - a*x*
 «KaraKalpaKstan» Noids - a*u*.
 nu. Karimov A Otesh shayirdm omiri xam rvorshesrvosi. Noids - a*xn nx.
 Otesh Alshmbay uh. Tanlamah shigarmalan. Noids KKMB. a*ug

*KaraKalpaK adebiyati tariyxi (XVIII, XIX asir) Kursi boymsha ozbetinshe jumis
 saatlanm temalan xam is rejesi.*

Temalar	Ozbetinshe jumis saatlanm temalan xam is rejesi.		
Sam 1.	Jiyen jiraudm tariyxiy-epiKaliK «Poskan el» tolgaui. JobasiU.	Saat	UaKti
	1.«Poskan el» tolgaumda tariyxiy shmlikti KorKem suuretlu sheberligi.	g	

- g. Tolgauda realistlik Kaxarman obrazi.
3. Tolgaudagi foMorlik dastur. *Adebiyatlar*
1. DauKaraev N. TOIK shigarmalar jiynagi. N-1979.
- g. Karimov A. Jiyen jiraudm omiri xam tvorshestvosi. N.-1963.
3. OzR. IAnm (KK.bolimi)«Xabarshi» jurnah. 1999-jil. N g.
4. Karimov A. Adebiyatimizdm geypara maseleleri. N-1988.
5. Jiyen jirau. «Poskan el». Noids «KaraKalpaKstan» 1990.
- g. «Ulh tau» tolgaumm ozine tan ozgesheliKleri. Jobasi: g
1. XVIII asirdegi tariyxiy –siyasiy jagday xaKKinda.
- g. Tolgaudagi tariyxiy xam KorKem shmlik.
3. Tolgaudm KorKem tili. *Adebiyatlar*:
1. DauKaraev N. TOIK shigarmalar jiynagi.N.-1979.
- g. Karimov A Jiyen jiraudm omiri xam rvorshesrvosi.N.-1963.
3. OzR. IAnm (KK.bolimi)«Xabarshi» jurnah. 1999-jil. N g.
4. Karimov A Adebiyatimrzdm geypara maseleleri. N.-1988.
5. Jiyen jirau. «PosKan el». Noids «KaraKalpaKstan» 1990.
3. XIX asirdegi KaraKalpaidardm adebiy-madeniy jagdaylan xaKKinda. Jobasi: g
1. XIX asirdegi jirau xam baKsilar meKtebi.
- g. Adebiy baylamslar xam Shigis poeziyasi dasturinin milliy adebiyatimrzga enisiui.
3. Realistlik adebiyata foMorlik dastur. *Adebiyatlar*:
Llvanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. Izd. «Vostoshnaya literatura». MosKva-1958.
- g.DauKaraev NTOIK shigarmalanm jiynagi. N.-1979.
3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. N- «KaraKalpaKstan»-a*xu.
- 4.Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX verax. Izd. T-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. N-. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. N- «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan.
4. Kunxojà doretiushiliginde grajdanlik liriKa. Jobasi: g
1. Kunxojà liriKasmda miynet temasi.
- g. «Jaylamm» shigarmasmda realistlik shmlik.
- 3.«E1 menen» doretpesindegi ideyaliK *mazmumAdebiyatlar*:
Llvanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. Izd. MosKva-1958.
- g.DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N.-1979.
3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
- 4.Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Izd. T.-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.

6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidanT-1986.
8. Ismaylov B. Kunxojanm omiri xam tvorshestvosi. N-1961.
9. Kunxojà. Kosndar toplami. Noids. «KaraKalpastan»-g005.
5. Kunxojanm timsalliK shigarmalan. Jobasi: g
1. SimvoliKahK suuretlu xaKKinda.
- g.«AKKamis»,«Azmh»,«Jau torgay» shigarmalannda timsalliK belgi
3. TimsalhK shigarmalardm janrliK ozgesheliKleri. *Adebiyatlar:*
1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. izd. MosKva-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N.-1979.
3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
- 4.Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX verax. izd. T.-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T.
8. ismaylov B. Kunxojanm omiri xam rvorshesrvosi. N.-1961.
9. Kunxojo. Kosndar toplami. Noids. «KaraKalpastan»-g005.
6. Kunxojanm avtobiografiyaliK doretpeleri. Jobasi: g
1. Shayirdm omiri xaKKinda maghumat.
- g. «Umitpaspan», «Tuye eKensen» x.t.b. Kosndan.
- 3.«Shopanlar»,«OraKshilar» Kosndannda realistliK
- shmliK. *Adebiyatlar* 1. ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. izd. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979.
3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. N-a*xu.
- 4.Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. T-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. N-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. N-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidanT.
8. ismaylov B. Kunxojanm omiri xam tvorshestvosi. N-1961.
9. Kunxojà. Kosndar toplami. N-. «KaraKalpastan»-g005.
7. Kunxojanm aytislan. Jobasi g
1. Kunxojanm adebiy baylamslan.
- g.KazaK axum Sherniyaz benen aytisi. 3.
- Kuderi, UlbiyKe menen aytislan. 4. Aytistm
- turieri xaKKinda. *Adebiyatlar*
1. ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. izd.. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N»-1979.

3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. N-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Izd. T-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. N-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. N-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidanT-1986.
8. Ismaylov B. Kunxojanm omiri xam tvorshestvosi. N-1961.
9. Kunxojo. Kosndar toplami. N-g005.
8. Ajiniyaz-liriK shayir. Jobasi 4
1. Ajiniyaz liriKasmda didaKtiKa.
- g. Shayir doretpelerinde liriKaliK Kaxarman maselesi.
3. Shayir liriKasmm tematiKaliKxami deyalik sipati. *Àdebiyatlar*
- I. Ivanov P. OsherKi po istorii Sredney Azii. izd. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalannm jiynagi. N»-1979.
3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. T-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidanT-1986.
8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. N- «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991.
10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N-«KaraKalpaKstan»-1988.
- II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N- «KaraKalpaKstan»-g005.
9. Ajiniyaz aytis sheberi. Jobasi n
- LAjiniyazdm «Kiz Menesh penen aytisi». g. Shayirdm aytislanndagi milliy motivler. 3. Aytistm Kunlisi xam KorKem tili. *Adebiyatlar* 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. . M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalannm jiynagi. N»-1979. 3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidanT-1986. 8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. N «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A. Shayirdm muxabbati.N-«KaraKalpaKstan»-1988.
11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
10. Ajiniyazdm «Bozatau» dastam. Jobasi
- g
1. Dastandagi tariyx xam KorKem shmliK. g.
Dastandagi obraz jasau ozgesheligi. 3.
Shigarmanm tariyxiy aximiyeti. *Adebityatlar*
- I. Ivanov P. OsherKi po istorii Sredney Azii. Izd. MosKva-1958.
g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979.
3. Ay imbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVffl-XIX veKax. Toshkent-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991.
10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N-1988.
- II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
11. Ajiniyaz liriKasmda Shanc poeziyasi dasturi. Jobasi 1. n
- Ajiniyazdm Kosndannda arab-parsi adebiyatmm belgileri. g. «Ay-alip», «Beri Kel», «Demishler» x.t.b. Kosndan. 3. Ajiniyazdm KaraKalpaK adebiyatma idrgizgen janalndan. *Adebityatlar*: 1. Jvanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979. 3. Ay imbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Toshkent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov A Masterstvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983. 9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991.

10. Murtazaev A. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.

Ig. Karimov A Adebityatimizdm geypara maseleleri. N-1998.

aK. Uteuliev L XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-«BiLiM»- gOOo

Q2. Ajiniyazdm didaKtiKaliK liriKasi. Jobasi

g

I. Shayir doretiushiliginde aml-nasiyat temasmm suuretleniu ozgesheligi.

g. «Dauran bolmadi», «Konlim menin», «Bolmasa», «Eldi Koror Kunler barma eKen» Kosndanndagi didaKtiKaliK mazmun.

3. Ajiniyaz doretpelerinin Koncem tili. *Adebiyatlar*

1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979. 3. Ay Imbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.

8. Pirnazarov A Masterstvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.

Ig. Karimov A Adebityatimizdm geypara maseleleri. N-1998.

aK. Uteuliev i. XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-«BiLiM»- gOOo

13. Ajiniyaz shayirdm muxabbat liriKasiJobasi

n

1. Shayirdm muxabbat KosiKlanm ozgesheliK sipati. g. Muxabbat liriKasmm formaliK ozgesheligi. 3. «Bir janan», «Bir pariy», «Saudigim», «Gozzallar» x.t.b. Kosndan *Adebiyatlar*: 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979. 3.

Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.

4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.

5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov A. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev L XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-«BiLiM»- gOOo
14. BerdaK realist xam demoKrat shayir. Jobasi n
- I. BerdaK jazba adebiyat uaKili.
- g. Shayirdm grajdanliK liriKasi.
3. Doretpelerinin KorKem tili. *Adebiyatlar*: 1. Ivanov P. OsherKi po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanmm jiynagi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
- II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev i. «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-«BiLiM»-gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.
15. BerdaK doretiushiliginde siyasiy liriKa. Jobasi aO
1. Shayir doretiushiliginde tensizliK maselesi.

- g. «JaKsiraK», «Izler edim», «XaliK ushin», «Magan KereK» x.t.b. Kosndan.
3. «Bolgan emes», «KereK», «Zamanda» KosiKlanm ilimiy talmsi.
- Adebiyatlar:* 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalannm jiynagi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVffl-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov À. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev À. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005. lg. Karimov À. Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**_x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanbà. NMPI gOOu.
16. BerdaKtm tariyxiy-epiKaliK doretpeleri. Jobasi

g

1. BerdaK dastanshiliK meKtebinin dauamshisi. g. «Raushan», «Amangeldi», «Xorezm», «Aydos babà», «Ernazar biy» «AKmaK patsha», «ErKebay» x.t.b. dastanlan. 3. Dastanlardm KorKem tili. *Adebiyatlar:* 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalannm jiynagi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986. 8. Pirnazarov À. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev L «BerdaK doretushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-«BiLiM»- gOOo. «BerdaK doretushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanbà. NMPI gOOu.
17. BerdaK doretushiliginde xayal-Kizlar temasi. Jobasi

g

1. Shayir KosiKlannda xayal-Kizlar temasm suuretlu ozgesheligi. g. «Kelin», «Oylanbà», «Alti KIZ» x.t.b. Kosndann ideyaliK tallau. 3. Bul doretpeleerdin KorKem tili.*Adebiyatlar:*
- I. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jynagi. N-1979.
3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Toshkent-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991.
10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
- II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev i. «BerdaK doretushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligLN-«BiLiM»- gOOo. «BerdaK doretushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.
- 18 BerdaK-satiriK shayir. Jobasi.

g

1. Shayirdm satiraliK doretpe jaratm sheberligi. g. «Xojam», «UfiK-maxrem», «SaliK», «Jaz Keler me», «Pana ber», «AKibet», «Karamas» x.t.b. Kosndan. 3. Yumor-satiraliK doretpeleerdin tili.
- Adebiyatlar:* 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jrynagi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986. 8. Pirnazarov A. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983. 9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988. 11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005. I. Karimov A Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998. aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanba. NMPI gOOu.

19 «Shejire» doretpesi. Jobasi

g

- I. «Shejire»de foMor xam jazba adebiyatm sintezi.
g. «Shejire»nin janliK ozgesheligi.
3. BerdaKtm xaliK tariyxm jazmdagi orm. *Adebiyatlar*: 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jrynagi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986. 8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983. 9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
- II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005. I. Karimov A Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998. aK. Uteuliev i. «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-

«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri».

OKIU Kollanbà. NMPI gOOu.

20 BerdaK doretiushiliginde tariyxiylik maseleleriJobasi n

I. BerdaK XIX asirdegi demoKrat xam realist eKenligi.

g. Doretpelerinde tariyx xam KorKem shmliK.

3. Bugini tariyx iliminde shayir doretpelerinin orm.

Adebiyatlar: 1. ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jinyagi. N-1979.

3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.

4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.

5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.

6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.

7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.

8. Pirnazarov À. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991.

10. Murtazaev À. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.

Ig. Karimov À. Adebiyatimrzd m geypara maseleleri. N-1998.

aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushshliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-

«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri».

OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.

20 Otesh-liriKa sheberi. Jobasi g

1. Otesh doretiushiliginde xaliklik-demoKratiyalik ideyalar. g.

«Ur», «DarKar», «Bolar», «Yanhdi» x.t.b. Kosndan. 3.

Doretiushliginin izertleniu jagdaylan.

Adebiyatlar: 1. ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jinyagi. N-1979.

3. Ayimbetov K. Xalik danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.

4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.

5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.

6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.

7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-

1986.

8. Pirnazarov À. Masterstvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.

Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.

aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-

a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligLN-

«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiusshliginin milliy dareKleri».

OKIU Kollanbà. NMPI gOOu.

21 Otesh-satiriK shayir. Jobasi

g

I. Oteshtin satiraliK KosiKlanm ideyaliK-KorKemliK bagiti.

g. «Kanz alma», «KorKaman», «Kordim» «BerdaK baKsiga juuap» doretpeleleri. 3. Satiralanndagi foMorliK dastur.

Adebiyatlar: 1. Jvanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

Ig. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979.

3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.

4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.

5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.

6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.

7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.

8. Pirnazarov A Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.

9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991.

10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.

Ig. Karimov A Adebityatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.

aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-

a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-

«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiusshliginin milliy dareKleri».

OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.

W3 Otesh doretiushiliginde xayal-Kizlar temasi. Jobasi

g

1. Otesh Kosndannda xayal-Kizlar temasmm ozgesheligi. g.

«Krzlar», «Gulziybà», «Xayran etti» Kosdann tallau.

3. KosiKlanm KorKem tili. *Adebiyatlar*: 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.
- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979.
3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov À. Mastersrvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. Izd. «Fan»-1991.
10. Murtazaev À. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.
11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
- Ig. Karimov À. Adebiyatimrzdmd geypara maseleleri. N-1998.
- aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi. N-«BiLIM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri». OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.

24

Gulmurat-liriK shayir. Jobasi

n

1. Shayirdm adebiyatta tuton orm.
- g. Kosndanndagi psixologizm.
3. «Kayrauda jalgrz gaz», «Kayda baraman», «Nadan eKensen» Kosndan.

Adebiyatlar: 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958.

- g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiynagi. N-1979.
3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu.
4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. ToshKent-1968.
5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987.
6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003.
7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986.
8. Pirnazarov À. Masterstvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983.
9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991.
10. Murtazaev À. Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988.

11. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005.
Ilg. Karimov A. Adebityatimrzd m geypara maseleleri. N-1998.
aK. Uteuliev L «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N-
a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligi.N-
«BiLiM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri».
OKIU Kollanbà. NMPI gOOu.

25 Sanbay-timsal sheberiJobasi

n

I. XIX asir adebiyatmda Sanbaydm orm.

- g. Doretiushiliginin janrhK ozgesheligi. *Adebiyatlar*: 1. Ivanov P. Oshend po istorii Sredney Azii. M-1958. g. DauKaraev N. TOIK shigarmalanm jiyngi. N-1979. 3. Ayimbetov K. XaliK danahgi. Noids «KaraKalpaKstan»-a*xu. 4. Kamalov S. KaraKalpaid v XVIII-XIX veKax. Toshkent-1968. 5. KaraKalpaK adebiyati tariyxi. Noids. «KaraKalpaKstan»-1987. 6. KaraKalpaKstan tariyxi. Noids «KaraKalpaKstan»-g003. 7. Jalilov O. XIX, XX asr boshlaidagi KoraKalpoK tarixidan. T-1986. 8. Pirnazarov A Masterstvo Ajiniyaza. NUKUS «KaraKalpaKstan»-1983. 9. Kalimbetov B. LiriKa Ajiniyaza. izd. «Fan»-1991. 10. Murtazaev A Shayirdm muxabbati. N- «KaraKalpaKstan»-1988. II. Ajiniyaz. Tanlamah shigarmalan. N-«KaraKalpaKstan»-g005. Ilg. Karimov A Adebityatimrzd m geypara maseleleri. N-1998. aK. Uteuliev i. «BerdaK doretiushiliginin milliy ozinsheligi» N- a**x, «XIX asir KaraKalpaK adebiyatmm milliy ozinsheligLN- «BiLiM»- gOOo. «BerdaK doretiushshliginin milliy dareKleri».
OKIU Kollanbà. NMPi gOOu.

Jami

uO

XVIII-XIX asir KaraKalpaK adebiyati pani boymsha baKalavr Kanigeligi g'-Kurslar ushm jazba jumis variantlan

1-variant

1. Kunxojà ibrayim ulmm doretiushiliK joh.

T.t. Jasagan daurinie sipatlama, KosiKlanm ideyaliK-tematiKaliK bagdan, oz daurinin adebiyatma engizgen janalndan, ozine tan ozgeshelMeri, shayirdm Xiyuga sapan Kosndari, shayir liriKalanm bugingi jaslardi ruuxiy tarbiyalaudagi xrzmetleri

2. Otesh shayirdm aytis Kosndanm janriiK saptati.

T.t. LiriKa jann xaKKinda onm formasi tuurali, Aytis xam onm ozgesheligi, Aytistm turleri xaKKinda, Otesh aytislarmm ozgesheligi xam ideyaliK mazmum. 3. BerdaKtm «JaKSiraK» ath liriKaliK Kosigm tallau.

2-variant

1. BerdaKtm «AKmaK patsha» dastanmda nmir shmghm suuretlu ozgesheligi.

T.t. Dastanm ideyaliK, Kunhsi, Kopozitsiyasi, janrliK sipati, KorKemliK ozgesheligi, unamh xam unamsiz Kaxarmanlarga sipatlama

2. Otesh doretiushiliginde xayal-Kizlar maselesi.

T.t. Otesh shayirdm shigarmalannda zamanlaslanm obrazi, xayal Kizlartemasmdagi ozgesheligi, «Kizlar» ,»Gulziybà» ,»Xayran etti» poemalanndagi ideyalar, bagitlar tuurah.

3. Ajiniyazdm «Ay Alif» shigarmasmm ideyaliK mazmunm tallau.

3-variant

1. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Omiri xaKKinda maghumat, Kosndan xam onm tematiKaliK-ideyaliK ozgesheligi, KosiKlanm janrliK sipati, jazba-realistliK aytism baslaushi eKenligi

2. BerdaK shayirdm «Xorezm» dastanmda tariyxii shmliKtm jiriamu ozgesheligi.

T.t.Dastanda suuretlengen dauirge sipatlama, shigarma Kaxarmanlanna sipatlama, shigarmannm ideyasi, maselesi, KorKemliK ozgesheligi, dastan tuurah ilimiy izertleuler

3. Sanbay shayirdm «ShimshiK penen aytis» shiKarmasmda ideyaliK mazmun.

4-variant

1. XIX asir KaraKalpaK adebiyati xam onm rauajlamu ozgesheligi.

T.t. XIX asirge tariyxii Koz-Karas, dauir adebiyati tuurah ilimiy izertleulerge pmrin, KlassiK adebiyat xam onm ayirmashilgi, mazmum tuurah piidr, bul dauirdegi shayiriardm doretpeleri xam Koz-Karaslan tuurah

2. BerdaK shayirdm «Ernazar biy» dastanmdagi tariyxi obraz.

T.t. Obraz xam onm turieri, prototiv xaKKinda KisKasha tusiniK, Ernazar obrazi tariyxta xam KorKem adebiyatta, Ernazar Koterilisindegi onm tutKan orm, BerdaKtm usi Koterilisin guuasi eKenligin, shigarmannm KorKemliK ozgesheligi

3. Gulmurattm «Kayrauda tur jalgiz gaz» Kosigmm ideyaliK mazmum.

5-variant 1. BerdaK Fargabay ulmm «Aydos babà»

dastanmda tariyxii xam KorKem shmliK. T.t. Aydos biy tariyxii tulga sipatmda, onm KorKem obrazi, onm unamh tariyxii Kaxarman eKenligi, Aydos tuurah apsanalar xam olardm shmliK penen Katnasi 2. XVIII asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t.XVIII asirge tariyxiy sipatlama, tundy xalndanm jikleniui, KaraKalpaidardm TurKstannan Xorezm oypathgma Koshiu dauiri xaKKinda doregen shigarmalar, JoKargi xam tomendegi KaraKalpaidar, Jiyen jiraudin jeice adebiy tulgasi

3. Konxojà shayirdm «Shopanlar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

6-variant 1.

KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm jazbà adebiyatm sipati.

T.t. Jazbà adebiyatm xaraKterli belgileri, jazbà adebiyat dasturieri-tundy xaludarda V-IX asirlerden bunn bolganhgi tuurah, Aramiy, Sogda, Uygir, Xorezm jazmlan 2. Jiyen jiraudm «Ulh tau» tolgaumm janrliK sipati. 3. Kunxojà shayirdm «E1 menen» doretpesinde ideyaliK mazmun.

7-variant 1. Jiyen Jiraudm omiri

xam doretiushiliK joh. 2. BerdaK shayirdm doretiushiliginde xayal-Kizlar tematiKasi. 3. Kunxojà shayirdm «OraKshilar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

8-variant

1. Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Shayir jasagan dauirge sipatlama, Kosudannda tunnisliK maseleler, shayirdm liriK eKenligi, lirizm realistliK adebiyatagi simvoliKaliK suuretlu, shayirdm milliy adebiyatimizda tuton orm, Kosndanndagi psixologizm, drammatizm

2. Jiyen jiraudm «Poskan el» tolgaumda tariyxiy xam KorKem shmliK.

T.t.Tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaidardm turmisi, mamleKet birligi tuurah guresler, eid jirdm ayirmashihgi

3. Jiyen jiraudm «Xosh bolm doslar» shigarmasmm ideyaliK mazmunm tallau.

9-variant

1. BerdaK Faragabay uhnm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. XIX asirge tariyxiy sipatlama, shayir xaKKinda ilimiy izertleuge shohu, geypara tiyKarsiz baxalaular, liriKalannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan,dastanliK shigannalan, garezsizliKten Keyingi BerdaK tuurah ilimiy piidrier

2. Ajiniyaz shayirdm Shigis KlassiK adebiyat dasturindegi Kosndan.

T.t. Shigis KlassiK adebiyati xam Ajiniyaz, shayirdm Xiyuadagi Shergazi xan mediresesindegi talim ahm, filosofiyaliK oylan, Kosndanm janrliK sipati

3. Gulmurat. «Kayda baraman» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

10-variant

1. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joli.
T.t. Omiri xaKKinda maglmmat, Kosudan xam onm tematiKaliK-ideyaliK ozgesheligi, KosiKlannm janrliK sipati, jazbà-realistliK aytism baslaushi eKenligi
2. Ajiniyaz Kosibay ulmm «Bozatau» dastanai.
T.t. KaraKalpaKlar tariyxmdagi Bozatau uamyasma baylamsh apsanalar, shigarmanm tariyxiy axmiyeti, janrliK ozgesheligi tuurah
3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

11-variant

1. KaraKalpaKJazbà adebiyatmda jazba adebiyattm sipati.
T.t. Adebiyattm jazbà adebiyat eKenligi, jazbà adebiyat dasturieri-tundy xalndarda V-IX asirlerden bunn bolganhgi tuurah, Aramiy, Sogda, Uygir, Xorezm jazmlan
2. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.
T.t. Timsalshi shayir eKenligi, timsaldm ozine tan ozgesheligi, shayirdm aytislan, aytis xam timsaldm biriKtiriuleri, KosiKlannm KorKemligi, tili xaKKinda
3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

12-variant

1. Jiyen Jiraudm «Ulh tau» tolgaumda tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi.
T.t. Tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaKlardm turmisi, mamleKet biriigi tuurah guresler, exi jirdm ayirmashihgi
2. Kunxojanm «Janmadim», «Kun Kayda» Kosdannnda omir shmhgmm suuretleniui.
T.t. Kunxojanm siyasiy-grajdanliK liriKalan, shigarmalannm xaraKterieri, bagiti, xalndiK juumaidan, tiyKargi Kotergen ideyalan xaKKinda
3. Ajiniyaz «Beri Kel» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

13-variant 1.

- XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyati.
T.t. Dauirge tariyxiy siyasiy eKon-K xaraKteristiKa. XIX as-gi madeniy osiu. KKalpaidardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jagalannda jasaganhgi. 2. BerdaK shayirdm «Shejire» dastanmda tariyxiy shmliKtm KorKem suuretleniui. 3. Kunxojanm «Umitpaspan» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

14-variant 1.

- Jiyennin termeleri xaKKindi.
T.t. Terme xam tolgaularmd ozgesheliideri. Jiyennin termelerdin turi ideyaliK mazmun, izertleushileri xam uyreniliui maseleleri 2. XIX asir KaraKalpaK adebiyati xaKKinda.

T.t. Daurige tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX asirdegi madeniy osiu. KKalpaKlardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jaga-annda jasaganhgi 3. Kunxojanm AK Kamis Kosigi.

15-variant

1. XVIII asir KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurige sipatlama, tariyxiy maglmmatlar, KaraKalpaidardm XVIII asirdegi tariyxiy posim tuurah Jiyen jiraudm tolgaulanna sipatlama

2. BerdaKtm «AKmaK patsha» dastanmda xayal-Kizlar obrazi.

T.t. XIX asirdegi tariyxiy jagday, obraz xaKKinda, Gulzar xam Gulim obrazi, unamsrz Kaxarmanlarga sipatlama, sheberliK maselesi, dastannm KOI jazbasmm toliK saKlamm xaKKinda, dastandi izertleushiler xaKKinda

3. Ajiniyaz Kosibay ulmm «Demishler» liriKaliK Kosigmm ideyaliK mmazmum

16-variant

1. Jiyen Jiraudm «Ber tuemdi», «Ilagim» Kosndannm janrliK sipati.

T.t. Janr xaKKinda, amz-eid adebiyattagi tiyKargi janr terme tolgau bul terminler din ideyahK mazmum tuurah, formaliK ozgesheligi.

2. Kunxoja uhm «E1 menen» Kosigmda omir shmhgmm suuretleniu ozgesheligi.

T.t. KlassiK adebiyatta, liriKaliK dastannm ozgesheligi, doretpenin janrliK xam formaliK ozgesheligi, temaliK Kurami

3. Ajiniyazdm «Kiz menesh penen aytsi» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

17-variant

1. XIX asir KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurige tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX asirdegi madeniy osiu. KaraKalpaKlardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jaga-annda jasaganhgi xaKKinda.

2. Jiyen Jiraudm Ulh tau tolgau.

T.t. KorKem xam shmliK liriKaliK Kaxarmanm Kozgagan problem shigarmanm KorKem tili xam janriiK ozgesheligi

3. Berdatm «Magan KereK» Kosigi.

18-variant 1.

Ajiniyazdm Muxabbat liriKasi.

T.t. shayir shigarmalannm uyreniliui xsm izertleniui tariyxi, Ajiniyaz liriKalanmm ideyahK tematiKaliK bagdan KorKemligi 2. BerdaKtm «Shejire» dastam. T.t. Shejire xam tariyx KospozitsiyaliK Kunhsi, Koncem tili jarliK ozgesheligi

3. Oteshtin «Kanz alma» Kosigi.

19-variant

1. Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Shayir jasagan dauirge sipatlama, Kosndannda Koterilgen turmisliK maseleler, shayirdm liriK eKenligi, realistliK adebiyattagi simvoliKaliK suuretlu, shayirdm milliy adebiyatimizda tutgan orm, Kosndanndagi psixologizm

2. Jiyen jiraudm «Poskan el» tolgaumda tariyxii xam KorKem shmliK.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaKlardm turmisi xaKKindagi, mamleKet biriik tuurah guresler, Em jirdm ayirmashihgi

3. Ajiniyazdm «Gozzallar» Kosigmm ideyaliK mazmum.

20-variant

1. Jiyen Jiraudm «Ber tuemdi», «Ilagim» Kosndanm janrliK sipati.

T.t. Janr xaKKinda, amz-eid adebiyattagi tiyKargi janr terme tolgau bul terminler din ideyahK mazmum tuurah, formaliK ozgesheligi.

2. Kunxojà ulmm «El menen» Kosigmda omir shmhgmm suuretleniu ozgesheligi.

T.t. KlassiK adebiyatta, liriKaliK dastannm ozgesheligi, doretpenin janrliK xam formaliK ozgesheligi, temaliK Kurami

3. Ajiniyazdm «Kiz menesh penen ayisi» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

21-variant

1. KaraKalpaKJazba adebiyatmda jazba adebiyatm sipati.

2. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Timsalshi shayir eKenligi, timsaldm ozine tan ozgesheligi, shayirdm aytislan, aytis xam timsaldm biriKtiriuleri, Kosndanm KorKemligi, tili xaKKinda

3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

22-variant 1. Jiyen Jiraudm «Ulh tau»

tolgaumda tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi. T.t. Tariyx xam KorKem shmliK, KorKem obrazdm ozgesheliK normalan, tolgaudm janrliK sipati.

2. Kunxojà Ibrayim ulmm «Janmadim», «Kun Kayda» Kosndanndagi omir shmliKlanm suuretleniui.

T.t. ShmhK xam KorKem shmliK, suuretlu usih (jollan), problema-tema. 3.

Ajiniyaz «Beri Kel» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

23-variant 1.

XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurige tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX as-gi madeniy osiu. KKalpaKlardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jagalannda jasaganhgi

2. BerdaK shayirdm «Shejire» dastanmda tariyxiy shmliKtm KorKem suuretleniui.

T.t. KKalpaKlardm Kelip shigim tuurah apsanalar xam tariyxiy maghumat, dastannm amz eKi xam jazbà adebiyat arasmdagi baylams obeKti eKenligi, shigarmanm janriiK ozgesheligi, KorKemligi, ideyasi

3. Kunxojanm «Umitpaspan» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

24-variant 1. XIX asir

KaraKalpaK adebiyati xam onm rauajlamu ozgesheligi.

T.t. XIX asirge tariyxiy-jamiietliK sipatlama, adebiy baylamlar, agartmshiliK, Ajiniyaz, janrhK, formahK ozgeris, jazbà adebiyat.

2. BerdaK shayirdm «Ernazar biy» dastanmdagi tariyxi obraz.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliK, prototip, KorKem obrazdm ozgesheliK normalan.

3. Gulmurattm «Kayrauda tur jalgiz gaz» Kosigmm ideyaliK mazmun.

25-variant

1. BerdaK Fargabay ulmm «Aydos babà» dastanmda tariyxiy xam KorKem shmliK.

T.t. Aydos biy tariyxiy tulga sipatmda, onm KorKem obrazi, onm unamh tariyxiy Kaxarman eKenligi, Aydos tuurah apsanalar xam olardm shmliK penen Katnasi

2. XVIII asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t. XVIII asirge tariyxiy sipatlama, tundy xalndannm jiideniui, KaraKalpaidardm Tumstannan Xorezm oypathgma Koshiu dauiri xaKKinda doregen shigarmalar, JoKargi xam tomendegi KaraKalpaK, Jiyen jiraudm jeKe adebiy tulgasi

3. Konxojà shayirdm «Shopanlar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

XVIII-XIX asir KaraKalpaK adebiyati pani boymsha baKalavr Kanigeligi g'-Kurslar ushm aurzsha juumaidaushi Kadagalau biletleri

1- bilet

1. Kunxojà Ibrayim ulmm doretiushiliK joh.

T.t. Jasagan dauirini sipatlama, Kosdannm ideyaliK-tematiKaliK bagdan, oz dauirinin adebiyatma engizgen janalndan, ozine tan ozgeshelMeri, shayirdm Xiyuga sapan Kosndan, shayir liriKalannm bugingi jaslardi ruuxiy tarbiyaladagi xizmetleri

2. Otesh shayirdm aytis Kosdannm janriiK saptati.

T.t. LiriKa jann xaKKinda onm formasi tuurah, Aytis xam onm ozgesheligi, Aytistm turieri xaKKinda, Otesh aytislanm ozgesheligi xam ideyaliK mazmun.

3. BerdaKtm «JaKsiraK» ath liriKaliK Kosigm tallau.

2- bilet

1. Berdaqning «Akkim patsha» dastanida nimir shmliq suuretlev ozgisheligi.

T.t. Dastanm ideyaliK, Kunhsi, Kopozitsiyasi, janrliK sipati, KorKemliK ozgisheligi, unamh xam unamsiz Kaxarmanlarga sipatlama

2. Otesh doretiushiliginde xayal-Kizlar maselesi.

T.t. Otesh shayirdm shigarmalannda zamanlaslanm obrazi, xayal Kizlartemasmdagi ozgisheligi, «Krzlar» ,»Gulziybà» ,»Xayran etti» poemalanndagi ideyalar, bagitlar tuurah.

3. Ajiniyazdm «Ay Alif» shigarmasmm ideyaliK mazmunm tallau.

3- bilet

1. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Omiri xaKKinda maghumat, Kosndan xam onm tematiKaliK-ideyaliK ozgisheligi, KosiKlanm janrhK sipati, jazba-realistliK aytism baslaushi eKenligi

2. Berdaq shayirdm «Xorezm» dastanmda tariyxiy shmliKtm jirlamu ozgisheligi.

T.t.Dastanda suuretlingen dauirge sipatlama, shigarma Kaxannanlanna sipatlama, shigannanm ideyasi, maselesi, KorKemliK ozgisheligi, dastan tuurah ilimiy izertleuler

3. Sanbay shayirdm «ShimshiK penen aytis» shiKarmasmda ideyaliK mazmun.

4- bilet

1. XIX asir KaraKalpaK adebiyati xam onm rauajlamu ozgisheligi.

T.t. XIX asirge tariyxiy Koz-Karas, dauir adebiyati tuurah ilimiy izertleulerge phdrin, KlassiK adebiyat xam onm ayinnashilgi, mazmun tuurah phdr, bul dauirdegi shayirlardm doretpelevi xam Koz-Karaslan tuurah

2. Berdaq shayirdm «Ernazar biy» dastanmdagi tariyxi obraz.

T.t. Obraz xam onm turleri, prototiv xaKKinda KisKasha tusiniK, Ernazar obrazi tariyxta xam KorKem adebiyatta, Ernazar Koterilisindegim tuton orm, Berdaqtm usi Koterilisin guuasi eKenligin, shigannanm KorKemliK ozgisheligi

3. Gulmurattm «Kayrauda tur jalgiz gaz» Kosigmm ideyaliK mazmun.

5- bilet

1. Berdaq Fargabay ulmm «Aydos babà» dastanmda tariyxiy xam KorKem shmliK.

T.t. Aydos biy tariyxiy tulga sipatmda, onm Koncem obrazi, onm unamh tariyxiy Kaxannan eKenligi, Aydos tuurah apsanalar xam olardm shmliK penen Katnasi

2. XVIII asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t.XVIII asirge tariyxiy sipatlama, tundy xaliKlanm jiideniui, KaraKalpaidardm Tumstannan Xorezm oypathgma Koshiu dauiri xaKKinda doregen shigarmalar, JoKargi xam tomendegi KaraKalpaidar, Jiyen jiraudm jeKe adebiy tulgasi

3. Konxojà shayirdm «Shopanlar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

6- bilet 1.

KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm jazbà adebiyattm sipati.

T.t. Jazbà adebiyattm xaraKterli belgileri, jazbà adebiyat dasturleri-tundy xaludarda V-IX asirlerden bunn bolganhgi tuurali, Aramiy, Sogda, Uygir, Xorezm jazmlan 2. Jiyen jiraudm «Ulh tau» tolgaumm janrliK sipati. 3. Kunxojà shayirdm «E1 menen» doretpesinde ideyaliK mazmun.

7- bilet 1. Jiyen Jiraudm omiri xam

doretiushiliK joli. 2. BerdaK shayirdm doretiushiliginde xayal-Kizlar tematiKasi. 3. Kunxojà shayirdm «OraKshilar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

8- bilet

1. Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiliK joli.

T.t. Shayir jasagan dauirge sipatlama, Kosdannnda turmisliK maseleler, shayirdm liriK eKenligi, lirizm realistliK adebiyattagi simvoliKaliK suuretlu, shayirdm milliy adebiyatimizda tuton orm, Kosdannndagi psixologizm, dramatism

2. Jiyen jiraudm «Pos_Kan el» tolgaumda tariyxii xam KorKem shmliK.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaKlarm turmisi, mamleKet birligi tuurah guresler, eid jirdm ayirmashihgi

3. Jiyen jiraudm «Xosh bolm doslar» shigarmasm ideyaliK mazmunm tallau.

9- bilet

1. BerdaK Faragabay ulmm omiri xam doretiushiliK joli.

T.t. XIX asirge tariyxii sipatlama, shayir xaKKinda ilimiy izertleuge sholiu, geypara tiyKarsiz baxalaular, liriKalanm ideyaliK-tematiKaliK bagdan, dastanliK shigarmalan, garezsizliKten Keyingi BerdaK tuurali ilimiy pndrier

2. Ajiniyaz shayirdm Shigis KlassiK adebiyat dasturindegi Kosndan.

T.t. Shigis KlassiK adebiyati xam Ajiniyaz, shayirdm Xiyuadagi Shergazi xan mediresesindegi talim alim, filosofiyaliK oylan, Kosdannm janrliK sipati

3. Gulmurat. «Kayda baraman» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

10- bilet 1.

Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Omiri xaKKinda maglmmat, Kosndan xam onm tematiKaliK-ideyaliK ozgesheligi, Kosdannm janrliK sipati, jazbà-realistliK aytism baslaushi eKenligi 2. Ajiniyaz Kosibay ulmm «Bozatau» dastanai.

T.t. KaraKalpaKlar tariyxindagi Bozatau uaKiyasma baylanish apsanalar, shigarmannm tariyxiy axmiyeti, janrliK ozgesheligi tuurah

3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

11- bilet

1. KaraKalpaKJazbà adebiyatmda jazba adebiyattm sipati.

T.t. Adebiyattm jazbà adebiyat eKenligi, jazbà adebiyat dasturleri-tundy xalndarda V-IX asirlerden bunn bolganhgi tuurah, Aramiy, Sogda, Uygir, Xorezm jazmlan

2. Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Timsalshi shayir eKenligi, timsaldrm ozine tan ozgesheligi, shayirdm aytislan, aytis xam timsaldrm biriKtiriuleri, KosiKlanmm KorKemligi, tili xaKKinda

3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

12- bilet

1. Jiyen Jiraudm «Ulh tau» tolgaumda tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaKlardm turmisi, mamleKet biriigi tuurah guresler, exi jirdm ayirmashihgi

2. Kunxojanm «Janmadim», «Kun Kayda» Kosdanda omir shmhgmm suuretleniui.

T.t. Kunxojanm siyasiy-grajdanliK liriKalan, shigarmalanmm xaraKterieri, bagiti, xalndiK juumaidan, tiyKargi Kotergen ideyalan xaKKinda

3. Ajiniyaz «Beri Kel» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

13- bilet 1.

XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurige tariyxiy siyasiy eKon-K xaraKteristiKa. XIX as-gi madeniy osiu.

KKalpaidardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jagalannda jasaganhgi. 2.

BerdaK shayirdm «Shejire» dastanmda tariyxiy shmliKtm KorKem suuretleniui. 3. Kunxojanm «Umitpaspan» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

14- bilet

1. Jiyennin termeleri xaKKindi.

T.t. Terme xam tolgaularmd ozgesheliKleri. Jiyennin termelerdin turi ideyaliK mazmun, izertleushileri xam uyreniliui maseleleri

2. XIX asir KaraKalpaK adebiyati xaKKinda.

T.t. Daurige tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX asirdegi madeniy osiu. KKalpaidardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jaga-annda jasaganhgi

3. Kunxojanm AK Kamis Kosigi.

15- bilet

1. XVIII asir KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurge sipatlama, tariyxiy maglmmatlar, KaraKalpaidardm XVIII asirdegi tariyxiy posim tuurah Jiyen jiraudm tolgaulanna sipatlama

2. BerdaKtm «AKmaK patsha» dastanmda xayal-Kizlar obrazi.

T.t. XIX asirdegi tariyxiy jagday, obraz xaKKinda, Gulzar xam Gulim obrazi, unamsiz Kaxarmanlarga sipatlama, sheberliK maselesi, dastanm KOI jazbasmm toliK saidaniui xaKKinda, dastandi izertleushiler xaKKinda

3. Ajiniyaz Kosibay ulmm «Demishler» liriKaliK Kosigmm ideyaliK mmazmum

16- bilet

1. Jiyen Jiraudm «Ber tuemdi», «Ilagim» Kosndannm janrliK sipati.

T.t. Janr xaKKinda, amz-eid adebiyattagi tiyKargi janr terme tolgau bul terminler din ideyahK mazmum tuurah, formaliK ozgesheligi.

2. Kunxojà ulmm «El menen» Kosigmda omir shmhgmm suuretleniu ozgesheligi.

T.t. KlassiK adebiyatta, liriKaliK dastanm ozgesheligi, doretpenin janrliK xam formaliK ozgesheligi, temaliK Kurami

3. Ajiniyazdm «Kiz menesh penen aytsi» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

17- bilet

1. XIX asir KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Daurge tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX asirdegi madeniy osiu. KaraKalpaidardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jaga-annda jasaganhgi xaKKinda.

2. Jiyen Jiraudm Ulh tau tolgam.

T.t. KorKem xam shmliK liriKaliK Kaxarmanm Kozgagan problem shigarmanm Koncem tili xam janriiK ozgesheligi

3. Berdatm «Magan KereK» Kosigi.

18- bilet 1.

Ajiniyazdm Muxabbat liriKasi.

T.t. shayir shigarmalannm uyreniliui xsm izertleniui tariyxi, Ajiniyaz liriKalanm ideyahK tematiKaliK bagdan KorKemligi 2. BerdaKtm «Shejire» dastam.

T.t. Shejire xam tariyx KospozitsiyaliK Kunhsi, KorKem tili jarliK ozgesheligi 3.

Oteshtin «Kanz alma» Kosigi.

19- bilet 1.

Gulmurat shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Shayir jasagan dauirge sipatlama, KosiKlannda Koterilgen turmisliK maseleler, shayirdm lirix eKenligi, realistliK adebiyattagi simvoliKaliK suuretlu, shayirdm milliy adebiyatimizda tutgan orm, KosiKlanndagi psixologizm

2. Jiyen jiraudm «PosKan el» tolgaumda tariyxiy xam KorKem shmliK.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliKtm birligi, Volga, Edige, JayiK boymdagi KaraKalpaKlardm turmisi xaKKindagi, mamleKet birliK tuurah guresler, Em jirdm ayirmashihgi

3. Ajiniyazdm «Gozzallar» Kosigmm ideyaliK mazmum.

20- bilet

1. Jiyen Jiraudm «Ber tuemdi», «Ilagim» Kosndannm janrliK sipati.

T.t. Janr xaKKinda, amz-eid adebiyattagi tiyKargi janr terme tolgau bul terminler din ideyahK mazmum tuurah, formaliK ozgesheligi.

2. Kunxoja ulmm «El menen» Kosigmda omir shmhgmm suuretleniu ozgesheligi.

T.t. KlassiK adebiyatta, liriKaliK dastannm ozgesheligi, doretpenin janrliK xam formaliK ozgesheligi, temaliK Kurami

3. Ajiniyazdm «Kiz menesh penen aytisi» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

21- bilet 1.

KaraKalpaKJazba adebiyatmda jazba adebiyattm sipati. 2.

Sanbay shayirdm omiri xam doretiushiliK joh.

T.t. Timsalshi shayir eKenligi, timsaldm ozine tan ozgesheligi, shayirdm aytislan, aytis xam timsaldm biriKtiriuleri, KosiKlanndm KorKemligi, tili xaKKinda 3. BerdaKtm «Balam» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

22- bilet 1. Jiyen Jiraudm «Ulh tau»

tolgaumda tariyx xam KorKem shmliKtm biriigi. T.t. Tariyx xam KorKem shmliK, Koncem obrazdm ozgesheliK normalan, tolgaudm janrliK sipati.

2. Kunxoja Ibrayim ulmm «Janmadim», «Kun Kayda» Kosndanndagi omir shmliKlanndm suuretleniui.

T.t. ShmhK xam KorKem shmliK, suuretlu usih (jollan), problema-tema. 3.

Ajiniyaz «Beri Kel» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

23- bilet 1.

XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t. Dauirge tariyxiy siyasiy eKonomiKaliK xaraKteristiKa. XIX as-gi madeniy osiu.

KKalpaKlardm Jana darya, Kuuandarya Aral tenizi xam Amiudarya jagalannda jasaganhgi 2. BerdaK shayirdm «Shejire» dastanmda tariyxiy shmliKtm KorKem suuretleniui.

T.t. KKalpaKlardm Kelip shigim tuurali apsanalar xam tariyxiy maglmmat, dastannm auiz eKi xam jazbà adebiyat arasmdagi baylams obeKti eKenligi, shigarmanm janrliK ozgesheligi, KorKemligi, ideyasi

3. Kunxojanm «Umitpaspan» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

24- bilet 1. XIX asir

KaraKalpaK adebiyati xam onm rauajlamu ozgesheligi.

T.t. XIX asirge tariyxiy-jamiiyetliK sipatlama, adebiy baylamlar, agartmshiliK, Ajiniyaz, janrhK, formaliK ozgeris, jazbà adebiyat.

2. BerdaK shayirdm «Ernazar biy» dastanmdagi tariyxi obraz.

T.t. Tariyx xam KorKem shmliK, prototip, KorKem obrazdm ozgesheliK normalan.

3. Gulmurattm «Kayrauda tur jalgiz gaz» Kosigmm ideyaliK mazmum.

25-bilet

1. BerdaK Fargabay ulmm «Aydos babà» dastanmda tariyxiy xam KorKem shmliK.

T.t. Aydos biy tariyxiy tulga sipatmda, onm KorKem obrazi, onm unamh tariyxiy Kaxarman eKenligi, Aydos tuurah apsanalar xam olardm shmliK penen Katnasi

2. XVIII asirdegi KaraKalpaK adebiyati.

T.t. XVIII asirge tariyxiy sipatlama, tundy xalndannm jiideniui, KaraKalpaidardm Tumstannan Xorezm oypathgma Koshiu dauiri xaKKinda doregen shigarmalar, JoKargi xam tomendegi KaraKalpaK, Jiyen jiraudm jeKe adebiy tulgasi

3. Konxojà shayirdm «Shopanlar» Kosigmm ideyaliK mazmunm tallau.

KaraKalpaK adebiyati XVIII ,

XIX asir KaraKalpaK adebiyati pani boymsha

test soraulan.

1. BerdaKtm filosofiyaliK liriKasi.

À)XahK ushm V) Amangeldi S)

JaKsiraK XD) Izler edim

2. BerdaKtm miynetKeshler turmism simvoliKaliK Koriniste suuretlegen shigarmasi.

À) Aynlsa

V) Izler edim

S) Korindi

XD) Jaz Kelerme

3. BerdaKtm omiri xam tvorshestvosi, KaraKalpaK satirasi ilimiy miynetlerinin avtorlanU

XA) LSagrytov, Yu.Paxratdinov

V) N.Dau_Karaev, CKojurov

S) KAyimbetov, S.Baxadirova

D) KAyimbetov, APirnazarov

4. BerdaKtm tariyxiy temada jazgan shigarmalann tabm.

À) JaKsira_K, Kelin

V) Shejire, Korindi

XS) Aydos babà, Ernazar biy

D) XahK ushm, Amangeldi.

5. Ol KaraKalpaK xalKinm birinshi tariyxshisi, Kaysi shayirga berilgen baxa.

À) Ajiniyazga

XV) BerdaKKa

S) Kunxojaga

D) LYusupovKa

6. Jigitler aytaym tmlan zanmdi, Men bayan eteyin arziu xalimdi, Azap penen alar boldi jammdi. Kaysi KorKem soz sheberine tiyisli

À) Ajiniyaz

XV) Otesh

S) Kunxojà

D) Gulmurat

7. BerdaK doretpeleri boymsha terenireK pMr ayton alimlar KaysilarU

XA) N.Dau_Karaev, LSagiytov, APaxratdinov

V) CKojurov, M.Nurmuxammedov

S) KAyimbetov, K.Allambergenov

D) APirnazarov, K.Sultanov

8. Shayirdm muxabbati. KosiKtm Kushi ilimiy miynetleri Kaysi shayirlar doretpelerin izertleuge Karatilgan.

À) BerdaK, Ajiniyaz

V) Otesh, Omar

S) LYusupov, T.Matmuratov

XD) Ajiniyaz, Kunxojà.

9. Berilgen uzindi BerdaKtm Kaysi KosigmanU

Bizin xahKtm biyleri,

Sazdurjaxandauyleri,

Taymasthan xesh bir guyleri.

À) Bilgeysiz

V) XahK ushm

XS) Bolgan emes

D) Zamanda

10. BerdaK oz omirinin KiymsliliKta otKenligin Kaysi Kosigmda tohgiraK bayan eton.

À) XahK ushm V)

JaKsiraK

- S) Bolgan emes.
 XD) Omirim
 11. Jiyen jirau tolgaulan Kaysilar
 A) Ne jaman, xa xammiz, xammiz
 V) Korinse, ay jigitler, jigitler
 S) Ilagim, Ber tuyemdi, Kobiz tolgam
 XD) Xesh Kaysisi duns emes
 12. Kostarsiz jaman shigarmasmm avton.
 XA) Gulmurat
 V) Sanbay
 S) Kunxoja
 D) etesh
 13. Ajiniyaz dep atalgan ilimiy osherK miynetinin avton KimU
 XA)KMambetov
 V)K.MaKsetov
 S) K.Bayniyazov
 D) K.Sultanov
 14. Ajiniyaz doretiushiliginde MaKtmiKuh shigarmalanna mazmun xam forma tarepinen jaKin Kosndar Koplep ushirasadi. (Bolarma, Megzer t.b.) Bul Kosndardi Kanday Kosndar dep ataymizU
 A)EliKleu
 V)Audarma
 S)UKsas Kosndar
 XD)Naziyreler
 15. On alti jasmda Aliysher Nauaymm diyuanm Koshirgenligi xaKKinda maglmmat bar. Kim xaKKinda maghumat berilgenU
 A)KorazbeK RazbeK uh
 V)Kazi MauliK
 XS)Ajiniyaz
 D)K.Ayimbetov
 16. BerdaKtm Balam Kosigi Kaysi shayirdm Kanday Kosigma unles KelediU
 A)Jiyen jiraudm ay, jigitler, jigitler
 V)Kunxojanm Menin balam
 S)ADabilovtm Namart jigit nege damar
 XD)i.Yusupovtm Koy, danKparaz bohudan uyal
 17. Ajiniyaz shayirdm muuashshaidan Kaysi formada jazilganU
 A)Mustazat
 V)Bayt
 XS)Muxammas
 D)Fazzel
 18. Oteshtin xaliK turmism suuretlegen Kosndan.
 XA) Shermende, Nuratdin, Kanz alma.
 V) Janmadim, Gulziybà, Ur.
 S) Xayran etti, Nege KereK

- D) JaKsiraK, Ur, Yanlidi
 19. BerdaKtm filosofiyaliK liriKasi.
 À)XahK ushm
 V) Amangeldi
 S) JaKsiraK
 XD) Izler edim
20. BerdaKtm miynetKeshler turmism simvoliKaliK Koriniste suuretlegen shigarmasi.
 À) Aynlsa
 V) Izler edim
 S) Korindi
 XD)Jaz Kelerme
21. BerdaKtm omiri xam tvorshestvosi, KaraKalpaK satirasi ilimiy miynetlerinin avtorlanU
 XA) i.Sagiytov, Yu.Paxratdinov
 V) N.DauKaraev, CKojurov
 S) K.Ayimbetov, S.Baxadirova
 D) K.Ayimbetov, APirnazarov
22. BerdaKtm tariyxiy temada jazgan shigarmalann tabm.
 À)JaKsiraK, Kelin
 V) Shejire, Korindi
 XS) Aydos babà, Ernazar biy
 D) XahK ushm, Amangeldi.
23. Ol KaraKalpaK xalKinm birinshi tariyxshisi Kaysi shayirga berilgen baxa.
 À) Ajiniyazga
 XV) BerdaKKa
 S) Kunxojaga
 D) i.YusupovKa
24. BerdaKtm Balam Kosigi Kaysi shayirdm Kanday Kosigma unles KelediU
 À)Jiyen jiraudm Oy, jigitler, jigitler
 V)Kunxojanm Menin balam
 S)ADabilovtm Namart jigit nege damar
 XD)i.Yusupovtm Koy, danKparaz bohudan uyal
25. Jigitler aytaym tmlan zanmdi, Men bayan eteyin arziu xalimdi, Azap penen alar boldi jammdi. Kaysi KorKem soz sheberine tiyisli
 À) Ajiniyaz
 XV) Otesh
 S) Kunxojà
 D) Gulmurat.
26. Ajiniyaz doretiushiliginde MaKtmiKuh shigarmalanna mazmun xam forma tarepinen jamn Kosndar Koplep ushirasadi. (Bolarma, Megzer t.b.) Bul Kosndardi Kanday Kosndar dep ataymizU
 À)EliKleu
 V)Audarma
 S)UKsas Kosndar
 XD)Naziyreler

27. On alti jasmda Aliysher Nauaymm diyuanm Koshirgenligi xaKKinda maglmmat bar. Kim ^aKKinda maghumat berilgenU
 À)KorazbeK RazbeK uh
 V)Kazi MauliK
 XS)Ajiniyaz
 D)K.Ayimbetov
28. BerdaK doretpeleri boymsha terenireK piidr aytKan ahmlar KaysilarU
 XA) N.DauKaraev, LSagrytov, APaxratdinov
 V) CKojurov, M.Nurmuxammedov
 S) K.Ayimbetov, K.Allambergenov
 D) APirnazarov, K.Sultanov
29. Berilgen uzindi BerdaKtm Kaysi KosigmanU
 Bizin xahKtm biyleri,
 Sazdurjaxandayyleri,
 Taymastan xesh bir guyleri.
 À) Bilgeysiz
 V) XahK ushm
 XS) Bolgan emes
 D) Zamanda
30. BerdaK oz omirinin KiymsihiliKta otKenligin Kaysi Kosigmda tohgiraK bayan eton.
 À) XahK ushm
 V) JaKsiraK
 S) Bolgan emes.
 XD) Omirim
31. Jiyen jirau doretpeleri menen arnauh izertleu jyrgizgen ahm.
 XA) AKarimov
 V) APirnazarov
 S) APirnazarov
 D) AMurtazaev
32. Jiyen jirau tolgaulan Kaysilar À) Ne jaman, xa xanimiz,xanimrz V) Korinse, ey jigitler, jigitler S) Ilagim, Ber tuyemdi, Kobiz tolgam XD) Xesh Kaysisi duns emes
33. Kostarsiz jaman shigarmasmm avton.
 XA) Gulmurat V) Sanbay S) Kunxojà D) Otesh
34. Ajiniyaz dep atalgan ilimiy osherK miynetinin avton KimU
 XA)K.Mambetov V)K.MaKsetov S) K.Bayniyazov D)K.Sultanov
 KO.Duzim tartsa, Kaytip suudan otermen,

AsiKpasam muradima jetermen,
Ata-anamrzdmd jaylagan jeri,
Banp... maxan etermen.
À)Jaylammdi (OteshKe)
V)Bozataudi (xaliK Kosigi)
S)KOK ozeKti
XD)Jana suudi (Omarga)

36. Jiyen jirau shigarmalan neshinshi jillardan baslap jiynala basladi.

- À) XX asirdin 40-jillannan
- V) XX asirdin 50-jillannan
- C) XX asirdin 20-jillannan
- XD) XX asirdin 30-jillannan

37. KlassiKahK adebiyatta Kaysi shayir ozinin shigarmasmda Jiyen jiraudm doretiushiligine baxa bergin. XA) Otesh *Otti dunyadan* V) Ajiniyaz *Demishler* S) BerdaK *Shejire*

D) *Kxm*o& Elmenen*

38. XX asirdin 50-jillannnda ilimde Jiyen jirau bir dastannm avton degen Kate pimr bar edLSol Kaysi dastan.

- À) Alpamis
- V) Koblan
- XS) KirK KIZ
- D) Edige

39. *Kobiz tolgau*i shigarmasmm avton Kim.

- À) SoppashSipirajirau
- XV) Jiyenjirau
- S) Muytenjirau
- D) Dospambetjirau

40. *Jiyenjiraudm omiri xam tvorshestvosi* degen monografiyanm avton Kim.

- À) NJapaKov
- V) BJsmaylov
- XS) AKarimov
- D) APirnazarov

41. *Barin ayt ta birin ayt,*

Kara Mrrza batirdi ayt. Bul uzindi Kaysi shayirga tiyisli. À) Kunxojaga

V) BerdaKka

S) OteshKe

XD) Jiyenjirauga

42. *PosKan el* tolgaumda liriKaliK Kaxarman Kim.

À) Minayim

V) EreKe bay

XS) Jiyenjirau

D) DunsjuuapjoK

43. *Koldan KetKenjetim KIZ,*

Manisin bilsen Kizil gul.

Zamam Kelse paKirdm,

Sayrap turganjas bulbil... Bul KOSIK

Katarlannda Kimnin obrazi berilgen. À)

AicmaKpatsha dastanmdagi Gulim obrazi V)

Raushan poemasmagi Raushan obrazi S) *Koblan*

dastanmdagi KurtKa obrazi XD) *PosKan el*

tolgaumdagi Minayim obrazi 44. *Ulh fcv-Kanday*

janrliK shigarma. XA) Tariyxiy epiKaliK tolgau V)

Tariyxiy dastan S) LiriKahK poema D) Tariyxiy

tragediyaliK tolgau

45. Asan mirza, AnslanbeK, Shorban Kal usagan zahmlardm jamzliK

xareKetleri suuretlenen shigarma-À) *PosKan el* V) *AionaKpatsha* XS)

UUitau D) *Bozatau*

46. T. Kayipbergenovtm *KaraKalpaK dastam* roman-epopeyasma epigraf etip

almgan liriKaliK Katar-À) Bul dunyanm Kond-adam balasi. (Ajiniyaz) V) Bul

dunya dunya bolgah,

Patsha adil bolgan emes. (BerdaK) XS)

ShiraKlanm sizlerdin,

Baxtmizga ne boldi. (Jiyen) D) Jer xam el

bilendur, el xam jer bilan,

Jersiz eldin Kuni darbedar bilan. (Ajiniyaz) 47. Jiyen jirauga

tiyisli *Kuuragan KUU Kobizdm* KOSIK Katan KorKemleu

Kurallannm Kaysi turine jatadi.

- À) Metafora
 XV) Epitet
 S) Giperbola
 D) SineKdoxa
48. Kunxojanm Xiyua sapannda doreton shigarmalan-
 À) Umitpaspan,El menen
 V) Tuye eicensen Jaylauim
 S) OraKshilar,Shopanlar
 XD) Umitpaspan,Tuye eKensen
49. TortKulden shiKKan *Adebiy almanaxta birinshi* martebe basilgan
 Kunxojanm Kosigi-
 XA) Kun Kayda
 V) Umitpaspan
 S) Tuye eKensen
 D) El menen
50. Kunxojanm shigarmalan neshinshi jildan baslap baspadan
 shiganla baslaydi.
 À) 1930-j.
 XV) 1938-j.
 S) 1950-j.
 D) 1940-j.
51. Kunxojanm doretiushiligi boymsha en daslep ilimiy KandidatliK
 dissertatsiya jaidagan ilimpaz-
 À) N.DauKaraev
 V) NJapaKov
 S) APirnazarov
 XD) BJsmaylov
52. SimvoliKaliK suuretlu usilmnda doretilgen Kunxojanm
 shigarmasm Korsetin.
 À) Jaylauim
 XV) AK Kamis
 S) El menen
 D) OraKshilar
53. Kunxojà xaKKinda BerdaKtm Kaysi Kosigmda aytiladi.
 XA) Omirim
 V) XahK ushm
 S) JaKsiraK
 D) Bolgan emes
54. Kunxojà Kaysi shayir menen aytisKa tusKen.

- À) BerdaK
 V) Ajiniyaz
 XS) Sherniyaz
 D) Otesh
55. KaraKalpaKlardm Tumstannan Xorezmge Koship Kelgennen Keyingi turmisi Kunxojanm Kaysi Kosigmda saulelengen.
 À) El menen
 XV) Jaylauim
 S) Yaranlar
 D) Janmadim
56. XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyatm shm manisinde jana formajana mazmun xam jana sozler menen bayiton shayir Kim.
 À) Kunxojà
 V) BerdaK
 XS) Ajiniyaz
 D) Otesh
57. insanm Kadir-Kimbati xaKKinda progressiv pmr ayton XIX asirdegi KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm uamli-
 À) Kunxojà
 V) Otesh
 S) BerdaK
 XD) Ajiniyaz
58. Ajiniyazdm songi tabilgan shejireliK xaraKterdegi shigarmasi-
 À) Aynlsa
 XV) Demishler
 S) Bozatau
 D) ShiKti Jan
59. Ajiniyazdm *Bozatau* poemasmm janrliK ozgesheligi-
 XA) LiriKahK poema
 V) EpiKahK poema
 S) Tariyxiy epiKaliK tolgau
 D) LiriKahK KOSIK
60. Ajiniyazdm poetiKasmm ozeginde KobireK onn iyeleytugm liriKahK obraz-
 À) Patriot insan
 V) diniy ulama
 S) Uatanman aynlgan liriKaliK Kaxarman
 XD) AshiK yar obrazi

61. *Sen bag edin, bulbil ushti zag Kaldi*. Bundagi zag sozinin manisi-
- XV) garga-Kuzgm
 - S) jureKtegi dart
 - D) solgan gul
62. Kop jillar dauamda xaliK arasmda KaliplesKen adebiy miyras jetisKenliKlerinin jiymtigi ne dep ataladi.
- À) adebiy stil
 - V) poetiKahK usil
 - S) KorKem metod
 - XD) adebiy dastur
63. Ajiniyazdm shigarmalan Kaysi adebiy dastur tiyKannda jazilgan.
- À) shigis KlassMeri adebiy dasturi
 - V) auizeKi adebiy dasturi
 - S) milliy agartmshiliK
 - XD) shigis KlassMeri xam foMorliK adebiy dastur menen sintezlengen jazba adebiy dastur
64. JigitliK degen nar eKen,
garnhK degen jar eKen...degen KOSIK Katarlanm avton-À)
Kunxoja XV) BerdaK S) Ajiniyaz D) Otesh
65. Murnm pushiK Kozin somr,
Domzlarday eter pir-pir... (BerdaK)
KorKemleu Kuralmm Kaysi turi Kollangan. À)
ironiya V) satira XS) sancazm D) epitet
66. BerdaKtm KosMan Kaysi KOSIK Kunhsi menen jazilgan. À)
metriKaliK V) toniKahK S) sillabiKa-toniKahK XD) sillabiKahK
67. BerdaKtm xalMm tariyxiy-etnosliK turmism suuretleytugm poemasi-
À) AKmaK patsha V) Raushan

XS) Shejire

D) Xorezm

68. Ajiniyazdm Kiz Menesh penen aytisi birinshi reet neshinshi jih basihp shiKti.

XA) 1878-jm

V) 1900-jm

S) 1940-jih

D) 1925-jih

69. LYusupov liberettosma N.Muxammedinov muziKasm doreton tungish KaraKalpaK milliy operasm atan.

À) Ayjamal

V) BerdaK

S) Saxra guli

XD) Ajiniyaz

70. Ajiniyazdm gazzelin Korsetin.

À) ShiKti Jan

XV) Konil

S) Oyan

D) Ay-alip

71. *Amangeldi voQmasmm* KonfhKti Kay jerden baslanadi.

XA) KaraKalpaK Kizlann sarayga jiynau xaKKindagi KoKand xanmm buyngma Asan ataliKtm Karsihgi

V) Xiyua xanhgmm saliK siyasatma xaliKtm narazihgi

S) XanhKtm elden KIZ jiynau xaKKindagi siyasatma Amangeldi batirdm bas Koteriui

D) Buxara amirliginin basKinshihgma Asan ataliKtm xalnrti guresKe shaKinm

72. Tomendegi juuaplardan Oteshtin poemasm Korsetin.

À) Otti dunyadan

V) Bes jigit

S) BerdaK baKsiga juuap

XD) Xayran etti

73. Otesh KaraKalpaK adebiyatmda Kaysi shayir menen aytisKa tusKen.

À) Kunxoja

XV) BerdaK

S) Ajiniyaz

D) Gulmurat

74. BerdaKtm filosofiyaliK liriKasi.

À) XahK ushm

V) Amangeldi

S) JaKsiraK

XD) Izler edim

75. BerdaKtm miynetKeshler turmism simvoliKaliK Koriniste suuretlegen shigarmasi.

À) Aynlsa

V) Izler edim

S) Korindi

XD) Jaz Kelerme

76. BerdaKtm omiri xam tvorshestvosi, KaraKalpaK satirasi ilimiy miynetlerinin avtorlanU

XA) i.Sagiytov, Yu.Paxratdinov

V) N.DauKaraev, CKojurov

S) KAyimbetov, S.Baxadirova

D) KAyimbetov, APirnazarov

77. BerdaKtm tariyxiy temada jazgan shigarmalann tabm.

À) JaKsiraK, Kelin

V) Shejire, Korindi

XS) Aydos babà, Ernazar biy

D) XahK ushm, Amangeldi.

78. Ol KaraKalpaK xalKinm birinshi tariyxshisi Kaysi shayirga berilgen baxa.

À) Ajiniyazga

XV) BerdaKKa

S) Kunxojaga

D) i.YusupovKa

79. BerdaKtm miynetKeshler turmism simvoliKaliK Koriniste suuretlegen shigarmasi.

À) Aynlsa

V) izler edim

S) Korindi

XD) Jaz Kelerme

80. BerdaKtm omiri xam rvorshesrvosi, KaraKalpaK satirasi ilimiy miynetlerinin avtorianU

XA) i.Sagiytov, Yu.Paxratdinov

V) N.DauKaraev, CKojurov

S) KAyimbetov, S.Baxadirova

D) KAyimbetov, APirnazarov

81. BerdaKtm tariyxiy temada jazgan shigarmalann tabm.

À) JaKsiraK, Kelin

V) Shejire, Korindi

XS) Aydos babà, Ernazar biy

D) XahK ushm, Amangeldi.

82. Ol KaraKalpaK xalKinm birinshi tariyxshisi Kaysi shayirga berilgen baxa.

- À) Ajiniyazga
 XV) BerdaKKa
 S) Kunxojaga
 D) LYusupovKa
83. BerdaKtm Balam Kosigi Kaysi shayirdm Kanday Kosigma unles KelediU
 À)Jiyen jiraudm Oy, jigitler, jigitler
 V)Kunxojanm Menin balam
 S)ADabilovtm Namart jigit nege dancar
 XD)i.Yusupovtm Koy, danKparaz bolmdan uyal
84. Jigitler aytaym tmlan zanmdi, Men bayan eteyin arzm xalimdi, Azap penen alar boldi jammdi. Kaysi KorKem soz sheberine tiyisli
 À) Ajiniyaz
 XV) Otesh
 S) Kunxojà
 D) Gulmurat.
85. Jiyen jirau shigarmalan neshinshi jillardan baslap jiynala basladi.
 À) XX asirdin n'0-jillannan
 V) XX asirdin o'0-jillannan
 C) XX asirdin g'0-jillannan
 XD) XX asirdin qO-jillarman
86. KlassiKahK adebiyatta Kaysi shayir ozinin shigarmasmda Jiyen jiraudm doretiushiligine baxa bergen. XA) Otesh *Otti dunyadan* V) Ajiniyaz *Demishler* S) BerdaK *Shejire*
 D) *Kxm*o& Elmenen*
87. XX asirdin 50-jillannda ilimde Jiyen jirau bir dastannm avton degen Kate pimr bar edi.Sol Kaysi dastan.
 À) Alpamis
 V) Koblan
 XS) KirK KIZ
 D) Edige
88. *Kobiz tolgau* shigarmasmm avton Kim.
 À) SoppashSipirajirau
 XV) Jiyenjirau
 S) Muytenjirau
 D) Dospambetjirau
89. *Jiyenjiraudm omiri xam tvorshestvosi* degen monografiyanm avton Kim.
 À) NJapaKov

V) Bismaylov
 XS) AKarimov
 D) APirnazarov
 90. *Barin ayt ta birin ayt,*
Kara Mrrza batirdi ayt. Bul
 uzindi Kaysi shayirga tiyisli. À)
 Kunxojaga V) BerdaKKa S)
 OteshKe XD) Jiyenjirauga
 91. T.Kayipbergenovtm *KaraicalpaK dastam* roman-epopeyasma
 epigraf etip almngan liriKaliK Katar-À) Bul dunyanm Kond-adam
 balasi.(Ajiniyaz) V) Bul dunya dunya bolgah,
 Patsha adil bolgan emes.(BerdaK)
 XS) ShiraKlanm sizlerdin,
 Baxtmizga ne boldi.(Jiyen) D) Jer xam el
 bilendur,el xam jer bilan,
 Jersiz eldin Kuni darbedar bilan.(Ajiniyaz) 92. Jiyen jirauga
 tiyisli *Kuuragan KUU Kobrzdm* KOSIK Katan KorKemleu
 Kurallannm Kaysi turine jatadi. À) Metafora XV) Epitet S)
 Giperbola D) SineKdoxa
 93. Kunxojanm Xiyua sapannda doreton shigarmalan-À)
 Umitpaspan,El menen V) Tuye eKensenJaylauim S)
 OraKshilar,Shopanlar XD) Umitpaspan,Tuye eKensen
 94. TortKulden shiKKan *Adebiy almanaxta* birinshi martebe basilgan
 Kunxojanm Kosigi-XA) Kun Kayda V) Umitpaspan S) Tuye eKensen
 D) El menen
 95. Kunxojanm shigarmalan neshinshi jildan baslap baspadan
 shiganla baslaydi. À) 1930-j.

XV) 1938-j.

S) 1950-j.

D) 1940-j.

96. Kunxojanm doretiushiligi boymsha en daslep ilimiy Kandidatlik dissertatsiya jaidagan ilimpaz-

À) N.DauKaraev

V) NJapaKov

S) APirnazarov

XD) BJsmaylov

97. KaraKalpaKlarm TurKstannan Xorezmge Koship Kelgennen Keyingi turmisi Kunxojanm Kaysi Kosigmda saulelengen.

À) El menen

XV) Jaylauim

S) Yaranlar

D) Janmadim

98. XIX asirdegi KaraKalpaK adebiyatm shm manisinde jana formajana mazmun xam jana sozler menen bayiton shayir Kim.

À) Kunxoja

V) BerdaK

XS) Ajiniyaz

D) Otesh

99. insanm Kadir-Kimbati xaKKinda progressiv pimir ayton XIX asirdegi KaraKalpaK KlassiK adebiyatmm uamli-

À) Kunxoja

V) Otesh

S) BerdaK

XD) Ajiniyaz

100. Ajiniyazdm songi tabilgan shejireliK xaraKterdegi shigarmasi-

À) Aynlsa

XV) Demishler

S) Bozatau

D) ShiKti Jan

1-Ä

2-Ä

3-Ä 4-C 5-B 6-B

7- Ä 8- Ä

26- Ä

27- C

28- Ä

29- C

30- Ä

31- Ä

139 32- Ä

33- Ä

51- Ä

52- B

53- Ä

54- C

55- B

56- C

57- Ä

58- B

76- Ä

77- C

78- B

79- Ä

80- Ä

81- C

82- B

83-fl

9- C	34- À	59- À	84- B
10- Ä	35- Ä	60- Ä	85- Ä
11- Ä	36- Ä	61- B	86- À
12- À	37- À	62- Ä	87- C
13- À	38- C	63- Ä	88- B
14- Ä	39- B	64- B	89- C
15- C	40- C	65- C	90- Ä
16- Ä	41- Ä	66- Ä	91- C
17- C	42- C	67- C	92- B
18- À	43- Ä	68- À	93- Ä
19- Ä	44- À	69- Ä	94- Ä
20- Ä	45- C	70- B	95- B
21- À	46- C	71- À	96- Ä
22- C	47- B	72- Ä	97- B
23- B	48- Ä	73- B	98- C
24- Ä	49- À	74- Ä	99- Ä
25- B	50- B	75- Ä	100- B

Duzgen:

dots. LUteuliev